

ISSUE №29

Part №3

International periodic scientific journal

—*ONLINE*

www.moderntechno.de

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
(ICV: 87.25)

MODERN ENGINEERING AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

Issue №29

Part 3

October 2023

Published by:
Sergeieva&Co
Karlsruhe, Germany

Editor: Shibaev Alexander Grigoryevich, *Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician*

Scientific Secretary: Kuprienko Sergey, *PhD in technical sciences*

Editorial board: More than 300 doctors of science. Full list on page:

<https://www.moderntechno.de/index.php/swj/about/editorialTeam>

Expert Board of the journal: Full list on page:

<https://www.moderntechno.de/index.php/swj/expertteam>

The International Scientific Periodical Journal "**Modern engineering and innovative technologies**" has been published since 2017 and has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars.

Periodicity of publication: Quarterly

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

Each article in the journal includes general information in English.

The journal is registered in IndexCopernicus, GoogleScholar.

UDC 08

LBC 94

DOI: 10.30890/2567-5273.2023-29-03

Published by:

Sergeieva&Co

Lußstr. 13

76227 Karlsruhe, Germany

e-mail: editor@moderntechno.de

site: www.moderntechno.de

УДК 37.017:331-053.6]:37.012(045

**DIAGNOSING THE EDUCATION IN ADOLESCENTS OF VALUE
ATTITUDE TO WORK****ДІАГНОСТУВАННЯ ВИХОВАНOSTІ В ПІДЛІТКІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО
ПРАЦІ****Koblyk V.O. / Коблик В.О.***s.p. n teacher / к.п.н .ст. викладач*

ORCID: 0000-0002-9530-0422

*Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*

Анотація. У статті розкривається методика діагностування вихованості в підлітків ціннісного ставлення до праці, розглянуто комплекс методів та процедур, за допомогою яких визначається рівень вихованості даного особистісного утворення підлітків. Вихованість у підлітків ціннісного ставлення до праці розглядається як результат цілеспрямованого і систематично здійснюваного процесу формування в підлітків такого особистісного утворення, яке характеризує місце трудової діяльності в загальній системі цінностей індивіда та проявляється в їх бажанні сумлінно, відповідально та активно проводити позаурочну добродійну трудову діяльність, що є безкорисливою та добровільною на користь інших людей. За критеріями (емоційно-мотиваційний, когнітивний та діяльнісно-практичний) і рівнями (високий, середній і низький) представлено результати діагностики. Встановлено певні відмінності у результатах діагностування підлітків за віковими та гендерними особливостями.

Ключові слова: діагностика, методика діагностування, вихованість, ціннісне ставлення до праці, підлітки.

Вступ.

Дослідження рівнів вихованості в підлітків ціннісного ставлення до праці передбачає вирішення наступних завдань: 1) визначення критеріїв, показників і методів діагностики, які дають можливість визначити рівні вихованості ціннісного ставлення до праці; 2) виділення рівнів вихованості у підлітків ціннісного ставлення до праці; 3) перетворення якісних критеріїв і показників у кількісні, що дозволяє здійснювати математичний та статистичний аналіз отриманої педагогічної інформації.

Основний текст.

Вихованість у підлітків ціннісного ставлення до праці розглядається нами як результат цілеспрямованого і систематично здійснюваного процесу формування в підлітків такого особистісного утворення, яке характеризує місце трудової діяльності в загальній системі цінностей індивіда та проявляється в їх бажанні сумлінно, відповідально та активно проводити позаурочну добродійну трудову діяльність, що є безкорисливою та добровільною на користь інших людей. При цьому досить важливо визначити результати цього процесу, здійснивши діагностику.

Як зазначають науковці, про ступінь вихованості індивіда судять за певними критеріями. Критерій – засіб для судження, ознака, на основі якої робиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь; мірило судження та оцінки, основна ознака, за якою одне рішення обирається із багатьох можливих

[6, с. 149]. Показник - є конкретним вимірюванням критерію, який робить його доступним для вимірювання і спостереження. У загальному значенні під показником розуміється підґрунтя, яке дозволяє судити про наявність тієї чи іншої ознаки.

У результаті аналізу наукових джерел нами визначені такі критерії вихованості ціннісного ставлення в підлітків до праці в процесі добродійної трудової діяльності з їх показниками, а саме: емоційно-мотиваційний, когнітивний та діяльнісно-практичний.

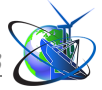
Емоційно-мотиваційний критерій включає такі показники: усвідомлення підлітками праці як особистісної та суспільної цінності, емоційна налаштованість вихованця на добродійну трудову діяльність, схильність до щирого співчуття, співпереживання, наполегливість, вияв волі в організації добродійної трудової діяльності, задоволеність від її результатів, потреба у наданні допомоги нужденним та у здійсненні добродіяння, бажання приносити користь іншим, стійкий інтерес до добродійної трудової діяльності, саморегуляція, самоконтроль емоційних станів у процесі праці.

Когнітивний критерій відображає засвоєння найважливіших знань про працю, їх глибина, прагнення узагальнювати і аналізувати матеріал, давати оцінку трудовій діяльності. Тому показниками *когнітивного критерію* нами визначено: розуміння підлітками значення праці в процесі особистісного становлення та розвитку суспільства; наявність знань про сутність праці як цінності, їх обізнаність з видами добродійної трудової діяльності, змістом добродійності, поінформованість з певних способів виконання трудових операцій та здійснення добродіяння шляхом праці.

Показниками *діяльнісно-практичного* критерію нами обрані наступні: впевненість у собі, практичний досвід здійснення різної за змістом добродійної трудової діяльності, здатність долати труднощі у праці, прагнення довести до завершення трудову справу, уміння приймати самостійні рішення та відповідати за них, здатність проявляти трудову активність.[1,с. 47]

З урахуванням розбіжностей вихованості ціннісного ставлення до праці у підлітків за наведеними критеріями нами були визначені три рівні вихованості даного особистісного утворення: індиферентно-репродуктивний (низький), емоційно-усвідомлений (середній) та активно-творчий (високий).

Для індиферентно-репродуктивного (низького) рівня вихованості ціннісного ставлення до праці типові незначні знання змісту ціннісного ставлення до праці та добродійної трудової діяльності; емоційна індиферентність сприймання; невідповідність умінь та навичок наявним знанням; репродуктивний характер добродійної трудової діяльності. Учням, які перебувають на найнижчій межі цього рівня, характерна повна байдужість до здійснення добродійної трудової діяльності. Вони беруть участь у ній лише під впливом педагога, у них не проявляються суттєві ознаки і прояви добродійності, обмежуються сфери її прикладання лише допомогою воїнам АТО. Таким школярам властива пасивність у добродійній трудовій діяльності, вони не мають досвіду її здійснення. [5, с. 160].

Емоційно-усвідомлений (середній) рівень вихованості ціннісного ставлення до праці характеризується наявністю відносно високого діапазону знань про працю як особистісну і суспільну цінність. Однак ці знання недостатньо стійкі, не усвідомлені на особистісному рівні, тому емоційне ставлення у таких підлітків до добродійної трудової діяльності, в основному, на інтуїтивному рівні, вони не здатні емоційно реагувати на результати добродіяльності, особливо не цікавляться і не проявляють інтересу до її здійснення. Водночас спостерігається прагнення до оволодіння знаннями про цю цінність, розуміння її суті, бажання самостійно розібратися і дати оцінку добродійній діяльності інших людей. У таких підлітків не завжди сформовані необхідні трудові вміння і навички, трудова активність носить несистемний характер, беруть участь у добродійній трудовій діяльності з метою одержання винагороди або похвали, діють лише за вказівкою педагога. [4. с. 334 с.]

Активно-творчому (високому) рівню вихованості ціннісного ставлення до праці притаманні досить повні і глибокі знання підлітків про працю як особистісну і суспільну цінність; самостійні оцінні судження, які відзначаються обґрунтованістю; емоційні та поведінкові реакції під час виконання добродійної трудової діяльності адекватні, яскраво виражені емпатійні якості. В реальному житті підлітки, віднесені до цього рівня, характеризуються вмотивованим та творчим ставленням до добродійної трудової діяльності. Вони завжди готові і здатні надати допомогу іншим людям, які потребують цього. З великим інтересом і бажанням виконують трудові справи, які є корисними для суспільства та окремих людей. Проявляють практичну готовність надавати допомогу тим, хто її потребує, активно протистоять актам негуманного ставлення до людей, дають відсіч проявам не людяності, переживають чужий біль як свій. Такі учні чутливі і добрі, часто роблять добро таємно, не афішуючи свою допомогу, не вимагаючи за це заохочення і нагороди, працелюбність, трудову активність, і великодушність проявляють активно і творчо у різних видах добродійної трудової діяльності.

Важливим завданням експериментальної роботи було розробити програму діагностики рівнів вихованості в підлітків ціннісного ставлення до праці та визначити реальний стан її вихованості для того, щоб довести необхідність обґрунтування необхідних педагогічних умов удосконалення даного процесу.

Зазначимо, що єдиної та загальноприйнятої методики діагностики ціннісного ставлення до праці не існує. Це пояснюється неоднозначністю виділених ознак та проявів, комплексністю та багато аспектністю феномена. Тому для вивчення даного особистісного утворення застосовуються суттєво різні методи. Коротко опишемо методи дослідження, які використовувалися нами під час вивчення вихованості в підлітків ціннісного ставлення до праці.

У першу чергу, це так звані емпіричні методи дослідження, які спрямовані на пізнання дійсності. До цієї групи методів належать педагогічне спостереження, опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), аналіз змісту педагогічної документації і результатів діяльності, рейтинг, тестування, експертна оцінка тощо. [2. с.84].

На нашу думку, найбільш актуальним набором методик, що відповідають обраним критеріям і показникам, для дослідження проявів підлітками ціннісного ставлення до праці можуть служити такі: 1) методика ранжування цінностей М. Рокича; 2) опитувальник, побудований за методикою незакінчених речень Сакса і Леви; 3) авторська анкета «Праця як особистісна і суспільна цінність»; 4) тест на визначення трудової активності; 5) опитувальник для діагностики здатності до емпатії (А. Мехраб'ян, Н. Епштейн). [3, с. 92].

Такий вибір можна пояснити тим, що за допомогою відповідних методів та методик розкриваються виділені нами критерії та показники ціннісного ставлення до праці, що детально показано в таблиці 1.

Таблиця 1 - Методика діагностування вихованості в підлітків ціннісного ставлення до праці

<i>Критерії</i>	<i>Методи та методики діагностування</i>
Емоційно-мотиваційний	Цілеспрямоване спостереження, бесіда, інтерв'ю, методика ранжування ціннісних орієнтацій М.Рокича, авторська анкета «Праця як особистісна і суспільна цінність», опитувальник для діагностики здатності до емпатії (А. Мехраб'ян, Н. Епштейн).
Когнітивний	Бесіда, інтерв'ю, опитувальник, побудований за методикою незакінчених речень Сакса і Леви, авторська анкета «Праця як особистісна і суспільна цінність», вивчення шкільної документації
Діяльнісно-практичний	Цілеспрямоване спостереження, бесіда, вивчення результатів добродійної трудової діяльності, аналіз творчих проєктів, авторська анкета «Праця як особистісна і суспільна цінність»

Важливим методом, яким ми скористалися для встановлення рівня вихованості ціннісного ставлення до праці в підлітків у позакласній діяльності, був метод анкетування, результати якого дали нам можливість більш повно вивчити особистісні характеристики сучасних підлітків.

У розробленій нами анкеті запропоновано 12 питань, які на наш погляд та експертну оцінку вчителів, дають можливість встановити рівень вихованості ціннісного ставлення до праці в підлітків за трьома визначеними нами критеріями. Питання анкети передбачали як закриті, так і відкриті відповіді. Інша авторська анкета складалась із запитань, які мали альтернативні варіанти відповіді, серед яких треба було обрати таку, що максимально відповідає дійсності.

Структурованість питань анкет відповідає розробленим нами критеріям: емоційно-мотиваційному, когнітивному та діяльнісно-практичному.

Результати відповідей на запитання анкет оцінювалися й за кількістю і якістю відповіді.

Для визначення емоційно-мотиваційного критерію ціннісного ставлення до праці в підлітків, нами було поставлено ряд запитань.

Діагностування здійснювалося і за визначеними нами рівнями вихованості в підлітків ціннісного ставлення до праці. Отримано такі результати: підлітки ЕГ 5-7 класів низького рівня становили 32,7%, КГ – 32,2% (з яких 33,5% були дівчатка ЕГ, 32,8% - КГ і 31,8% хлопчиків ЕГ, 31,6% КГ); підлітки ЕГ 5-7 класів середнього рівня становили 41,4%, КГ – 42,8% (з яких 41,1% дівчатка ЕГ, 42,6% - КГ і 41,7% хлопчиків ЕГ, 42,9% КГ); молодші підлітки ЕГ високого рівня становили 26,0%, КГ – 25,1% (з яких 25,4% дівчатка ЕГ, 24,6% - КГ і 26,5% хлопчиків ЕГ, 25,5% КГ). Старші підлітки, учні 8-9 класів, показали такі результати: низький рівень ЕГ проявили 31,9%, КГ – 32,2% (з яких 31,5% дівчатка ЕГ, 30,0% - КГ і 32,3% хлопчиків ЕГ, 34,4% КГ); середнього рівня учні ЕГ - 42,7%, КГ – 43,7% (з яких 42,2% дівчатка ЕГ, 45,1% - КГ і 43,1% хлопчиків ЕГ, 42,3% КГ); високого рівня учні ЕГ становили 25,4%, КГ – 24,1% (з яких 26,3% дівчатка ЕГ, 24,9% - КГ і 24,6% хлопчиків ЕГ, 23,3% КГ).

Отже, аналіз результатів діагностування підлітків за емоційно-мотиваційним критерієм засвідчив, що прослідковується здебільшого середній рівень вихованості в них ціннісного ставлення до праці у ЕГ 42,1%, КГ – 43,3%. Відтак, підлітки не проявляють особливого інтересу до добродійної трудової діяльності, не виявляють особливого задоволення та радості під час її здійснення.

Проведене дослідження з використанням авторських анкет для визначення рівня вихованості ціннісного ставлення до праці в підлітків у добродійній діяльності за когнітивним критерієм дало можливість узагальнити його результати:

- молодших підлітків з низьким рівнем вихованості ціннісного ставлення до праці виявлено у ЕГ 30,8%, КГ – 33,3% (з яких 31,3% дівчатка ЕГ, 30,5% - КГ і 30,3% хлопчиків ЕГ, 36,1% - КГ);
- середнім рівнем - у учнів ЕГ 43,8%, КГ – 45,0% (з яких 44,7% були дівчатка ЕГ, 45,8% - КГ і 42,8% хлопчиків ЕГ, 44,2% - КГ);
- високим - у учнів ЕГ 25,5%, КГ – 21,7% (з яких 24,1% були дівчатка ЕГ, 23,7% - КГ і 26,9% хлопчиків ЕГ, 19,7% - КГ).

Старші підлітки розподілилися наступним чином: з низьким рівнем - у учнів ЕГ 31,8%, КГ – 32,0% (з яких 32,8% були дівчатка ЕГ та КГ і 30,7% хлопчиків ЕГ, 31,1% - КГ); середнім - у учнів ЕГ 43,4%, КГ – 43,0% (з яких 40,7% були дівчатка ЕГ, 43,8% - КГ і 43,8% хлопчиків ЕГ, 42,1% - КГ) і високим - у учнів ЕГ 28,9%, КГ – 25,1% (з яких 26,5% були дівчатка ЕГ, 23,4% - КГ і 23,2% хлопчиків ЕГ, 26,8% - КГ). Практично, молодші підлітки майже не відрізняються від учнів 8-9 класів за рівнями вихованості ціннісного ставлення до праці за когнітивним критерієм.

Це означає, що для більшості підлітків характерні не завжди ґрунтовні і повні знання про добродійну трудову діяльність, її види та способи включення до праці в позаурочній роботі. Також можемо констатувати, що у підлітків і контрольної, і експериментальної групи спостерігаються близькі за відсотком результати діагностики.

Для визначення рівнів вихованості ціннісного ставлення до праці в підлітків за діяльнісно-практичним критерієм нами здійснено якісний аналіз

результатів опитування. Отримані такі дані: молодших підлітків з низьким рівнем виявлено у ЕГ 31,0%, КГ – 31,8% (з яких 29,8% були дівчатка ЕГ, 29,1% - КГ і 32,1% хлопчиків ЕГ, 34,4% - КГ); середнім - у учнів ЕГ 43,95%, КГ – 41,9% (з яких 43,3% були дівчатка ЕГ, 44,4% - КГ і 44,6% хлопчиків ЕГ, 39,3% - КГ); високим - у учнів ЕГ 25,1%, КГ – 26,4% (з яких 26,9% були дівчатка ЕГ, 23,3% - КГ і 26,5% хлопчиків ЕГ, 26,3% - КГ); старші підлітки низького рівня становили у ЕГ 31,0%, КГ – 32,3% (з яких 31,2% були дівчатка ЕГ, 30,1% - КГ і 30,7% хлопчиків ЕГ, 34,4% - КГ); середнього рівня становили у ЕГ 42,6%, КГ – 41,8% (з яких 43,7% були дівчатка ЕГ, 43,8% - КГ і 41,5% хлопчиків ЕГ, 39,7% - КГ), високого - у ЕГ 26,5%, КГ – 25,0% (з яких 25,1% були дівчатка ЕГ, 26,1% - КГ і 26,1% хлопчиків ЕГ, 25,9% - КГ).

Аналіз результатів дослідження за діяльнісно-практичним критерієм свідчить, що саме за цим критерієм одержано найнижчі дані, що свідчить про те, що підлітки як контрольної, так і експериментальної групи епізодично залучаються до систематичної й цілеспрямованої добродійної трудової діяльності. А це в загальному впливає на рівень вихованості в них ціннісного ставлення до праці. Адже, не розмови про добродійну діяльність, а активне включення підлітків до неї дає змогу удосконалити процес виховання в підлітків ціннісного ставлення до праці.

Нами також встановлено певні відмінності у результатах діагностування підлітків сільських і міських шкіл. Для підлітків сільських шкіл характерним є систематична участь у трудовій діяльності, надання допомоги батькам у господарстві, в сільськогосподарських роботах. Для міських підлітків трудова діяльність є епізодичним явищем, їх фізична праця обмежується тільки самообслуговуванням і надання допомоги батькам. Тому результати діагностування, особливо за діяльнісно-практичним критерієм у сільських підлітків значно вищі, ніж міських.

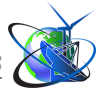
Висновки.

Отже, нами встановлено, що у загальному, підлітки і експериментальної, і контрольної групи мають здебільшого низький і середній рівень вихованості ціннісного ставлення до праці. Це гіпотетично можна пояснити недостатньою роботою загальноосвітніх шкіл в контексті удосконалення трудового виховання учнів, епізодичним залученням підлітків до різних видів позаурочної предметно-перетворювальної діяльності і зокрема такого важливого її виду як добродійна.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов виховання в підлітків ціннісного ставлення до праці у процесі позаурочної добродійної діяльності.

Література

1. Боришевський М.Й. Виховання самостійної поведінки у дітей. - М.: Знання, 1969. - 47 с.
2. Бех І.Д. Критерії вихованості молодших школярів / І.Д.Бех. – К.: Рад. школа, 1980. – 84 с.
3. Сірий, А.В., Яницький М.С. Ціннісно-сміслова сфера особистості: навч.

посібник. - Кемерово: Кемеровський держ. університет, 1999 - 92 с.

4. Словник іншомовних слів / за ред. О.С.Мельничука. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1974. – 776 с. 5. Професійна освіта: словник / уклад. С.У. Гончаренко та ін, за ред. Н.Г.Ничкало. – К.: Вища шк., 2000. – 149 с

Abstract. *In the article the method of diagnosing the education of adolescents in value attitude to work is disclosed, a set of methods and procedures is considered, with the help of which the level of education of this personal formation of adolescents is determined. Nursing in adolescents value attitude to work is considered as the result of a purposeful and systematic process of formation in adolescents of such a personal entity, which characterizes the place of work in the general system of values of the individual and manifested in their desire to conscientiously, responsibly and actively conduct extra-time charity work, which is selfless and voluntary in favor of other people. According to the criteria (emotionally motivational, cognitive and activity-practical) and levels (high, medium and low), the results of the diagnosis are presented. There are some differences in the results of diagnosing adolescents by age and gender.*

Key words: *diagnostics, diagnostic method, parenting, value attitude to work, teenagers.*

Стаття відправлена: 11.09.2023 г.

© Коблик В.О.

УДК 378.016:811.111'36]:378.018.4(045)

CHALLENGES OF ENGLISH GRAMMAR HYBRID TEACHING IN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION ВИКЛИКИ ГІБРИДНОГО НАВЧАННЯ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Kolisnichenko A.I. / Колісніченко. А.І.

Ph.D., associate prof. / к.п.н., доцент.

ORCID: 0000-0002-2727-5042

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,

Uman, Sadova, 28, 20301

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, Садова, 28, 20301

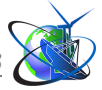
Анотація. У праці розглядається питання навчання граматики англійської мови у гібридному режимі навчання. У статті уточнюється термін “гібридне навчання” шляхом аналізу праць, у яких досліджується значення цього терміну. Питання змішаного та гібридного навчання чітко розмежоване з відповідним обґрунтуванням. Враховуючи досвід навчання практичної граматики англійської мови на факультеті іноземних мов, виокремлено низку викликів, які постають у процесі вивчення навчальної дисципліни у гібридному режимі освітнього процесу. Перелік викликів включає планування та підготовку до гібридного заняття; управління часом під час заняття; вибір цифрових ресурсів; вибір дидактичних та методичних технологій; планування гібридного заняття з урахуванням кількості здобувачів вищої освіти на занятті. Опис особливостей роботи викладача під час гібридного заняття дає можливість ефективно спланувати усі необхідні види діяльності та якісно реалізувати цілі навчання шляхом застосування відповідних цифрових технологій. Було також з'ясовано, що якість навчання не залежить від, режиму присутності на занятті. Головними умовами ефективності навчання виявились систематичне відвідування навчальних занять здобувачами вищої освіти, виконання усіх поставлених викладачем завдань та якісна організація роботи під час гібридного заняття з практичної граматики англійської мови.

Ключові слова: гібридний режим навчання, практична граматика англійської мови, змішане навчання, цифрові ресурси, технології навчання.

Вступ.

Дистанційна та змішана форми навчання стали невіддільною частиною освітнього процесу на різних етапах здобуття освіти. Світова пандемія та війна в Україні активно стимулювала розвиток технологій та удосконалення цифрової компетентності учасників навчального процесу та відкрила нові можливості для навчання. Вбачаючи певні недоліки у дистанційній формі навчання, адміністрації закладів освіти запропонували перехід на змішану форму навчання. Проте зміст, який було покладено в основу поняття “змішане навчання” включав кілька значень. Фактично, змішана форма має включати елементи очного та дистанційного режимів, але організація навчання могла відрізнитися. Тому постало питання переосмислення терміну “змішане навчання” та обґрунтування появи ще одного близького за значенням терміну - “гібридне навчання”.

Деякі науковці стверджують, що гібридне та змішане навчання мають синонімічне значення [1], але у подальших наукових розвідках частіше зустрічається певне розмежування на рівні способу організації дистанційного та

очного навчання. Змішане навчання позиціюється як спосіб навчання, під час якого відбувається чергування очної та дистанційної форми. Тобто встановлюється термін для очного та дистанційного навчання і здобувачі освіти згідно з розкладом та відповідно до форми навчання спочатку мають змогу навчатися очно до кінця встановленого адміністрацією закладу освіти терміну, переходячи надалі на дистанційний режим навчання. Такі чергування можливі щотижня, або щомісяця, залежно від необхідності та умов закладу освіти.

Гібридний формат передбачає комбінацію очного та дистанційного навчання синхронно. Тобто на занятті частина здобувачів освіти мають змогу навчатися очно в аудиторії, а інша частина, працює онлайн за допомогою необхідних цифрових ресурсів. Розмежування понять змішаного та гібридного навчання описане у дослідженні колективу авторів [2]. У цій праці, зазначається, що під час гібридного навчання науково-педагогічний працівник навчає віддалено й очно одночасно, використовуючи цифрове забезпечення для відеоконференцій. Щодо змішаного навчання «*blended learning*», то воно є поперемінною формою викладання очного та дистанційного та самонавчання. У нашому дослідженні ми більш детально зупинимося на описі гібридної форми навчання на прикладі викладання навчальної дисципліни “Практична граматики англійської мови” на факультеті іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Практична граматика є обов’язковою компонентою освітньої програми підготовки майбутніх учителів іноземних мов і вимагає високої якості її викладання. Для дослідження було взято термін одного навчального року (2022-2023) та групу здобувачів вищої освіти першого курсу у складі однієї академічної групи (10 учасників). Кількість здобувачів фізично присутніх та віддалених змінювалась, що давало можливість варіювати організацію освітнього процесу та отримати більш повний перелік викликів, які постають перед учасниками навчального процесу. Отже, метою статті є виокремлення, опис особливостей та проблем, що виникають у процесі вивчення граматики англійської мови під час навчання у гібридному форматі навчання та пошук шляхів їх уникнення.

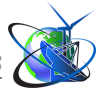
Гібридна форма навчання - одна із найскладніших форматів для організації навчання. Викладач має спланувати свою роботу таким чином, аби залучити усіх здобувачів вищої освіти, і тих, що присутні на занятті фізично, і тих, які віддалено працюють онлайн, враховуючи при цьому навчальні цілі та особливості дисципліни, яка викладається. Під час режиму очного навчання діяльність на заняттях з граматики англійської мови відбувається шляхом застосування дидактичних та методичних технологій з незначним використанням цифрових. Серед поширених ресурсів, які використовуються на очних заняттях з практичної граматики англійської мови варто виокремити такі як: Kahoot, Wordwall, LearningApps, Quizlet, Liveworksheets та деякі інші, метою яких є інтерактивне тестування, адже вони не вимагають додаткового особливого обладнання, лише екран монітора викладача та смартфони для здобувачів освіти. Для візуальної демонстрації зображення найчастіше використовуються такі ресурси як PowerPoint чи Prezi, аудіо та відео матеріали (Youtube, Tedtalks тощо). Для дистанційного навчання крім згаданих раніше

ресурсів необхідне програмне забезпечення та додатки для зберігання матеріалів та спілкування зі здобувачами вищої освіти, тобто платформи (Moodle, Google Classroom тощо); онлайн ресурси для відеозв'язку та трансляцій (Youtube, Google Meet, Zoom тощо), додатки для інтерактивного супроводу заняття (Mentimeter, Padlet, Jamboard та інші).

Враховуючи специфіку гібридного режиму навчання, у вдало побудованому плані заняття з практичної граматики мають бути залучені усі цифрові технології, необхідні для забезпечення дистанційного викладання для тих здобувачів вищої освіти, які перебуватимуть онлайн, та набір методичних та дидактичних технологій у поєднанні з цифровими для фізично присутніх учасників навчального процесу. Враховуючи сказане, варто особливу увагу звернути на структуру заняття. Якщо порівняти план заняття з граматики для традиційного очного режиму та для синхронного онлайн заняття то зміни по структурі відсутні, адже за наявності необхідних ресурсів є можливість зреалізувати усі етапи в обох режимах. Проте відмінності вбачаються у виборі інструментів для реалізації навчальних цілей. Наведемо кейс виконання комунікативного завдання із використанням певної граматичної конструкції. Під час практикування у вживанні часових форм здобувачам вищої освіти необхідно скласти розповідь у малих групах. Для фізично присутніх здобувачів крім поставленого завдання надається постер та засоби для малювання чи написання, тоді як для віддалених здобувачів необхідно створити онлайн розривні кімнати (Breakout rooms), обрати додаток для спільної роботи, наприклад, інтерактивну онлайн дошку Jamboard, Google Doc тощо, та здійснювати фасилітаторську функцію в обох режимах. Необхідно також подбати про забезпечення для демонстрації результатів, надавши можливість виводу зображень на екран монітора для усіх присутніх незалежно від режиму роботи.

Один із найголовніших викликів гібридного навчання є менеджмент часу. Робота у двох режимах одночасно вимагає застосування технічних засобів, які часом не спрацьовують одразу і вимагають додаткового часу для приведення функцій програмного забезпечення у робочий стан. Тому економія часу є важливим аспектом, який варто врахувати у гібридному навчанні. Надзвичайно корисною не лише для економії часу, але і для підняття якості навчання граматики англійської мови на рівні подання матеріалу є технологія перевернутого класу (flipped classroom). Ця технологія останнім часом набула популярності як у дослідженнях [3,4,5], так і у використанні. Технологія flipped classroom передбачає пошук або створення відео викладачем, у якому презентується граматичний матеріал, що передбачений планом заняття з граматики англійської мови. Викладач розміщує таке відео на платформі, яка є доступною для здобувачів вищої освіти, з можливістю перегляду його перед заняттям, вивільняючи таким чином, час на практикування матеріалу або на його обговорення, залежно від мети, яку ставить викладач. Технологія перевернутого класу може застосовуватись у будь-якому режимі навчання, але саме під час дистанційного чи гібридного навчання вона найбільш ефективна, адже здобувачі вищої освіти мають змогу обирати зручний час, темп та

тривалість для опанування граматичного матеріалу.

Ще один із викликів, з якими зустрічається викладач під час гібридного режиму навчання – вибір цифрових технологій. У плані очного уроку цифрові технології використовуються на рівні платформи, ресурсу для демонстрації матеріалів, наприклад, презентації Power Point чи Prezi, або Jamboard, та ресурсів для виконання інтерактивних вправ. Обираючи останні необхідно врахувати їх гнучкість та можливість їхнього одночасного використання як для віддалених, так і фізично присутніх здобувачів вищої освіти. Якщо в аудиторії немає можливості для використання інтерактивної онлайн дошки чи додатку в очному режимі, то викладач має це передбачити та зробити поділ на групи залежно від режиму навчання і дати можливість використати ті засоби навчання, які найбільше дадуть можливість зреалізувати поставлене завдання.

Під час планування заняття важливо знати яка кількість здобувачів працюватиме онлайн. На жаль така інформація не завжди відповідає дійсності. Як наслідок поділ на групи може виявитися нерівноцінним, що може вплинути на переформатування навчальних процесів та діяльностей під час заняття та змушує викладача імпровізувати. Найскладнішою є ситуація, коли онлайн працює набагато менше здобувачів ніж в аудиторії. У такій ситуації важливо не втратити онлайн меншість та активно їх залучати в усі види діяльності як і планувалось викладачем.

Підсумовуючи варто звернути увагу на виокремлений у цій праці перелік викликів навчання практичної граматики англійської мови у закладі вищої освіти в гібридному режимі:

- планування та підготовка до гібридного заняття;
- управління часом під час заняття;
- вибір цифрових ресурсів;
- вибір дидактичних та методичних технологій;
- планування гібридного заняття з урахуванням кількості здобувачів вищої освіти на занятті.

Заняття з практичної граматики англійської мови у гібридному режимі можуть бути такими ж ефективними як і в очному, якщо прорахувати усі окреслені виклики, які ми навели у нашому дослідженні. Як рекомендацію, варто зазначити необхідність спланувати додаткові можливості, види діяльності, онлайн інструменти у разі невдачі під час застосування цифрових технологій. Фактично, необхідно завжди мати на увазі, що технічні засоби не завжди працюють і можуть давати збій, тому потрібно продумувати кроки, які замінять технологію, що не спрацювала.

Ефективність отриманих знань та умінь з практичної граматики англійської мови - один з аспектів, які ми окреслювали для нашого дослідження. Необхідність з'ясувати якість навчання у гібридному режимі визначає прагнення до вдосконалення цього формату або відмови від нього на користь інших режимів навчання. Для оцінки якості навчання під час гібридного формату навчання було проаналізовано результати тематичного, поточного та модульного контролю. З метою отримання валідних даних усі учасники незалежно від способу перебування на занятті з практичної граматики

англійської мови отримували завдання для тестового контролю у додатку Google форми. Для зменшення ризиків списування під час роботи над тестовими завданнями встановлювалось обмеження в часі та вимагалось перебування на відеозв'язку від віддалених здобувачів вищої освіти. Загалом оцінювання робіт та варіювання формату навчання для окремих здобувачів вищої освіти, які працювали почергово в обох форматах під час гібридного навчання, показали, що якість результатів була різною і залежала не від місця перебування здобувача на заняттях, а від матеріалу та якості підготовки до тестового контролю. Додатковим підтвердженням високої якості надання освітніх послуг у гібридному форматі стало опитування по завершенні курсу, у якому 100% респондентів позитивно оцінили організацію віддаленого навчання.

У підсумку варто зазначити, що гібридна форма навчання має місце у навчальному процесі, втім її ефективність залежить від уміння викладача передбачати ризики менеджрування, наявність технологічних умов та достатньої цифрової компетентності. Поєднання дидактичних, методичних та цифрових технологій, їх варіювання відповідно до навчальних цілей може забезпечити високий результат засвоєння навчальної дисципліни, хоча робота у гібридному форматі вимагає додаткових зусиль, умінь та навичок, адже є комбінацією синхронної взаємодії між викладачем та здобувачами вищої освіти. У зв'язку з цим, з метою полегшити навантаження на викладача, за умови можливості вибору режиму навчання пріоритет варто надати цілковито очному або дистанційному, не змішуючи їх одночасно.

Література:

1. Кухаренко В. М. Теорія та практика змішаного навчання: монографія. Харків : Міськдрук, 2016. 284 с.
2. Шостак У., Яблочнікова В., Ясенчук Ю. Змішане та гібридне навчання у закладах вищої освіти. *Collection of Scientific Papers «ΛΟΓΟΣ»*, Boston, USA, 2023, 277–283. URL: <https://doi.org/10.36074/logos-26.05.2023.082>
3. Galindo-Dominguez H. (2023). Flipped Classroom in the Educational System: Trend or Effective Pedagogical Model Compared to Other Methodologies. *Educational Technology & Society*. 24(3). 44–60. URL: <https://www.jstor.org/stable/27032855>
4. Turan Z., Akdag-Cimen B. (2020) .Flipped classroom in English language teaching: a systematic review. *Computer Assisted Language Learning*. 33:5-6. 590-606. URL: DOI: 10.1080/09588221.2019.1584117
5. Hung H.T. (2015). Flipping the classroom for English language learners to foster active learning. *Computer Assisted Language Learning*. 28 (1). 81-96 URL: DOI: 10.1080/09588221.2014.967701

Abstract. The paper examines the issue of teaching English grammar in a hybrid learning mode. The article clarifies the term "hybrid learning" by analyzing scientific articles that explore the meaning of this term. The author differentiates between mixed and hybrid education. Taking into account the experience of teaching practical grammar of the English language at the faculty of foreign languages, the researcher singled out some challenges that arise in the educational process

of the academic discipline in the hybrid mode. The list of challenges includes planning and preparing for a hybrid class; time management during class; selection of digital resources; selection of didactic and methodical technologies; and planning a hybrid lesson taking into account the number of higher education students in the lesson. The description of the teacher's work features during the hybrid class makes it possible to plan effectively including all the necessary activities and implement the learning goals through the use of appropriate digital technologies. It was also found that the quality of grammar teaching is not dependent on the mode of attendance in class. The main conditions for the effectiveness of training were the systematic attendance of training classes by students, the completion of all the tasks set by the teacher, and the high-quality organization of work during the hybrid class on practical English grammar.

Keywords: *hybrid learning mode, practical English grammar, blended learning, digital resources, learning technologies.*

Стаття надіслана: 12.09.2023 р.
© Колісніченко А.І.

УДК 378.4(438)-053.6(477):355.48(470+571):(477)"2014/..."(045)

PECULIARITIES OF UKRAINIAN YOUTH STUDYING AT POLISH UNIVERSITIES SINCE 24 FEBRUARY 2022**ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ В ПОЛЬСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ ПІСЛЯ 24 ЛЮТОГО 2022 РОКУ****Kapeliushna T.V. / Капелюшна Т.В.***PhD, Associate Professor / канд.пед.наук,доцент**ORCID: 0000-0001-5339-7118**Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини*

Abstract. *The article examines the peculiarities of Ukrainian youth studying at Polish universities during the period of Ukraine's war with Russia (admission conditions, study programmes, forms of education, language of teaching, interactions with the teaching staff and groupmates, challenges they faced, strategies for building their resilience, support from the Republic of Poland and students' attitude towards it etc.) The study of these issues shows that neighbouring country has established a supportive environment to accommodate Ukrainian youth, offering both psychological and financial assistance and the opportunity to access a high-quality education with favourable admission conditions. This positive atmosphere has greatly assisted Ukrainian students in effectively assimilating into the host country's society and adapting to life at Polish universities. While conducting the research, 53 anonymous responses were gathered from Ukrainian students across eight Polish universities.*

Keywords: *education, resilience, Ukrainian students, Polish University, war.*

Introduction.

When Russia invaded Ukraine, many people had to leave their homes and go to other countries to stay safe. According to the United Nations, about six million people are registered as refugees across Europe. Another five million are considered internally displaced persons [1]. It also includes the category of students who decided to study abroad because of the war, particularly in Poland, which created all the necessary conditions and provided funding for the Ukrainian students' support.

The topic of peculiarities of Ukrainian youth studying at Polish universities after 24 February 2022 is relevant for both Ukraine and Poland. In recent years, Ukrainian higher education institutions have already faced the problem of the outflow of potential applicants to the EU countries, particularly Poland (the most significant number). Applicants like the conditions of admission, flexible learning process, comfortable living conditions, the possibility of further employment, etc. If earlier it was a conscious choice of Ukrainian youth, since the beginning of the war, many students have been forced to leave Ukraine and choose to study in other countries, including Poland. We decided to find out the peculiarities of studying Ukrainian youth in a Polish university during the period of Ukraine's war with Russia (conditions of admission, study programmes, the format of education, attitudes of the teaching staff and groupmates, challenges they faced, what helped them overcome the crisis etc.)¹.

¹ The publication was prepared as a result of a research internship at the University of Warsaw, Faculty of Artes Liberales, with the support of the Polish National Agency for Academic Exchange (NAWA). Special thanks to Hieronim Grala, Professor, Doctor of Sciences, who guided and supported the research.

Main text. Since the first weeks of Russia's military invasion of Ukraine, European universities have expressed outstanding support for Ukrainian students. European countries (Germany, Poland, Romania, Hungary, Czech Republic, etc.) offer favourable conditions for Ukrainian students to enter, study, and transfer to higher education institutions and various scholarship grants within refugee and temporary protection programmes. For example, on 12 March 2022, the Polish authorities adopted the Law on Assistance to Citizens of Ukraine in connection with the Military Conflict on its Territory, which sets a limit on the cost of education for Ukrainian students in Polish higher education institutions: it cannot exceed the cost that students paid for education in Ukrainian Higher Education Institutions.

The Polish National Agency for Academic Exchange (NAWA) has launched a programme called "Solidarity with Ukraine", which entitled Ukrainian undergraduate and postgraduate students to study at universities, conduct research, participate in language courses, etc., for almost a year on a reduced fee. The support and loyalty programmes introduced by European governments provide for legal residence for up to three years, access to the education system and labour market, social and financial support.

As a result of the research, 53 anonymous responses were received from Ukrainian students in Google forms from the University of Warsaw, Jan Długosz Academy in Częstochowa, Adam Mickiewicz University in Poznań, Pomeranian Academy in Słupsk, Marie Curie University in Lublin, Academy of Applied Sciences in Gniezno, Gdańsk University of Technology, and Mazowiecka Academy in Płock.

The survey involved 20% of male and 80% of female students. According to the survey, 68% of students intended to study in the Republic of Poland before the full-scale invasion, while 32% had no such plans. At the same time, only 9% of respondents were forced to choose a Polish university.

When students were asked what helped them decide which university to go to, most said they were interested in the subject they wanted to study. Many also said they looked for universities that were affordable to get into and were in a convenient location. Some other things that students mentioned were getting extra benefits for being Ukrainian, the university's ranking, the chance to get a scholarship, wanting to experience a European university, and improving their Polish and English skills. Almost half of the students said that benefits or scholarships were significant financial support for them.

Most Ukrainian students (72%) did not need to pass entrance exams to enter the university. Some applicants still had to take exams, the list of which depended on the specific university and speciality. Under the admission rules of certain Polish universities, the rating of education in Ukraine, External Independent Evaluation scores, an interview/exam/test of Polish language proficiency, and proof of English language proficiency were considered. There is an extensive variety of chosen specialities. Mathematics, History, Economics, Biology, Sociology, Pedagogy, Journalism, Psychology, Music, Foreign Languages, National Security, Management, Administration, Programming, ICT and others are among them.

According to the research, the inclusion of optional courses in the curriculum can range from zero to fifty per cent of the total course load. Almost half of the

students have 25% of the total elective subjects.

The educational system in Polish universities is structured to offer online, face-to-face, or blended learning formats, delivered either in Polish or in a combination of Polish and English. The survey results show that training was provided in different modes (online (24.5 %), face-to-face (47.2 %), blended (28.3%)).

Teaching at a Polish university is mainly in Polish, which is quite logical. 47.2% of students said they had attended language courses after arriving in the country. Studying Polish is compulsory in all study programmes, and it contributes to the quality of students' perception of information and their integration into the cultural society.

As for the English language, opinions are divided: one-half of the respondents believe that knowledge of English has helped them in communication, studying and adaptation, while the other half is convinced that knowledge of Polish is enough for them to adapt in the Republic of Poland, and they use English in situations where they cannot express themselves in Polish.

Moreover, 60.4% of respondents indicated that they continue to study English independently, and 28.3% attend language courses and choose disciplines taught in English. It means they are interested in learning English and want to improve their language skills.

The perception of Ukrainian students regarding their interactions with university staff is largely favourable. The great part of students (about 80.7%) acknowledged teachers' willingness to help and a positive, friendly attitude towards them. But, Ukrainian students also indicated that some teachers exhibited limited openness in their communication (5.7%) and displayed bias toward them (13.2%). It was mentioned that most groupmates were also welcoming and available. Still, some fellow students were not open to communication (9.4 %) and were prejudiced against them (7.5%).

Similarly, the majority of their fellow students were found to be amiable and approachable. However, it was noted that a fraction of fellow students tended to be reserved in their interactions (9.4%) and harbored preconceived notions against them (7.5%).

Among the most challenging moments after moving to the Republic of Poland were the first exam session, the first weeks/months of stay, finding accommodation, studying at two universities at the same time, completing the necessary documents, the language barrier, understanding one's own powerlessness in the war, financial problems, longing for relatives, lack of Internet connection with relatives, understanding one's powerlessness to change the situation in Ukraine, job search, etc.

The main everyday problems faced by students were: the cost of living (34%), proper time management (26.4%), finding accommodation (11.3%), learning the rules and laws of the country (11.3%), etc. As for educational problems, the most common ones are The complexity of the curriculum (20.8%), high academic requirements (18.9%), learning a foreign language, and teacher-student relations.

Among the identified socio-psychological problems were a new life abroad, worries about the fate of Ukraine, sadness for relatives and homeland, cultural differences, different mentality, peculiarities of the banking and legislative system,

etc.

Ukrainian students were also asked to identify the educational problems they faced. The majority of students said they had no such problems at all. The other part of the respondents highlighted the complexity of the curriculum and high learning requirements, as well as the teacher-student relationship, the necessity to know Polish at the proper level, the peculiarities of the educational process, etc.

The survey findings also indicated that the most significant support for the adaptation process from the host country came from various sources, including international student departments (34%), the local diaspora (30.2%), as well as classmates, psychologists, teachers, and university advisors. A portion of the students (23%) mentioned they didn't receive any external assistance in adapting. Meanwhile, other respondents expressed self-sufficiency, stating that they managed critical adaptation challenges independently and didn't require external support.

Ukrainian students rated their level of resilience differently on a scale from 1 to 10, where 1 is low, and 10 is high. These ratings spanned from 1 point (1.9%) to 10 points (20.8%), highlighting diverse perspectives on the current situation and varying abilities to navigate through crises.

The respondents also noted their strategies for building resilience in a stressful situation, namely: setting specific goals (18.9%), social contacts (17%), developing the ability to solve problems independently (15.1%), optimism (7.5%), trying to find meaning in difficulties (5.7%), friendly attitude towards oneself and one's abilities (5.7%), maintaining connection with the homeland (5.7%), ability to detach oneself (3.8%), etc.

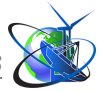
One of the tasks for the respondents was to continue the sentence "The Republic of Poland for me is...". As it turned out, the Ukrainian students described their vision as follows: a second home, a new home, a temporary home, a ticket to Europe, salvation, new experience, new opportunities, a second homeland, a new page in life, salvation, "a country of wonderful people and new opportunities", "a country that has already helped me and is still helping my Ukraine", etc.

Conclusion.

Poland has diligently created a nurturing environment to welcome Ukrainian youth, providing essential psychological and financial support. Moreover, they have extended the opportunity to pursue a high-quality education with favourable admission conditions. This overall positive ambience has played a pivotal role in significantly aiding Ukrainian students in successfully integrating into the host country's society and effectively adapting to their academic life at Polish universities.

Of course, Ukrainian youth have faced academic, domestic, social and psychological problems, but they have learnt to solve them, which has helped increase their resilience.

We hope that after the war, Ukrainian youth will be interested in returning to Ukraine and implementing their experience in various fields. The government should also develop measures to encourage and motivate Ukrainian graduates to enter and study at higher and specialised education institutions in Ukraine.

References

1. Ukraine refugees from Ukraine recorded in Europe. 2023. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 17.08.2023).

***Анотація.** У статті розглядаються особливості навчання української молоді в польських університетах в період війни України з Росією (умови вступу, навчальні програми, форми навчання, мова викладання, взаємодія з викладацьким складом та одногрупниками, виклики, з якими вони стикалися, стратегії формування життєстійкості, підтримка країни-сусіда та відношення студентів до неї тощо). Вивчення цих питань показує, що Республіка Польща створила сприятливе середовище для проживання української молоді, пропонуючи як психологічну, так і фінансову допомогу, а також можливість отримати якісну освіту за сприятливих умов вступу. Ця позитивна атмосфера значною мірою допомогла українським студентам ефективно асимілюватися в суспільство приймаючої країни та адаптуватися до життя в польських університетах. У ході дослідження було зібрано 53 анонімні відповіді від українських студентів з восьми польських університетів.*

***Ключові слова:** навчання, резильєнтність, українські студенти, польський університет, війна.*

UDK: 37.017:[316.752:321.7]:(4-6 ЄС)(045)

**EXPERIENCE IN SHAPING THE VALUES OF A DEMOCRATIC SOCIETY
IN THE EU COUNTRIES****ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ЦІННОСТЕЙ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА В
КРАЇНАХ ЄВРОСОЮЗУ****Tkachuk M. /Ткачук М.**

ORCID: 0000-0001-6456-6730

PhD in Pedagogical Sciences, Associate professor /

кандидат педагогічних наук, доцент

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,

Uman, Sadova 2, 20300

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

Умань, Садова 2, 20300

Анотація. У статті здійснено спробу узагальнити досвід формування цінностей демократичного суспільства в країнах Євросоюзу. Розкрито сутність понять «демократія», «демократичні цінності». Визначено триєдиність цінностей, за якими живуть народи Європи: природні права людини, демократія та верховенство права. Схарактеризовано громадянську освіту як суттєвий чинник політичної соціалізації особистості та найважливіші документи з виховання демократичної громадянськості європейської молоді. Освіта для демократичного громадянства розглянута як один з основних напрямів розвитку освітньої політики більшості країн Європи. Подано характеристики освіти для демократичного суспільства у країнах Євросоюзу, визначені нормативними рекомендаційними документами Ради Європи та міжнародних організацій. Визначено ключові поняття і виокремлено принципи та базові підходи до викладання освіти для демократичного громадянства у європейських країнах. Встановлено, що в основі освіти для демократичного громадянства лежить діяльнісний, конструктивістський підхід до процесу навчання, активне навчання, участь учнів у процесах прийняття рішень.

Ключові слова: Євросоюз, Європейська інтеграція, Рада Європи, демократичне суспільство, демократичні цінності, демократичні компетентності, Рамки компетентностей, культура демократії, освіта для демократичного громадянства, освіта з прав людини.

Вступ.

Європа, перебуваючи в авангарді світового розвитку, віками формувала цінності демократичного суспільства, до яких, в першу чергу, належать: громадянство і громадянськість, свобода совісті, свобода слова, людська гідність, моральна автономія, приватність і невтручання в особисте життя, громадська асоціація, соціальний порядок [2; 3]. У прийнятій 1973 р. у Копенгагені Декларації європейської ідентичності були задекларовані цінності, на яких базується ідентичність Європи: «ідентичне ставлення до життя, яке ґрунтується на думці про створення суспільства відповідно до потреб людей; принципи результативної демократії; рівність перед законом; соціальна справедливість і повага до людських прав» [13, с.6].

Для суспільств, які намагаються побудувати ефективні демократичні інститути, громадянська освіта стає необхідним важелем формування активних громадян, для яких демократичні права і свободи стають мотивацією поведінки. Громадянська освіта «має полягати у культивуванні цінностей прав,

свобод і гідності людини, розвитку вміння відстоювати власні права в разі зазіхань на них збоку інших людей або влади, формуванні громадянської компетентності, прихильності до цінностей демократії, поширення критичного ставлення людей до уряду та настанов і рішень, які він продукує, а також у мотивації індивідів до участі в розв'язанні проблем громадського життя» [8, с.41].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Регулювання суспільного життя на демократичних засадах глибоко цікавили Платона, Аристотеля, Т. Гоббса, Н. Макіавеллі, Ш. -Л. Монтеск'є, Ж. Ж. Руссо, А. Токвіля, І. Франка, В. Липинського та багатьох інших мислителів минулого. Окремі аспекти досліджуваної проблеми знаходились у центрі уваги загальноновизнаних теоретиків демократії Г. Алмонда, Р. Арона, С. Верби, С. Гантінгтона, Л. Даймонда, Р. Даля, Р. Дарендорфа, А. Лейпхарта, Дж. Сарторі, Ф. Шміттєра, Г. О'Доннела, Р. Пайпса, А. Пшеворського, Ф. Закарії, Х. Лінца, А. Степана та ін.

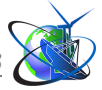
В Україні наявна значна кількість наукових досліджень, присвячених тим чи іншим аспектам феномена демократії. Так, І. Алексеєнко, В. Бебик, В. Буцєвицький, К. Ващенко, М. Головатий, Є. Головаха, Ж. Деркач, О. Клименко, В. Корнієнко, М. Остапенко, М. Процьків, А. Чередниченко, М. Шульга, наголошують, що потрібно насамперед враховувати загальні закономірності формування масової свідомості в умовах гострої боротьби демократії, що утверджується, та авторитаризму, який вперто чинить опір. Для того, щоб країни могли вистояти проти загроз для демократії в цифрову епоху, громадяни «повинні володіти знаннями і навичками, які забезпечують дієву участь у демократії та сприяють розвитку демократичних цінностей» [4, с. 6]. Отже, гостро постає потреба усвідомлення сутності демократії як складного і багатоаспектного соціального феномену, завдяки якому життя людей набуває дедалі гуманніших, цивілізованіших ознак і якостей, та вивчення досвіду формування цінностей демократичного суспільства в країнах Євросоюзу, що диктується непорушністю «зовнішньополітичної європейської та євроатлантичної перспектив України, фундаментальних вимог внутрішньополітичного розвитку» [11].

Мета статті – окреслити досвід формування цінностей демократичного суспільства в країнах Євросоюзу.

Виклад основного матеріалу.

Україна прагне увійти до культурно-освітнього простору європейської спільноти. Тому все більш актуальною стає необхідність зрозуміти, засвоїти і дотримуватись тих світоглядних цінностей і принципів, за якими живуть країни ЄС. Нинішня Європа побудована на триєдиних цінностях: природні права людини, демократія та верховенство права [5, с.3]. Ядро цих цінностей – свобода [9]. У Договорі про Європейський Союз (Treaty on European Union, TEU) зазначається, що Союз підтверджує «свою відданість принципам свободи, демократії, верховенства права, шани до прав людини та засадничих свобод» [7]. Ці цінності є основоположними для засновників і претендентів на вступ.

Влада та еліти країн з утвердженою демократією та тих, що стали на шлях

демократичної трансформації усвідомлюють, що держава повинна виховувати громадян і майбутні покоління в дусі тих цінностей і принципів, на яких базується бажана модель її розвитку. Тому освіта, як головний інститут соціалізації, підпорядкована реалізації державної стратегії виховання громадянина. Для реалізації широкої програми з навчання демократичної громадянськості та прав людини (Education for Democratic Citizenship and Human Rights), прийнятою Радою Європи, розроблено рекомендації та інші документи. Серед найважливіших документів треба відзначити Рекомендації 1346 (1997 р.) – освіта з прав людини; Рекомендації 59 (1999р.) «Європа 2000 – молодіжна участь: роль молодих людей як громадян»; Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи 12 (2002 р.) з виховання демократичної громадянськості; Декларацію європейських міністрів освіти про інтелектуальну освіту в новому європейському контексті (2003 р.); Рекомендації 1849 (2008 р.) з просування культури демократії і прав людини через освіту вчителів [1, с.3].

Рада Європи розробила Рамки компетентностей для культури демократії, які визначають набір 20 цінностей, ставлень, вмінь та знань, необхідних для громадян у демократичному суспільстві: *«цінності* – повага до людської гідності та прав людини; визнання цінності культурного багатоманіття; визнання цінності демократії, справедливості, рівності і верховенства права; *ставлення* – відкритість до інших культур, переконань та світогляду інших людей; повага; громадянська свідомість; відповідальність; впевненість у собі; прийняття невизначеності; навички та *вміння* – навички автономного навчання; аналітичне і критичне мислення; вміння слухати та спостерігати; емпатія; гнучкість та вміння адаптовуватися; лінгвістичні, комунікативні навички та багатомовність; навички співпраці; навички вирішення конфліктів; *знання та їх критичне розуміння* – знання самого себе та критична самооцінка; знання та критичне розуміння мови і особливостей спілкування; знання та критичне розуміння світу: політики, права, прав людини, культури, релігії, історії, ЗМІ, економіки тощо» [6, с.6].

Формування демократичних компетентностей здійснюється через розроблені Радою Європи програми у сфері освіти для демократичного громадянства (ОДГ) й освіти з прав людини (ОПЛ). Як зазначає О. Овчарук, «важливим принципом ОДГ є те, що активному громадянству важливо навчатись через дію, учням необхідно мати можливість відчувати практику демократичного громадянства та прав людини на собі» [10, с.2]. Цей принцип, як вважають автори серії посібників та наукових розробок Ради Європи, в рамках навчальних матеріалів з ОДГ/ОПЛ реалізується різними шляхами, зокрема, шляхом *активного навчання* («навчання через демократію та права людини») – навчання через досвід вирішення ситуацій та проблем самими учасниками навчального процесу; *активності, що базується на завданнях*, які вчитель надає впродовж всього курсу навчання); *роботи в команді*; використання *інтерактивних методів* (дискусії та дебати); *критичного мислення* – стимулює учнів до реагування на проблеми, що стосуються демократичного громадянства та прав людини; шляхом залученості учнів до процесу прийняття рішень, досягнення цілей [10, с.3].

В європейських країнах навчання демократії починається із дошкілля і здійснюється протягом усього періоду навчання шляхом запровадження базового та інваріантного компонентів; включення нових громадянознавчих та політико-правових дисциплін та нових тем до дисциплін, що викладаються; системного оновлення змісту дисциплін. У Франції такий наскрізний курс називається «Громадянські права і відповідальність» [1, с.11]. У більшості європейських держав розроблено спеціальні навчальні курси та створено різноманітні навчальні підручники та посібники, діють науково-методичні центри, налагоджено відповідну підготовку вчителів для полегшення впровадження та сприяння здійсненню регіональної європейської інтеграції.

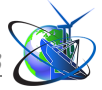
До переваг громадянської освіти в Німеччині Н. Амельченко відносить сучасні методи громадянської освіти: навчання на прикладах, проблемний підхід, використання суперечливих даних із судової практики різних країн, участь в громадянській освіті широкого кола громадських організацій, практична спрямування громадянської освіти, тобто надання учням можливості ознайомитися з діяльністю органів влади і громадських організацій [1, с.4].

Британська національна програма навчання громадянськості «надає учням знання та вміння, що необхідні для ефективної і демократичної участі в суспільному житті. ... допомагає учням ставати поінформованими, критично мислячими, активними громадянами, які мають віру і переконання, щоб працювати разом, діяти та намагатися бачити відмінності у своїх спільнотах та в більш широкому світі» [14].

У Польщі Центром громадянської освіти розроблені програми навчальних курсів для початкової та для основної (середньої) школи, видані підручники і методичні матеріали з громадянської освіти. Програми містять питання щодо багатьох аспектів демократичних цінностей і інститутів, а саме: проблеми конституціоналізму, прав і свобод людини, механізмів їх захисту і практичного використання, проблематика громадянського суспільства і демократичної участі [1, с.5].

У більшості країн в початковій школі вивчають дисципліну «Громадянознавство», яка спрямована на усвідомлення учнями своїх прав та обов'язків, здатність співвідносити їх з правами інших, вміння діяти відповідально і націлена на вироблення навичок, необхідних громадянину для життя у демократичному суспільстві. У Фінляндії, Данії, Норвегії блоки «громадянознавства» включені до інших дисциплін і формують фундамент знань, який включає: права та обов'язки людини, що розглядаються у взаємозв'язку з правами інших громадян та у контексті відповідальності перед іншими громадянами, суспільством і людством; зміст основних міжнародних документів про права людини; відомості з історії становлення ідей права та правової держави; інформацію про історичні події, пов'язані із боротьбою за права людини, та про видатних борців; роз'яснення суті принципів рівності прав і рівності перед законом; матеріали про основні форми правової дискримінації та несправедливості [12].

Як зазначає С. Топалова, введення нових дисциплін здійснюється залежно від розуміння громадянської освіти у конкретній країні. Наприклад у Франції –

це: «Декларація прав людини і громадянина 1789 року», «Загальна Декларація прав людини 1948 року», «Демократичні інститути Франції», «Роль Франції у світі». У Норвегії введена ще «Екологічна освіта», «Співпраця серед людей». Країни, що пішли шляхом включення тем з громадянознавства до інших дисциплін, найбільше модернізують зміст історії. Програми та підручники містять теми про виникнення і розвиток демократії та концепцій прав людини; порушення прав людини під час війн і революцій; безправність за різних тоталітарних режимів; міжнародні організації та міжнародні документи про права людини [12]. Інваріативна частина пропонує для початкової школи факультативні курси: «Повага до себе та до інших», «Права, рівність і повага до особистості», «Правила життя у суспільстві», «Автономія і відповідальність», «Поняття особистості і права особистості на прикладі шкільного життя». Для середньої школи факультативи більше стосуються функціонування інститутів демократії: «Вибори та загальне виборче право», «Президент, міністри і депутати», «Держава, національна єдність та громадянська ідентичність», «Конституція та демократичні інститути» [12].

Попри однаковість визнання європейськими державами ролі громадянської освіти, підходи до її організації відрізняються залежно від мети, визначеної державою. Зокрема у Франції завдання громадянської освіти концентруються у політичній сфері. Учні повинні засвоїти правила життя у демократичному суспільстві і знати, як функціонують демократичні інститути. Відповідно, навички стосуються вміння дотримуватись правил і взаємодіяти з іншими громадянами та з інститутами на основі базових принципів. У Норвегії поняття громадянської освіти включає також знання про історію, культуру і традиції народу, про сім'ю і своє місто. Важливою складовою є екологічне виховання, що базується на знаннях про географію і природні ресурси країни, про екологічні проблеми глобального та локального рівнів. Тому і завдання стосуються здобуття соціального досвіду у різних сферах та формування особистісних якостей. Випускник повинен бути здатним до критичного мислення, до відповідального прийняття рішень, до співпраці з іншими та розв'язання конфліктів. Особливе значення надається вмінню спілкуватись, аналізувати матеріал з різних джерел [12].

Зазначимо, що наявність демократичних правових норм та інституцій мало що змінює у суспільстві, в якому демократія і рівність усіх перед законом не стали цінностями [2]. Отже, одна із необхідних передумов інтеграції України до ЄС – зміна філософії освіти, її мети і завдань, підготовка молоді до життя у демократичному суспільстві, відкритому для народів світу. Сучасна українська школа має сприяти розвитку демократичної культури, формуванню необхідних для проживання в європейському співтоваристві компетентностей і політико-правових знань. На жаль, громадяни України, які отримують політичні і громадянські права у віці 18 років, абсолютно не готові їх ефективно реалізувати. Доводиться констатувати про відсутність у них уявлення про себе як суб'єктів влади, закладений у свідомості правовий нігілізм, впевненість у неможливості впливу на владу, схильність до підкорення. Європейська інтеграція асоціюється у них в основному з благами, які доступні громадянам

європейських країн, а не з принципами і нормами, за якими вони живуть і наслідком яких стали зазначені блага. Враховуючи ці реалії, а також, стратегію і досвід країн ЄС у вихованні «громадянина Європи», необхідно перетворити українські заклади загальної середньої освіти на заклади громадянської соціалізації. Перш за все, це передбачає засвоєння фундаментальної бази політико-правових та громадянських знань, а також, європейських цінностей як підґрунтя для європеїзації України [12]. Адже саме через практичне втілення цінностей демократії та прав людини в освітній процес, організацію діяльності школи та управління нею реалізується шкільна автономія, педагогіка партнерства, дитиноцентризм, задекларовані у Концепції нової української школи.

Висновки.

Узагальнюючи вищесказане, варто зазначити, що країнами Євросоюзу історично нагромаджений значний досвід навчання демократії. Значні зусилля для формування демократичних компетентностей через програми у сфері освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини докладає Рада Європи. Дослідження науковців доводять цілеспрямованість і системність виховання громадянськості як основи демократичного суспільства та розвитку демократичної культури учнівської молоді країн Євросоюзу впродовж всього періоду навчання, починаючи з дошкілля. В основі освіти для демократичного громадянства лежить діяльнісний, конструктивістський підходи до процесу навчання, активне навчання, участь учнів у процесах прийняття рішень. Пріоритети загальноєвропейської освіти полягають у наданні молодому поколінню знань про спільну європейську спадщину та практичних умінь адаптуватись до життя й навчання в різних країнах Європи, бути мобільними, соціально здібними, здатними до комунікації та захисту своїх прав.

Зміст статті не вичерпує всього спектру характеристик освіти для формування цінностей демократичного суспільства у європейському контексті. Важливим залишається визначення механізмів її впровадження в Україні, створення підґрунтя для розробки рекомендацій на рівні держави та системи освіти.

Література:

1. Амельченко Н. Аналіз сучасних навчальних програм щодо громадянської освіти та політичної системи України. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Analiz-Amelchenko_red.pdf (дата звернення 20.06.2023).
2. Андрійчук Т. Розвиток демократії в Україні: вплив політичних цінностей. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. Ф. І. Кураса НАН України*. 2012. Випуск 4(60). С.264–274.
3. Головатий М. Ф. Демократія: історія, теорія, практика: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 230 с.
4. Демократія: від теорії до практики. Підручник курсу / ред. Грір Берроуз. Міжнародна фундація виборчих систем, 2018. 284 с.

5. Демократичні цінності Європи. Івано-Франківськ, 2011. 6 с.
6. Демократична школа: практичний посібник / ред. О. Шинаровська. Європейський центр імені Вергеланда, 2017. 38 с.
7. Договір про Європейський Союз. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu92338?an=843086&ed=1992_02_07 (дата звернення 12.06.2023).
8. Жадан І., Кисельов С., Кисельова О., Рябов С. Політична культура та проблема громадянської освіти в Україні. Методичний посібник. Київ: Тандем, 2004. 80 с.
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 12.06.2023).
10. Овчарук О. Характеристики освіти для активного громадянства: європейський контекст. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/17185737.pdf> (дата звернення 20.06.2023).
11. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні: шлях протягом 30-ти років та ключові аспекти 2021 року: аналітична доповідь. Київ: НІСД, 2021. 112 с.
12. Топалова С. Українська школа і європейська ідентичність. 2017. URL: <https://hvylya.net/analytics/society/ukrayinska-shkola-i-yevropeyska-identichnist.html> (дата звернення 15.06.2023).
13. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2014. 208 с.
14. Citizenship: Programme of study for key stage 3 and attainment target (extract from National Curriculum 2007). URL: http://curriculum.qcda.gov.uk/uploads/QCA-07-3329-pCitizenship3_tcm8-396.pdf (дата звернення 15.06.2023).

References:

1. Amelchenko, N. (2017). *Analiz suchasnykh navchalnykh prohran shchodo hromadianskoi osvity ta politychnoi systemy Ukrainy* [Analysis of modern civic education curricula and the political system of Ukraine]. Available at: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Analiz-Amelchenko_red.pdf
2. Andriichuk, T. (2012). *Rozvytok demokratii v Ukraini: vplyv politychnykh tsinnostei* [Development of Democracy in Ukraine: Influence of Political Values], *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. F.I.Kurasa NAN Ukrainy*, vol. 4(60), pp. 264–274.
3. Holovaty, M. F. (2011). *Demokratiia: istoriia, teoriia, praktyka: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. ta aspirantiv-politologiv* [Democracy: History, Theory, Practice: a textbook for students of higher educational institutions and postgraduate students of political science], Kyiv: DP «Vyd. dim «Personal»
4. Burroughs G. (ed.) (2018). *Demokratiia: vid teorii do praktyky. Pidruchnyk kursu* [Democracy: from theory to practice. Course textbook] Mizhnarodna fundatsiia vyborchkykh system, Available at: <https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/IFES-Ukraine-Democracy-from-Theory-to-Practice-Course-Reader-v1-2018-08-29-Ukr.pdf>
5. *Demokratychni tsinnosti Yevropy* [Democratic values of Europe] (2011). Ivano-Frankivsk.
6. Shynarovska, O. (ed.) (2017). *Demokratychna shkola: praktychnyi posibnyk*

[Democratic school: a practical guide], Yevropeiskyi tsentr imeni Verhelanda.

7. *Dohovir pro Yevropeiskyi Soiuz* [Treaty on European Union]. Available at: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu92338?an=843086&ed=1992_02_07

8. Zhadan I., Kyselov S., Kyselova O. and Riabov S. (2004). *Politychna kultura ta problema hromadianskoi osvity v Ukraini. Metodychnyi posibnyk* [Political Culture and the Problem of Civic Education in Ukraine. Methodological manual], Kyiv: Tandem,

9. *Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod (z protokolamy) (Ievropeiska konventsia z prav liudyny)* [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (with Protocols) (European Convention on Human Rights)]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

10. Ovcharuk, O. *Kharakterystyky osvity dlia aktyvnoho hromadianstva: yevropeiskyi kontekst*. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/17185737.pdf> [

11. *Stan rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini: shliakh protiahom 30-ty rokiv ta kliuchovi aspekty 2021 roku: analit. dop.* [The state of civil society development in Ukraine: the way over 30 years and key aspects of 2021: analytical report]. (2021), Kyiv: NISD

12. Topalova, S. (2017). *Ukrainska shkola i yevropeiska identychnist* [Ukrainian school and European identity]. Available at: <https://hvylya.net/analytics/society/ukrayinska-shkola-i-yevropeyska-identychnist.html> [

13. Shcherbakova, Yu. (2014). *Tsinnosti ob'iednanoi Yevropy: monohrafiia* [Values of the united Europe: a monograph], Kyiv: VTs «Akademiia».

14. Citizenship: Programme of study for key stage 3 and attainment target (extract from National Curriculum 2007). Available at: http://curriculum.qcda.gov.uk/uploads/QCA-07-3329-pCitizenship3_tcm8-396.pdf

Abstract. *The article attempts to summarize the experience of forming the values of a democratic society in the EU countries. The essence of the concepts of "democracy" and "democratic values" is revealed. The trinity of values by which the peoples of Europe live is determined: natural human rights, democracy and the rule of law. The author characterizes civic education as an essential factor in the political socialization of the individual and the most important documents for the education of democratic citizenship of European youth. Education for democratic citizenship is considered as one of the main directions of development of educational policy in most European countries. The characteristics of education for a democratic society in the EU countries, as defined by the normative recommendation documents of the Council of Europe and international organizations, are presented. The key concepts are defined and the principles and basic approaches to teaching education for democratic citizenship in European countries are highlighted. It has been established that the basis of education for democratic citizenship is an active, constructivist approach to the learning process, active learning, and student participation in decision-making processes.*

Key words: *European Union, European integration, Council of Europe, democratic society, democratic values, democratic competences, Competence Framework, culture of democracy, education for democratic citizenship, human rights education.*

Стаття відправлена: 13.09.2023 р.

© Ткачук М.М.

УДК 37.091.33-027.22:7]-021.32(045)

FEATURES OF THE ORGANIZATION AND CONDUCT OF AN ART MASTER CLASS ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ МИСТЕЦЬКОГО МАЙСТЕР- КЛАСУ

Semenova O./ Семенова О.

с.р.с., as.prof. / к.п.н., доц.

ORCID: 0000-0002-0302-4724

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,

Uman, Sadova, 28, 20308

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

Умань, вул. Садова, 28, 20308

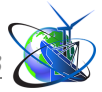
Анотація. У статті пропонується теоретичний аналіз проведення педагогічних майстер-класів. Охарактеризовано види майстер-класів та подано структуру їх проведення. Визначено, що для успішного проведення майстер-класу треба дотримуватися етапів його проведення, до яких відносяться: підготовчо-організаційний, змістово-наповнювальний, рефлексійно-моніторинговий етапи. Особливу увагу приділено практичним майстер-класам мистецького спрямування.

Ключові слова: майстер-клас, педагогічна творчість, форми роботи, індивідуальний підхід.

Вступ.

На просторах інтернету часто зустрічаються оголошення про проведення різноманітних майстер-класів. Це один із видів діяльності, яка сьогодні є дуже популярною [1]. Незалежно від вікової категорії, кожна людина, яка приходить на майстер-клас, прагнення зробити щось своїми руками або здобути нові знання, покращити якусь навичку а потім принести додому виріб. Практичний майстер-клас це передача неоціненного досвіду майстра, за один раз, за одне заняття. Знання та вміння отриманні на такому заході допомагають розкрити нові таланти, розширити кругозір або відточити вже наявну майстерність, що ніколи не буде зайвим. Різноманітні центри та студії мистецтва пропонують на вибір значну кількість майстер-класів: від приготування страви високої кухні до різьблення по дереву або навчитися кермувати вітрильною яхтою, сплести сімейний оберіг або виступити на сцені. Популярність того чи іншого майстер-класу визначає коло інтересів відвідувачів [5].

Реалії нашого сьогодення вказують на те, що інформаційно збагачене суспільство потребує конкурентноздатної особистості, спроможної орієнтуватися в умовах, що постійно змінюються. Тому одним із завдань освіти є розвиток творчої особистості, здатної нестандартно розв'язувати завдання та проблеми, установлювати їх причини й передбачати можливі наслідки. Творча діяльність – це не тільки процес створення чогось нового, невідомого це система розвитку творчих задатків особистості. Саме творчість дає можливість активізувати і процес навчання. Адже саме під час виконання креативної діяльності від дітей під час їх імпровізацій, конструювань, вимагається застосування творчих дій. Риси, що розвиваються при цьому – ініціатива, самостійність і активність, спонукають засвоювати знання, навички, уміння.

Таким чином, розвивається здатність до самоосвіти та саморозвитку [7].

Основна частина.

Однією із ефективних форм вдосконалення творчості є майстер-класи, які створюють можливість для вияву й розвитку творчого потенціалу людини, залучення до кращих досягнень світової культури. Останнім часом така форма організації творчої діяльності стає все більш поширеною, оскільки вона дозволяє залучити значну аудиторію зацікавлених, ознайомити людей із новими знаннями та опанувати якість нові навички.

Проблему використання майстер-класів у своїй практичній діяльності досліджували такі вчені-педагоги: Н. Осіпенко, В. Андрієвська, Л. Шаран, М. Михнюк, Д. Огієнко, Ю. Махновець, Н. Барабанова та інші.

Майстер-клас – це особливий жанр узагальнення та поширення педагогічного досвіду, що представляє собою фундаментально розроблений оригінальний метод або авторську методику, що спирається на свої принципи і має певну структуру. Майстер-клас відрізняється від інших форм трансляції досвіду тим, що в процесі його проведення йде безпосереднє обговорення запропонованого методичного продукту і пошук творчого вирішення педагогічної проблеми як з боку учасників майстер-класу, так і із боку педагога, який проводить цей майстер-клас [2].

Майстер-клас (англ. masterclass: master – кращий в якій-небудь галузі, class – урок) – це форма проведення тренінгу для активного навчання (відпрацювання практичних навичок) [4]. Він є двостороннім процесом, оскільки відбувається безпосередній контакт між майстром і учасником-учнем, при якому педагог розповідає і показує як використовувати на практиці нову методику. При проведенні майстер-класу здійснюється індивідуальний підхід до кожного учасника, що дає змогу досягнути кращих результатів навчання.

Для творчих педагогів це є ефективна форма позааудиторної роботи, «відкрита педагогічна система, що дозволяє демонструвати нові можливості педагогіки та показує способи подолання консерватизму і рутини» [3].

Творчі майстер-класи мають на меті розвинути предметно-практичні та духовно-психологічні цінності особистості, створюють для людей можливість знайти для себе заняття для душі: хобі, що часто перетворюється на головний життєвий інтерес людини.

Кожен майстер-клас має свої завдання: передача майстром свого досвіду роботи шляхом прямого і коментованого показу послідовності дій, методів, прийомів і форм педагогічної діяльності; спільне відпрацювання учасниками методичних підходів майстра; рефлексія власної педагогічної майстерності учасниками майстер-класу; надання допомоги слухачам у визначенні завдань для саморозвитку, формуванні індивідуальної програми самоосвіти і самовдосконалення.

Творчий майстер-клас для дітей дозволяє отримати нові знання та розвинути soft skills (гнучкі навички), що є таким необхідним в світі комп'ютеризації. Адже, в сьогоденні суспільстві досить цінним є не той хто має багато знань, а той хто вміє швидко здобувати нові знання і пристосовуватися до нових умов. Майстер-клас це чудова можливість

опанувати креативні навички, навички самоорганізації, навички комунікації тощо.

Технологія проведення майстер-класу дозволяє охопити різне коло слухачів, як новачків так і професіоналів. Для тих хто немає сформованих практичних вмінь – це можливість навчитися для подальшого саморозвитку та самовдосконалення. Майстри ж, які відбулися як фахівці, мають змогу познайомитися із новою технологією, новими методиками та напрацюваннями [5].

Майстер-класи за своїми формами роботи можуть бути різними: лекція, практичне заняття, інтегроване заняття. Підготовка та проведення будь-якого майстер-класу вимагають значних зусиль та професійних вмінь.

Характеризуючи практично-творчий майстер-клас вирізняємо такі його етапи проведення:

- 1) підготовчо-організаційний;
- 2) змістово-наповнювальний;
- 3) рефлексійно-моніторинговий.

Підготовчо-організаційний, цей етап майстер-класу включає підготовку напередодні: продумування концепції, підготовка теоретичних матеріалів для представлення, виконання майстром роботи для демонстрації зразка, заготівлю матеріалів та обладнання, для роботи. На початку практичної роботи майстер привітальним словом налаштовує учасників майстер-класу на творчий діалог, для подальшої ефективної праці. Готуючись до проведення майстер-класу потрібно пам'ятати про те, що в технології проведення головним є не повідомлення і засвоєння інформації, а передача способів діяльності, будь то прийом, метод, методика, чи технологія. Опанування продуктивними способами роботи це одна з найважливіших завдань для майстра на такому заході.

Змістово-наповнювальний етап – майстер представляє учасникам практичне виконання завдання: пояснює етапи виконання та демонструє їх практично. Всі завдання майстра-наставника спрямовані на те, щоб залучити увагу учасників, створити творчу атмосферу для ефективної співпраці. Під час виконання завдання учасниками майстер-класу наставник індивідуально консультує та допомагає кожному.

Рефлексійно-моніторинговий – етап де проводиться аналіз діяльності: обмін думками, оцінювання, самооцінювання та самоаналіз, відбувається показ виконаних робіт. Позитивним результатом будь-якого майстер-класу можна вважати результат (продукт), що виражається в оволодінні всіма учасниками, при допомозі наставника, новими творчими способами вирішення педагогічної проблеми, у формуванні мотивації до самонавчання, самовдосконалення, саморозвитку.

Ефективність організації майстер-класу залежить від забезпечення індивідуального підходу до професійного і методичного розвитку фахівців. В першу чергу, мають бути створені умови для виконання самостійної роботи в малих групах, що сприяє активному обміну думкою; включення всіх учасників заходу в активну діяльність; сприяння вибору більш раціональних форм

взаємодії (співробітництва та співтворчості); створення атмосфери відкритості та доброзичливості [6].

Основні технологічні принципи проведення майстер-класу полягають у створенні середовища спілкування, у якому відбувається постановка навчально-творчих завдань і реалізація системи методів і прийомів того чи іншого виду образотворчого мистецтва для розкриття творчого потенціалу кожного індивіду.

Проведення майстер-класів у закладах вищої освіти педагогічних спеціальностей є невід'ємною частиною освітнього процесу, особливо це характерно для мистецьких спеціальностей.

Майстер-клас – це своєчасна наочна ілюстрація слів викладача, народження художнього образу на очах у здобувачів вищої освіти, що викликає в них захоплення, подальше натхнення до роботи, допомагає запобігти помилок, сприяє розвитку здатності самостійно аналізувати, самооцінювати свої творчі здобутки, шукати способи підвищення рівня художньої майстерності.

Під час проведення майстер-класу відбувається передача досвіду (знайомство та опанування методами роботи) майстра. Його учасники мають змогу спільно відпрацювати запропоновану художню технологію, поставити запитання й отримати консультації. Обов'язковим є рефлексія рівня художньо-творчої майстерності здобувачів вищої освіти.

Такі майстер-класи для учасників навчального процесу повинні проводити як досвідчені художники-педагоги так і запрошені художники-митці, які розповідають і демонструють здобувачам вищої освіти всі етапи ведення творчої роботи, описують свої дії, паралельно пояснюючи, які помилки можуть виникнути в роботі. Здобувачі вищої освіти, які беруть участь у таких заняттях, перебувають в атмосфері постійної рефлексії, що дає можливість їм творчо розвиватися. Мистецькі майстер-класи можуть охоплювати різну сферу діяльності як хореографічну, музичну, образотворчу. Майстер-клас може бути для визначеного оточення людей (наприклад, здобувачів освіти певної спеціальності), а може проводитися для широкого кола. Саме майстер, проводячи майстер-клас, продумує його концепцію, враховуючи те що участь можуть приймати різні за підготовленістю люди. Творчі майстер-класи можуть мати різну назву, головним є те, щоб в назві відображалася суть того що буде відбуватися. Наприклад, «Автоматичне малювання», «Геометричний орнамент», «Техніка гарячого розпису тканини», «Техніка холодного батику», «Мистецтво диво-писанки», «Сучасна лялька-мотанка», «Виконання виробів у техніці макраме», «Мистецтво писанкарства», «Краса весняних квітів» (олійний живопис), «Портрет», «Пейзаж», «Сюжетна картина» (олійний живопис), «Глиняна іграшка», «Методика створення акварельного натюрморту», «Методика зображення уманського хатнього розпису», «Тілесна свідомість – практики допомоги собі та іншим», «Дивовижний та незбагнений світ музики», «Майстер-клас із петриківського розпису» тощо.

Висновки.

Отже, у педагогічній практиці майстер-клас має значні потенціальні

можливості при формуванні мотивації до самонавчання, самовдосконалення, саморозвитку студентської молоді.

Аналізуючи всі раніше наведені теоретичні положення організації та проведення майстер-класу слід зазначити його особливості: новий підхід до теорії та практики навчання; засвоєння методики самостійної роботи в малих групах; створення умов для залучення всіх учасників до активної діяльності; вирішення проблемного завдання через різні ситуації; використання творчих прийомів для розкриття творчого потенціалу як Майстра, так і учасників; методи та форми роботи пропонуються для використання; процес взаємодії та співпраці, в спільному пошуку [8].

Література:

1. Вчіться у кращих, будьте кращими. веб-сайт. URL: <https://www.masterclass.com/?irclickid> (дата звернення: 06.10.2023).
2. Лошицька О. Л. Майстер-клас у системі роботи з педагогічними кадрами : метод. посіб. Ірпінь, 2015, 40 с.
3. Мамчур Н. Майстер-клас «Народний декоративний розпис» у системі естетичного виховання майбутніх учителів. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. №46 С. 214-247. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2013_46_41
4. Мастер-класс. веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 20.09.2023).
5. Майстер-класи. веб-сайт. URL: <https://loop.com.ua/ua/master-klassi/> (дата звернення: 06.10.2023).
6. Михнюк М. І. Майстер-клас як форма обміну передовим педагогічним досвідом. веб-сайт. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/77240636.pdf> (дата звернення: 01.10.2023).
7. Огієнко, Д. П. Особливості підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення творчих майстер-класів у процесі організації дозвілєвої діяльності учнів. веб-сайт. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/28322> (дата звернення: 25.09.2023).
8. Організація та проведення майстер-класів. веб-сайт. URL : http://www.golovanivsk-bdut.kr.sch.in.ua/informaciya_pro_zaklad/metodichna (дата звернення: 01.10.2023).

References:

1. Vchit'sya u krashhy`x, bud'te krashhy`my`. URL: <https://www.masterclass.com/?irclickid> [in Ukrainian].
2. Loshy`cz`ka O. L. (2015). Majster-klas u sy`stemi roboty` z pedagogichny`my` kadramy`. Irpin`, [in Ukrainian].
3. Mamchur N. (2013). Majster-klas «Narodny`j dekoraty`vny`j rozpy`s» u sy`stemi estety`chnogo vy`hovannya majbutnix uchy`teliv. *Psy`xologo-pedagogichni problemy` sil`s`koyi shkoly`*. 46, 214-247.
4. Master-klass. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>. [in Ukrainian].
5. Майстер-класи. URL: <https://loop.com.ua/ua/master-klassi/>. [in Ukrainian].
6. My`xnyuk M. I. Majster-klas yak forma obminu peredovy`m pedagogichny`m dosvidom. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/77240636.pdf>. [in Ukrainian].

7. Ogiyenko, D. P. Osobly`vosti pidgotovky` majbutnix uchy`teliv pochatkovoyi shkoly` do provedennya tvorchy`x majster-klasiv u procesi organizaciyi dozvillyevoyi diyal`nosti uchniv. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/28322>. [in Ukrainian].

8. Organizaciya ta provedennya majster-klasiv. URL: http://www.golovanivsk-bdut.kr.sch.in.ua/informaciya_pro_zaklad/metodichna. [in Ukrainian].

Abstract. *On the Internet, there are often announcements about the holding of various master classes. This is one of the activities that is very popular today. The article offers a theoretical analysis of conducting pedagogical master classes. The types of master classes are characterized, they include: lecture, practical class, integrated class. It was determined that for the successful conduct of the master class, it is necessary to observe the stages of its conduct, which include: preparatory and organizational, content-filling, reflective and monitoring stages. The preparatory and organizational stage includes preparation the day before and direct organization at the beginning. The content-filling stage is the presentation to the participants of the practical implementation of the task. The reflective and monitoring stage at which activity analysis takes place. Special attention is paid to practical master classes in the artistic direction. Creative master classes aim to develop subject-practical and spiritual-psychological values of the individual, create an opportunity for people to find an occupation for themselves. The effectiveness of organizing a master class depends on ensuring an individual approach to the professional and methodical development of specialists.*

Keywords: *master class, pedagogical creativity, forms of work, individual approach.*

UDC 378.046-021.67:[316.612:159.943.7](045)

DEVELOPING LIFE SKILLS IN PRE-SERVICE TEACHER TRAINING

Gembaruk A.S.

c.p.s., as.prof./к.пед.н., доц

ORCID: 0000-0001-8135-0800

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova 2, 20300

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова 2, 20300

Abstract. This article is focused on studying the importance of developing life skills in pre-service teacher training and identifying strategies for their implementing. The notion of 'life skills' has been defined. The importance of life skills development has been proved. The four major skills for life identified by Partnership for 21st Century Skills (creativity and innovation, critical thinking and problem-solving, communication and collaboration) have been focused on in the article. Pre-service teachers' readiness to develop these skills in their perspective students has been highlighted. The strategies and examples of possible activities for implementing life skills in educational process have been provided. The PRESETT Curriculum on Methodology (2020) was thoroughly analysed in order to see how well pre-service teachers of English are trained for developing life skills in their perspective students. The Curriculum has been concluded to be effective in training pre-service teachers of English to life skills development.

Key words: collaboration, communication, creativity, critical thinking, life skills, pre-service teacher training.

Introduction. The world we are living is marked by rapid changes, to which education systems need to adapt. Therefore, the New Ukrainian School reform puts forward new requirements for educational system. A key change concerns approaches to learning and educational content. According to the reform a 21st century education is to be focused on developing skills, students need to succeed in this new world. Teachers should create conditions in their lessons to enable school children to collaborate and communicate in the classroom, use their creativity, think critically and be responsible for their own learning results [9]. Thus, the development of core skills has become of utmost importance in modern education. The development of these skills is crucial, not only for entering the job market and contributing to regional development but also for enhancing individuals' well-being and mental health. Therefore, developing life skills has become one of the major aspects in Pre-Service Teacher Training.

Main text. This article is focused on studying the importance of developing life skills in pre-service teacher training and identifying strategies for their implementing. The study used a descriptive research design to obtain information concerning the ways of implementing life skills in PRESETT Curriculum.

Literature review on the research problem has brought us to better understanding of life skills. World Health Organization (WHO) defined life skills as the abilities for adaptive and positive behaviour that enable individuals to deal effectively with the demands and challenges of everyday life [7]. Danish, S.et al. (2004) consider life skills as the skills allowing individuals to succeed in different environments where they live, such as school, home, and their environment [4]. Meanwhile, Cronin, L. D. & Allen, J. (2017) define life skills as skills needed to deal with the demands and demands of everyday life [3].

There is a large volume of published studies describing the importance and effectiveness of life skills education. According to the New Ukrainian School (2017) “it is not enough to only feed a child with knowledge. It is also necessary to teach how to use that knowledge. Knowledge and skills, linked to the pupil’s value system, form their life competencies that are essential for successful self-fulfillment in life, education and work” [9]. Prajapati, R. et al. (2016) mention that life skills education bridges the gap between basic functioning and capabilities and strengthens the ability of an individual to meet the needs and demands of the present society [8]. Gupta, P. (2015) emphasizes that life skill education can play a vital role in helping students to lead a healthy and productive life and to contribute positively to the society [5]. In the introduction to the article on the development of life skills through school sport activities Agustin, N. M. & Oktriani, S. (2021) point out that life skills are one of the formulas that can be applied to facilitate and develop all forms of potential of the younger generation during the learning process in formal and informal classes [1].

There is no definite list of life skills. Certain skills may be more or less relevant depending on the individual’s life circumstances, culture, age, geographical location, etc. However, in 1999, the World Health Organisation identified six key areas of life skills:

- *Communication and interpersonal skills.* This broadly describes the skills needed to get on and work with other people, and particularly to transfer and receive messages either in writing or verbally.
- *Decision-making and problem-solving.* This describes the skills required to understand problems, find solutions to them, alone or with others, and then take action to address them.
- *Creative thinking and critical thinking.* This describes the ability to think in different and unusual ways about problems, and find new solutions, or generate new ideas, coupled with the ability to assess information carefully and understand its relevance.
- *Self-awareness and empathy,* which are two key parts of emotional intelligence. They describe understanding yourself and being able to feel for other people as if their experiences were happening to you.
- *Assertiveness and equanimity, or self-control.* These describe the skills needed to stand up for yourself and other people, and remain calm even in the face of considerable provocation.
- *Resilience and ability to cope with problems,* which describes the ability to recover from setbacks, and treat them as opportunities to learn, or simply experiences [6].

The Partnership for 21st Century Skills has played a key role in promoting the development of life skills. The organization has identified four major skills for life which include: creativity and innovation, critical thinking and problem-solving, communication and collaboration [7]. They are often called as Four Cs of 21st century. We consider these skills to be a part of every lesson in the same way as literacy and numeracy, so pre-service teachers must be ready to develop these skills in their perspective students. In order to do it perfectly they need to be knowledgeable about the strategies for implementing life skills in educational process. Having done

literature review on the research problem [10], we managed to design a table providing both strategies and examples of their implementing in the classroom (Table 1).

Table 1 – Strategies for implementing life skills in educational process

Life Skills	Strategies	Activity Examples
Critical thinking	▪ Evaluating ▪ Recommending ▪ Decision making ▪ Interpreting	▪ Rank the following companies by evaluating the performances ▪ Write your recommendations about new nuclear plant ▪ Choose the correct insurance policy for your company ▪ Interpret the symbolic equation to the word equation
Creativity	▪ Reworking ▪ Writing ▪ Sketching ▪ Designing ▪ Altering ▪ Developing ▪ Improvising ▪ Theorizing ▪ Inventing	▪ Redefine the scientific term ▪ Write a story about stubborn thief ▪ Sketch a future school in 2050 ▪ Design a logo for a company ▪ Improve the scenario to make it better ▪ Develop an android app for classroom ▪ Improve the scenario to make it better ▪ Write your own theory about your findings ▪ Invent a device
Communication	▪ Think Pair Share ▪ Interviewing ▪ Emailing ▪ Group discussions ▪ Online chat ▪ Expert opinion ▪ Presentation ▪ Peer feedback ▪ Debates	▪ Discuss your ideas with your partner ▪ Take an online interview of astronaut ▪ Write an email ▪ Discuss something in groups ▪ Share your ideas in the group chat ▪ Discuss the project with the expert ▪ Individual and pair presentation ▪ Provide your partner with a feedback ▪ Debates on the topic
Collaboration	▪ Group projects ▪ Collaborative documentation ▪ Team assignments ▪ Problem based learning ▪ Case study ▪ Core-curricular activities ▪ Student's clubs ▪ Group investigation ▪ Break out groups	▪ Project to a team ▪ Research document using google doc ▪ Quiz competition between teams ▪ A real-life problem to be solved ▪ A case study assigned to a group of students ▪ Seminars, webinars, conferences ▪ Creation of study clubs ▪ Creation of investigation team ▪ Break out rooms on zoom or split into small groups

Table 1 provides strategies for implementing life skills both in class and out-of-class. The given examples suggest better understanding of the possible activities a teacher can use. Thus, giving teachers a way to creativity in designing activities relevant to the subject they teach.

In order to see how well pre-service teachers of English are trained for developing life skills in their perspective students the PRESETT Curriculum on Methodology was thoroughly analysed [2]. As a result, we can state that being based on the constructivist approach or ‘to theory through practice approach’, the Curriculum enhances the development of life skills in future teachers of English. It means that Methodology classes do not rely on traditional lectures. On the contrary, the theory is taught through practice. According to this approach students are actively involved in a dynamic teaching and learning process. This active involvement is facilitated by working in small groups and pairs, brainstorming, solving problems, using case studies, simulations, group projects, etc. All of the methods suggested by the Curriculum are intended to promote high level of interaction and students’ involvement in their own learning processes, thus it develops life skills.

Summary and conclusions. Summing up, we may state that this research confirmed the importance of developing life skills in pre-service teachers. The life skills has been proved to help students build confidence in both communication and collaboration, provide them with tools important for development, find new ways of thinking and problem-solving, thus equipping them with the tools they need to live a more creative life, to find ways to cope with the challenges of modern society. In this article we emphasized the necessity for pre-service teachers’ readiness to develop life skills in their perspective students. Four Cs of 21st century (communication, collaboration, critical thinking, and creativity) were considered in the article. The strategies for implementing these life skills in educational process were developed. In order to see how well pre-service teachers of English are trained for developing life skills in their perspective students the PRESETT Curriculum on Methodology was analyzed. It was concluded that the Curriculum is based on the constructivist approach or ‘to theory through practice approach’ and provides life skills oriented activities regularly practiced in the Methodology classes. So, we can state that pre-service teachers are well-trained to life skills development.

References:

1. Agustin, N. M., & Oktriani, S. (2021). Development Of Life Skill Through School Sport Activities. *Kinestetik: Jurnal Ilmiah Pendidikan Jasmani*, 5(4), 851–860. <https://doi.org/10.33369/jk.v5i4.19756>.
2. Bevz, O., Gembaruk, A., Goncharova, O., Zabolotnaa, O. et.al. (2020). Metodyka navchannya angliiskoi movy. Osvitnyi stupin bakalavra: typova programa: Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
3. Cronin, L. D. & Allen, J. (2017). Development and initial validation of the Life Skills Scale for Sport. *Psychology of Sports and Exercise*. 28, 105–119. DOI: 10.1016/j.psychsport.2016.11.001.
4. Danish, S., Forneris, T., Hodge, K. and Heke, I. (2004). Enhancing youth development through sport. *World Leisure Journal*. 46(3), 38–49.

DOI: 10.1080/04419057.2004.9674365.

5. Gupta, P. (2015). Importance and need of life skills education in Indian perspective. *International Journal of Emerging Technologies and Innovative Research*. 2(12), 492-495. <http://www.jetir.org/papers/JETIR1701765.pdf>

6. Life Skills Education for Children and Adolescents in Schools. URL: <https://cutt.ly/GwmIadiw> (Accessed: 10 October 2023).

7. Partnership for 21st Century Skills. (2008a). Learning for the 21st century. URL: <https://cutt.ly/bwmIf0qS> (Accessed: 10 October 2023).

8. Prajapati, R., Sharma, B., & Sharma, D. (2016). Significance of Life Skills Education. *Contemporary Issues in Education Research (CIER)*, 10(1), 1–6. <https://doi.org/10.19030/cier.v10i1.9875>.

9. The new Ukrainian School: the conceptual principles of secondary school reform. URL: [file:///C:/Users/User/Desktop/UADO%20 2021/Book-ENG.pdf](file:///C:/Users/User/Desktop/UADO%202021/Book-ENG.pdf) (Accessed: 10 October 2023).

10. Thoughtful learning: What are the 4 C's of learning skills? URL: <https://newsroom.unl.edu/announce/csmce/5344/29195> (Accessed: 10 October 2023).

Анотація. Ця стаття присвячена вивченню важливості розвитку життєвих навичок у додипломній підготовці вчителів та розробці стратегій їх реалізації. Визначено поняття «життєві навички» та доведено важливість їх розвитку. Чотири основні життєві навички, запропоновані Партнерством для навичок 21-го століття (креативність та інновації, критичне мислення та вирішення проблем, спілкування та співпраця), були у фокусі уваги дослідника. Акцентовано увагу на готовності майбутніх учителів до розвитку цих навичок в учнів. Визначено стратегії та наведено приклади можливих завдань для впровадження життєвих навичок в освітній процес. З метою визначення рівня готовності майбутніх учителів англійської мови до розвитку життєвих навичок в учнів було ретельно проаналізовано Типову навчальну програму «Методика навчання англійської мови» рівень бакалавра (2020 р.) та засвідчено її ефективність.

Ключові слова: співробітництво, комунікація, креативність, критичне мислення, життєві навички, додипломна підготовка вчителів.

Article sent: 12.10.2023

© Gembaruk A.S.

УДК: 377/378-051:[004:008]

DESIGNING A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR AN ACADEMIC SUBJECT ПРОЄКТУВАННЯ ЦИФРОВОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Lystopad N.L./ Листопад Н.Л.

ORCID ID: 0000-0003-3550-9985

*Municipal Institution "Odessa Pedagogical Professional College",
Odessa, Hretska, 1, 65000**Комунальний заклад «Одеський педагогічний фаховий коледж»,
Одеса, Грецька, 1, 65000*

Анотація. У роботі проаналізовано поняття «цифрове освітнє середовище». Схарактеризовані особливості проєктування цифрового освітнього середовища навчальної дисципліни. Визначено функції цифрового освітнього середовища навчальної дисципліни. Розроблена модель проєктування цифрового освітнього середовища. Окреслено та схарактеризовано основні компоненти цифрового освітнього середовища. Проаналізовані особливості впровадження цифрового освітнього середовища навчальної дисципліни «Педагогіка».

Ключові слова: цифрове освітнє середовище, навчальна дисципліна, проєктування.

Вступ.

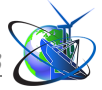
Формування нових освітніх результатів професійної діяльності неможливе в межах традиційних методів, форм і засобів освіти. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в усі сфери людської діяльності змушує шукати нові форми організації освітнього процесу в педагогічних коледжах. Одним з засобів модернізації освітньої діяльності є створення предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища навчальної дисципліни.

Нині проведено досить багато досліджень (В. Биков, О. Буров, К. Віттенберг, А. Гуржій, С. Дяченко, М. Лещенко, О. Листопад, С. Литвинова, І. Мардарова, О. Овчарук, В. Олійник, О. Пінчук, О. Спірін, М. Шишкіна та ін.) присвячених вивченню різних аспектів оптимізації та змісту цифрового освітнього середовища. Проте відсутні дослідження, які б розглядали особливості проєктування предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища навчальної дисципліни, проте ці питання є вкрай важливим.

Основний текст.

Завдяки впровадженню в професійну підготовку майбутніх педагогів персональних комп'ютерів, у викладачів з'явилися дидактичні можливості проєктування предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища навчальної дисципліни з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Проведений аналіз наукової літератури [2, 3, 5] засвідчив, що проєктування предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища навчальної дисципліни включає в себе етап стратегічного та педагогічного планування; етап проєктування архітектури та реалізації узгоджених стратегічних, педагогічних і технічних рішень, а також дослідно-

експериментальний етап. Перелічені етапи являють собою послідовність організаційних дій, що передбачають мету і завдання конструювання цифрового освітнього середовища навчальної дисципліни.

Для створення предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища та його реалізації в освітньому процесі з конкретного навчального предмета необхідно було зібрати актуальну інформацію, що стосується розгляду даного питання, а також представити конкретний план проєктування та апробації предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища з навчальної дисципліни.

Аналіз досліджень [1, 4, 5], дозволяє стверджувати, що предметно-орієнтоване цифрове освітнє середовище включає комплекс цифрових освітніх ресурсів, сукупність технологічних засобів інформаційно-комунікаційних технологій: комп'ютери, інше цифрове обладнання, цифрові комунікаційні канали, систему сучасних педагогічних технологій, що забезпечують організацію освітньої діяльності в цифровому освітньому середовищі.

Предметно-орієнтоване цифрове освітнє середовище містить у собі: суб'єкти освітньої діяльності (студенти, викладачі, адміністрація); засоби та інструменти організації освітньої діяльності; матеріально-технічну базу; управління освітнім процесом; способи та засоби (інформаційні канали) обміну інформацією та навчальними матеріалами; засоби комунікації.

До важливих функцій предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища, згідно з педагогічними дослідженнями [2, 3, 5], належать: мотиваційна функція (мотивація освітньої діяльності); функції проєктування та конструювання реалізації освітньо-професійної програми (передбачення результатів власних дій, виокремлення методів, форм і засобів організації освітньої діяльності); консультаційно-підтримувальна функція (надання індивідуальної підтримки студентів); інформаційно-освітня функція (допомога у сприйнятті, осмисленні й розумінні студентами змістових компонентів освітньо-професійної програми, а також її реалізації).

До важливих особливостей предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища відносять: забезпечення інформаційно-методичної підтримки освітнього процесу; організацію розвитку освітнього процесу за рахунок його планування на базі ресурсного та програмного забезпечення; індивідуалізацію та диференціацію освітнього процесу; автоматизацію інформаційних процесів: пошук, збирання, аналіз, опрацювання, зберігання, продукування, представлення та трансляцію інформації.

У рамках дослідження було розроблено предметно-орієнтоване цифрове освітнє середовище з навчальної дисципліни «Педагогіка» в Комунальному закладі «Одеський педагогічний фаховий коледж». Програма проєктування предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища з навчальної дисципліни «Педагогіка» містила такі аспекти: сучасні процедури створення, пошуку, збирання, аналізу, опрацювання, зберігання та подання інформації; дистанційну взаємодію всіх учасників освітніх відносин (студентів, їхніх батьків, викладачів, адміністрації педагогічного коледжу, органів управління у сфері освіти, громадськості тощо); інформаційно-методичну підтримку

освітньої діяльності; планування та організація освітньої діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційного його супроводу; моніторинг і фіксацію перебігу та результатів освітньої діяльності.

Була розроблена модель проєктування предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища, яка являє собою багаторівневу і багатофункціональну систему компонентів, які відповідають: навчально-методичній, контрольній-діагностичній, технологічній, науково-дослідницькій, мережево-комунікаційній діяльності в рамках вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка» з використанням веб-сервісу Google Classroom та сервісу відеотелефонного зв'язку та відеоконференцій Google Meet.

Навчально-методична підсистема включає такий контент: стандарти фахової передвищої освіти зі спеціальність 012 Дошкільна освіта, 013 Початкова освіта освітньо-професійного ступеня «фаховий молодший бакалавр»; освітньо-професійні програми «Дошкільна освіта», «Початкова освіта»; навчальні та робочі плани; робочі програми з навчальної дисципліни «Педагогіка»; електронні підручники; електронні методичні матеріали; завдання різного рівня складності для самостійної роботи; контрольні запитання; тестові завдання тощо.

Контрольно-діагностична підсистема містить матеріали, що забезпечують викладачів і студентів засобами вимірювання, оцінювання та контролю знань, умінь, навичок і рівня володіння освітнім матеріалом з навчального предмета і способами діяльності. Ця підсистема дає змогу вести моніторинг освітньої активності студентів в рамках вивчення навчальної дисципліни «Педагогіка».

Технологічна підсистема відіграє головну роль у ресурсному та комунікаційному забезпеченні викладачів інструментами та сервісами для створення методичних матеріалів, а також змісту всіх інших підсистем. Дана підсистема наповнена: різними комп'ютерними програмами та сервісами; освітніми сайтами; демонстраційними роботами студентів; системами для організації тестового контролю (тестові оболонки); системами рейтингових показників тощо.

Науково-дослідницька підсистема забезпечує організацію науково-методичних досліджень з навчальної дисципліни «Педагогіка», а також спільну дослідницьку, проєктну діяльність викладачів та студентів, самостійну роботу студентів з навчальної дисципліни «Педагогіка» та містить доповіді, повідомлення, публікації, експериментальні матеріали, освітні проєкти тощо.

Мережево-комунікаційна підсистема включає інформацію про мережеві спільноти викладачів педагогічних дисциплін, гіперпосилання на різноманітні освітні портали, електронні бібліотеки тощо.

Зміст цифрового освітнього середовища навчальної дисципліни «Педагогіка» включало наступні теми: «Педагогіка: становлення, сучасний стан», «Методологія та методи педагогічних досліджень», «Методика організації науково-дослідної роботи студентів», «Загальні закономірності розвитку людської особистості», «Вікові та індивідуальні особливості розвитку», «Формування і розвиток особистості», «Педагогічний процес як

система і цілісне явище», «Закономірності та принципи педагогічного процесу», «Педагог як організатор педагогічного процесу» тощо.

Під час розробки цифрових освітніх ресурсів для проектування предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища не потрібна була спеціальна підготовка. Використання сучасних веб-сервісів та дистанційних платформ дозволяє розміщувати цифрові освітні ресурси, методичні розробки з урахуванням індивідуальних особливостей студентів педагогічного коледжу, а також кількості годин, відведених на вивчення навчального матеріалу. Це дає можливість викладачу оптимізувати застосування можливостей інформаційно-комунікаційних технологій у своїй роботі.

Предметно-орієнтоване цифрове освітнє середовище з навчальної дисципліни «Педагогіка» створювалося та вдосконалювалося відповідно до освітніх потреб студентів Комунального закладу «Одеський педагогічний фаховий коледж». Студенти охоче використовують запропоновані в предметно-орієнтованому цифровому освітньому середовищі форми організації освітньої діяльності, працюють з цифровими ресурсами за допомогою різних технічних пристроїв. Усе це дає змогу викладачу підвищувати мотивацію освітньої діяльності студентів. Водночас предметно-орієнтоване цифрове освітнє середовище, створюване викладом педагогічних дисциплін, має особистісний характер і дає змогу організувати інтерактивну взаємодію зі студентами та колегами, що сприяє розвитку професійної компетентності самого викладача, його особистісному розвитку.

Важливим аспектом педагогічного проектування предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища є принцип постійного зворотного зв'язку на всіх етапах його реалізації, що дає змогу вчасно вносити необхідні корективи й уникати непередбачуваного шкідливого впливу на організацію освітнього процесу.

Для проектування предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища з навчальної дисципліни викладач повинен володіти такими професійними компетенціями: уміння самостійно розробляти та адаптувати цифрові освітні ресурси; уміння освоювати і застосовувати нові методи дослідження; уміння застосовувати різні компоненти предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища з метою формування нових навичок; уміння стимулювати студентів до самостійної роботи в предметно-орієнтованому цифровому освітньому середовищі за допомогою критичного і порівняльного аналізу одержуваної інформації.

Висновки.

Таким чином, на сьогоднішній день викладач має можливість моделювати власне предметно-орієнтоване цифрове освітнє середовище, що відповідає цілям і завданням вивчення певної навчальної дисципліни та побудоване на основі реалізації сучасних і креативних методів навчання, форм взаємодії зі студентами та регулювання організації освітнього процесу. Причому зазначимо, що предметно-орієнтоване цифрове освітнє середовище не може бути універсальним і повинне відображати індивідуальний стиль викладача та психологічні портрети студентів.

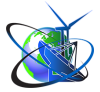
Використання ресурсів предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища з навчальної дисципліни навчальної дисципліни «Педагогіка» запропонованих викладачем для студентів, має бути системним та методично-обґрунтованим. У цьому ми бачимо велику роботу викладача, якому необхідно володіти високим рівнем інформаційно-методичної компетентції та мотивацією до використання можливостей предметно-орієнтованого цифрового освітнього середовища у своїй професійній діяльності.

Література.

1. Віттенберг К. Ю. Підготовка майбутніх вихователів засобами інформаційно-комунікаційних технологій до навчання дітей іноземних мов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2010. 20 с.
2. Дяченко С. В. Підготовка майбутніх вихователів до формування основ комп'ютерної грамотності старших дошкільників : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Луганськ, 2009. 20 с.
3. Листопад О. А., Мардарова І. К. Модульний курс «Комп'ютерні технології в роботі з дітьми»: навчальний посібник для студентів зі спеціальності 012 «Дошкільна освіта». Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 192 с.
4. Листопад О. А., Мардарова І. К. Теоретико-методичні засади формування готовності майбутніх вихователів до використання інформаційно-комунікаційних технологій в організації пізнавальної діяльності дошкільників : монографія Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 206 с.
5. Мардарова І. К. Підготовка майбутніх вихователів до використання комп'ютерних технологій в організації пізнавальної діяльності старших дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 Одеса., 2012. 21 с.

References.

1. Vittenberh, K. Yu. (2010). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii do navchannia ditei inozemnykh mov [Training future educators in teaching foreign languages to children by means of information and communication technologies]. Extended abstract of candidate's thesis. Vinnytsia: VSPU [in Ukrainian].
2. Diachenko, S. V. (2009). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do formuvannia osnov kompiuternoi hramotnosti starshykh doshkilnykiv [Training future educators in forming the basics of senior preschool children's computer literacy]. Extended abstract of candidate's thesis. Luhansk: LNU [in Ukrainian].
3. Lystopad, O. A., & Mardarova, I. K. (2019). Modul'nyy kurs «Komp'yuterni tekhnolohiyi v roboti z dit'my» [Modular course "Computer technology in working with children"]. Odessa: Publisher Bukaev Vadim Viktorovich [In Ukrainian].
4. Lystopad, O. A., & Mardarova, I. K. (2021). Teoretyko-metodychni zasady formuvannya hotovnosti maybutnikh vykhovateliv do vykorystannya informatsiyno-komunikatsiinykh tekhnolohiy v orhanizatsiyi piznaval'noyi diyal'nosti doshkil'nykiv [Theoretical and methodological principles of forming the readiness of future educators to use information and communication technologies in the organization of cognitive activity of preschoolers. Odessa: Publisher Bukaev Vadim Viktorovich [In Ukrainian].
5. Mardarova, I. K. (2012). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do vykorystannya kompiuternykh tekhnolohii v orhanizatsii piznavalnoi diialnosti starshykh doshkilnykiv [Training future educators in using computer technologies in the organization of senior preschool children's cognitive activity]. Extended abstract of candidate's thesis. Odessa: SUNPU [in Ukrainian].

Abstract. *The paper analyses the concept of "digital educational environment". The features of designing a digital educational environment for an academic subject are described. The functions of the digital educational environment of the subject are defined. A model for designing a digital learning environment has been developed. The main components of the digital learning environment are outlined and characterised. The features of the implementation of the digital educational environment of the subject "Pedagogy" are analysed.*

Key words: *digital educational environment, academic subject, designing.*

Стаття відправна: 15.10.2023 г.

© Листопад Н. Л.

UDC 378.017:[378.018.8:373.011.3-051]:373.5:[36:159.42-049.3](045)

**DEVELOPING EFL TRAINEE TEACHERS' READINESS FOR PROVIDING
SOCIAL AND EMOTIONAL SUPPORT TO SECONDARY SCHOOL
LEARNERS****Bevz O.P.***c.p.s., as.prof.*ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9088-1571>*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova, 28, 20300*

Abstract. *The ongoing war in Ukraine has caused psychological trauma for learners and teachers. Education can play a crucial role in helping learners suffering from psychological trauma due to war. It can stimulate resilience, nurture learners' social and emotional development, and give children and communities hope for the future. EFL trainee teachers would benefit from knowledge about trauma and adversity when responding to children's challenging behaviours. In education, such understanding and techniques are known as "trauma-informed pedagogy". Social and emotional learning programs address trauma as part of their broader aim to improve secondary learners' behaviour and academic performance. By developing knowledge about the impact of trauma on children, prospective EFL teachers are likely to develop stronger relationships, and a greater sense of confidence with these children, and lower classroom disruption. This could lead to increased job satisfaction and reduced risk of burnout.*

Key words: *social-emotional learning (SEL), psychosocial supports (PSS), project "Professional Development for Instructors of Pre-Service EFL Teachers" well-being, toxic stress, resilience, mindfulness.*

Introduction.

The war in Ukraine has had a devastating impact on educational system at all levels. Thousands of institutions have been damaged or destroyed, and millions of educators and learners have been displaced from their homes. Moreover, the war has caused a great deal of psychological trauma for both, children who learn and teachers that educate them.

Educators may never have a clear answer as to whether or not a learner has experienced trauma, nor a full picture of a learner's emotional well-being or needs. Due to these limitations, educators must always embody trauma responsiveness in all of interactions with learners to ensure that support is provided to any and all of them.

Main text.

Social-emotional learning (SEL) provides children and adults with the tools to be well and to succeed in life. SEL involves the processes through which children and adults acquire and effectively apply the knowledge, attitudes and skills necessary to understand and manage emotions, set and achieve positive goals, feel and show empathy for others, establish and maintain positive relationships, and make responsible decisions.

There is research evidence that strongly suggests the importance of SEL for children who have faced severe adversity, including poverty, displacement and violence, in particular, due to war. Crisis and conflict have direct and profound effects on children's physical safety, well-being and ability to learn. Neuroscience has shown that children who experience the types of adversity common in crisis settings can have a physiological 'toxic stress' response that inhibits their brain

development, affecting their physical and mental health, cognition, behaviour and relationships [1]. EFL trainee teachers need to understand stress and reasons to do SEL. A toxic stress response for a child can occur when he/she experiences strong, frequent, and/or prolonged adversity – such as physical or emotional abuse, chronic neglect, caregiver substance abuse or mental illness, exposure to violence, and/or the accumulated burdens of family economic hardship – without adequate adult support. This kind of prolonged activation of the stress-response system can disrupt the development of brain architecture and other organ systems and increase the risk for stress-related disease and cognitive impairment well into the adult years [2].

The author is honoured to be a part of the U.S. Embassy supported project “Professional Development for Instructors of Pre-Service EFL Teachers”. It is a year-long project focused on the preparation of English language teachers in Ukraine. This project is a collaboration between the Center for Professional Learning at Childhood Education International and Hunter College of the City University of New York with funding from the Regional English Language Office of the Embassy in Ukraine, U.S. Department of State. The participation in the project provides intensive professional development to teacher education faculty in order to enrich English language pedagogy in Ukraine, while also attending to the vitally important integration of mental health and psychosocial supports (PSS), including SEL. The team of 30 faculty members selected from dozens of applicants across Ukraine are designing the syllabus for EFL trainee teachers addressing their needs in providing psychosocial support to their perspective school students.

The purpose of this publication is to outline the indicative content of the course introducing social-emotional learning into English Language Teaching which will prepare EFL trainee teachers for providing psychosocial supports (PSS) to and ensuring social and emotional learning of secondary school learners.

It is important to clarify relevant terminologies and approaches relating to psychosocial well-being and SEL in education in crisis affected contexts, and to explore how PSS and SEL relate to one another. The Inter-Agency Network for Education in Emergencies (INEE) views SEL as an important component of PSS that educators can and should address, since it is a practice easily and often employed in educational settings and one that contributes to children’s and youths’ improved psychosocial wellbeing. It is a pedagogical practice and process that is especially fitting in both formal and non formal educational environments, since it promotes the skills and abilities that help children, young people, and adults learn [2].

By PSS we understand a process of facilitating resilience, actions promoting the holistic wellbeing of people in their social world. PSS aims to help individuals recover after a crisis has disrupted their lives and to enhance their ability to return to normality after experiencing adverse events.

‘Resilience’ appeared to be another important concept in SEL. It is the process and outcome of successfully adapting to difficult or challenging life experiences, especially through mental, emotional, and behavioural flexibility and adjustment to external and internal demands [3]. Children are known to be remarkably resilient. SEL has been shown to mitigate the effects of adversity, by providing children with the tools to focus, regulate their emotional responses, interact with others, and cope

with stress and challenges [4]. Resilience depends on coping mechanisms and life skills, such as problem-solving, the ability to seek support, motivation, optimism, faith, perseverance, and resourcefulness. Resilience occurs when protective factors that support wellbeing are stronger than risk factors that cause harm. It has also been found to rebuild or build for the first time healthy brain structure and neurological connections. Long-term benefits of SEL include improved academic performance, pro-social skills, positive self-image, and decreased aggression, emotional distress and conduct problems [5]. Notably, individual resilience is often boosted by community support, including interactions with peers, family, teachers, community leaders, and so on [6].

Wellbeing is defined as a condition of holistic health and the process of achieving this condition. It refers to physical, emotional, social, and cognitive health. Wellbeing includes everything what is good for a person like having a meaningful social role; feeling happy and hopeful; living according to good values, as defined by the local communities; having positive social relations and a supportive environment; coping with challenges through positive life skills; and having security, protection, and access to quality services.

Activities that promote PSS and SEL can contribute to resilience by promoting the core competencies that support wellbeing and learning outcomes. The International Rescue Committee's (IRC) approach to integrate SEL in education and protection programs comprises 5 specific competencies:

1. Brain Building. The set of skills that helps us focus our attention, remember instructions and concepts, manage impulses, successfully juggle multiple tasks, and organize steps and information logically.

2. Emotion Regulation. The set of skills that allows us to understand our own emotions and manage our feelings in a positive manner.

3. Positive Social Skills. The set of skills that allows us to relate to one another in a positive way by understanding others' feelings and behaviour, and responding in a way that reduces conflict and promotes positive social interaction.

4. Conflict Resolution. The set of skills that helps us address any problems and conflicts in a positive manner, as they arise.

5. Perseverance. The set of skills that allows us to push through challenges and continue to work towards a realistic goal.

The vast stock of literature on SEL underlines the importance of integrating throughout the curriculum and making it a part of every SEL lesson yet another element, the 'mindfulness'. It is the intentional state of being aware and focused on the present moment and accepting reality. Mindfulness can teach concentration, self-awareness and emotion regulation. The purpose of any SEL intervention is to make children understand the benefits of mindfulness for reducing feelings of anxiety and stress, focusing their attention, and learning to persevere through hardship.

Research suggests that SEL is most effective when it is taught through direct instruction in a safe and caring learning environment. When teachers create an environment where students feel welcomed and included, students are more motivated and likely to engage [7]. Teachers need to create classrooms that are zone of peace and safe place for all to be, to grow and to learn. Providing opportunities for

learners to practice the SEL skills through recreational games, and reinforcing these competencies through caregiver involvement has also proven effective [5]. EFL teachers as SEL educators should perform different roles of a facilitator, a learner, a model, but initially they have to be aware of their own well-being needs and be able to identify these needs and ambitions as a personality and educator in order to apply self-care and well-being practices. Effective SEL programs can benefit teacher well-being, lead to stronger teacher-student connectedness, and enhance teachers' use of student-centered pedagogies. In addition, research shows that teacher self-efficacy is positively related to work engagement and job satisfaction and negatively related to burnout [8]. Therefore, it is important for teachers to engage in activities that promote their own well-being and resilience.

Summary and conclusions.

EFL trainee teachers would be ready to provide social and emotional support to secondary school learners having themselves developed competences that support wellbeing and learning outcomes and being aware of key terminology in SEL, of such notions as psychological trauma, stress and its types, mindfulness, resilience, well-being and the ways to ensure them in their learners in a safe and caring learning environment through strategies for integration of SEL content into the process of EFL teaching and learning. The indicative content like this should become a part of teacher training programmes and could be either incorporated by the EFL Methodology course or be taught as separate one.

References:

1. Compas B. (2006). Psychobiological processes of stress and coping: Implications for resilience in childhood and adolescence. *Annals of the New York Academy of Sciences*. 1094, P. 226–234.
2. INEE Guidance Note on Psychosocial Support (2018). URL: [https://inee.org/sites/default/files/resources/INEE Guidance Note on Psychosocial Support ENG v2.pdf](https://inee.org/sites/default/files/resources/INEE_Guidance_Note_on_Psychosocial_Support_ENG_v2.pdf)
3. Resilience. APA Dictionary of Psychology. URL: <https://dictionary.apa.org/>
4. Cohen J. (2006). Social, emotional, ethical, and academic education: Creating a climate for learning, participation in democracy, and well-being. *Harvard Educational Review*. 76(2). P. 201–237.
5. Durlak J. A., Weissberg R. P., Dymnicki A. B., Taylor R. D., Schellinger K. B. (2011). The impact of enhancing children' social and emotional learning: A meta-analysis of school-based universal interventions. *Child Development*. 82(1). P. 405–432.
6. Diaz Varela, A., J. Kelcey, J. Reyes, M. Gould., and S. Sklar. (2013). Learning and Resilience: The Crucial Role of Social and Emotional Well-being in Contexts of Adversity. Education Policy Note Series. Washington, DC: The World Bank and International Rescue Committee.
7. Shernoff, D. J. (2013). *Optimal learning environments to promote student engagement*. Springer Science + Business Media. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-7089-2>
8. Yang, C., Greenstein, J.E., Manchanda, S., Golshirazi, M., Yabiku, T. (2023).

Preventing Compassion Fatigue Among Educators: An Educator Resiliency Study During the COVID-19 Pandemic. In: Miller, T.W. (eds) School Violence and Primary Prevention. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-13134-9_26

Article sent: 15.10.2023

© Bevz O.P.

УДК 316.6

PSYCHOLOGY OF EXTREME SITUATIONS IN MODERN UKRAINE**ПСИХОЛОГІЯ ЕКСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ****Liubyskyi M.O./Любницький М.О.***Educator / Здобувач освіти**Leonid Yuzkov University of Management and Law /**Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова**Khmelnytskyi, Heroiv Maidan, 8 / м. Хмельницький, Героїв Майдану, 8***Shutiak I.A./ Шутяк І.А.***ORCID:0009-0008-0513-8101**Honored Teacher of Ukraine / Заслужений вчитель України**Podilsk Vocational College of food Industry NUHT /**ВСП «Кам'янець - Подільський фаховий коледж харчової промисловості НУХТ»**Kamianets- Podilskyi, Suvorova, 2 / м. Кам'янець – Подільський, Суворова, 2*

Анотація. В роботі розглянуто роль психології в екстремальних ситуаціях та її вплив на психічне здоров'я та адаптацію людей до нових умов. Наведенні ключові аспекти психології екстремальних ситуацій у контексті України. Зосереджена увага на тому, як впливи війни формують психологічні реакції та стратегії адаптації населення. Також розглянуто важливість безперервного психологічного супроводу та психотерапевтичної підтримки для тих, хто потрапив у складні життєві обставини.

Ключові слова. Війна, психологічна допомога, екстремальні ситуації, психічна саморегуляція, психотерапія.

Вступ.

В Україні, як і в багатьох інших країнах світу, переживання екстремальних ситуацій стали складною реальністю. Військовий конфлікт та непередбачувані природні катастрофи залишають невимовні сліди у житті громадян. Психологія екстремальних ситуацій відіграє надзвичайно важливу роль у підтримці психічного здоров'я та адаптації до нових умов. Велика потреба постає розглянути ключові аспекти психології екстремальних ситуацій у контексті України, зосередитись на тому, як впливи війни формують психологічні реакції та стратегії адаптації населення. Також потрібно звертати увагу на важливість безперервного психологічного супроводу та психотерапевтичної підтримки для тих, хто потрапив у складні життєві обставини.

Основний текст.***Психологічна допомога в умовах війни: досвід України, Європи та світу.***

Україна, перебуваючи в умовах військового конфлікту, стикається з викликами психологічної адаптації та подолання стресу для свого населення. Постійна загроза та невизначеність ситуації сильно впливають на психічний стан громадян. Важливість психологічної допомоги у таких умовах стає надзвичайно вагомою. У цьому розділі ми розглянемо підходи до психологічної підтримки, що вже використовуються в Україні, а також взяємо на увагу досвід Європи та інших країн у наданні психологічної допомоги під час екстремальних ситуацій. Наразі Україна активно впроваджує програми психологічної допомоги для військовослужбовців та цивільного населення. Ці програми орієнтовані на різні вікові та соціальні групи, враховуючи специфічні

потреби кожної категорії. У країнах Європи та світу також існує цінний досвід та ефективні практики психологічної допомоги в умовах кризових ситуацій. Зокрема, важливість командної роботи психологів та медичного персоналу, а також забезпечення доступу до консультування та терапії.

Україна, в умовах війни впроваджує комплексні програми психологічної підтримки для різних категорій населення.

Ось декілька основних підходів, що використовуються:

- *Індивідуальна психотерапія та консультування:*

Досвідчені психологи надають індивідуальну психотерапевтичну підтримку особам, які відчують психологічний тиск внаслідок військових подій. Цей підхід дозволяє зосередитися на конкретних проблемах та емоціях, що переживаються кожною окремою особою.

- *Групова терапія та психологічні тренінги:*

Важливим елементом психологічної підтримки є групова робота, де люди можуть спілкуватися та ділитися своїми власними досвідами. Групові сесії надають можливість знайти підтримку у спільноті та вирішити подібні проблеми разом.

- *Кризовий інтервент:*

Психологи надають невідкладну психологічну допомогу в ситуаціях, коли людина потрапляє в екстримальний стрес або кризову ситуацію. Це може бути надання емоційної підтримки, практичних порад або організація швидкої допомоги.

- *Розвиток стратегій самопідтримки та резилієнтності:*

Психологи працюють над розвитком особистих навичок, які допомагають адаптуватися та впоратися з емоційним навантаженням у військових умовах.

- *Сімейна психотерапія:*

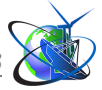
Важливо пам'ятати, що війна впливає не тільки на окремих осіб, але і на їх сім'ї. Тому психологи працюють з родинами, допомагаючи їм зберігати підтримку та згуртованість.

Ці підходи покликані спільно створювати систему комплексної психологічної підтримки для громадян України в умовах військового конфлікту.

Досвід Європи та інших країн світу у вирішенні психологічних проблем, пов'язаних із військовими конфліктами, є важливим джерелом вивчення та впровадження ефективних методів психологічної підтримки. Ось деякі аспекти цього досвіду:

Військова психологія та психотерапія: багато країн мають спеціалізовані програми з військової психології, які надають психологічну допомогу військовослужбовцям, ветеранам та їх сім'ям. Ці програми включають індивідуальну та групову терапію, тренінги з розвитку стратегій самопідтримки, а також кризовий інтервент.

Реабілітація та ресоціалізація ветеранів: *Євросоюз та США* вкладають значні зусилля у підтримку ветеранів та їхнє повернення до цивільного життя. Це включає психологічну підтримку, навчання новим навичкам та надання можливостей для професійного росту.

Мережі кризової допомоги: організації, які надають невідкладну психологічну допомогу у випадках кризових ситуацій. Ці служби дозволяють оперативно реагувати на стрімкі зміни в емоційному стані людей. Наукові дослідження та інновації в психологічній підтримці: інвестиції у дослідження психологічних аспектів військових конфліктів, щоб розробляти нові методи та підходи до психологічної допомоги.

Громадські та неприбуткові організації: надають безкоштовну або доступну психологічну допомогу та ресурси для тих, хто цього потребує. Цей глобальний досвід є джерелом надбань та навчань, які можуть бути корисні для України у покращенні системи психологічної підтримки у військових умовах.

Один із прикладів психологічної підтримки в Україні - це програма "Відкритий дім". Вона спрямована на надання комплексної психологічної та соціальної допомоги учасникам війни, ветеранам, та членам їхніх сімей. "Відкритий дім" надає широкий спектр послуг: Індивідуальна психологічна консультація та терапія: кожному учаснику програми надається можливість звернутися до кваліфікованого психолога для індивідуальної психологічної підтримки.

Групові психотерапія: учасники можуть брати участь у групових сесіях, де можна ділитися своїми досвідами та отримувати підтримку від однодумців. Розвиток особистої резилієнтності: програма надає можливість ветеранам та учасникам війни навчати навичкам стратегій самопідтримки та подолання стресу.

Сімейна психотерапія: психологічна підтримка також надається родинам ветеранів та учасників війни. Інші соціально-психологічні послуги: програма також надає інші підтримуючі послуги, які можуть включати психологічну підтримку при труднощах в пошуку роботи, правову допомогу та інше. Ця програма є лише одним із прикладів психологічної підтримки в Україні. Її існування свідчить про важливість надання психологічної допомоги тим, хто пережив важкі часи внаслідок військових подій.

Психотерапія в осередку надзвичайних ситуацій

У відповідь на виклики, які ставить перед сучасним суспільством надзвичайна ситуація (НС), ефективна психотерапія стає ключовим засобом підтримки і відновлення психічного здоров'я постраждалих осіб.

1. Основні принципи психотерапії в умовах НС

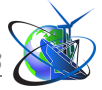
Швидка реакція: важливість негайної інтервенції після травматичної події не може бути переоцінена. Раннє втручання може зменшити ризик розвитку посттравматичних стресових розладів.

Фокус на ресурсах: замість того, щоб сфокусуватися виключно на травмі, психотерапія має акцентувати увагу на ресурсах особи та її можливостях відновлення.

2. Техніки та методики психотерапії в умовах НС

Когнітивно-поведінкова терапія (КПТ): допомагає особам ідентифікувати та змінювати негативні думки та поведінку, які виникли після травматичної події.

Терапія експозиції: фокусується на тому, щоб допомогти постраждалим

особам стикатися з та обробляти свої травматичні спогади.

3. Залучення сім'ї та спільноти

Сім'я та спільнота часто стають ключовими ресурсами підтримки для осіб, які пережили НС. Психотерапевти акцентують увагу на залученні рідних та близьких в процес лікування, навчаючи їх способам підтримки та допомоги.

Також в Україні, в умовах війни, однією з ключових ініціатив було створення мобільних груп психологічної підтримки для військовослужбовців на передовій. Ці групи складаються з професійних психологів, які мають спеціальну підготовку для роботи в екстремальних умовах.

Під час зустрічей з військовими, психологи проводять індивідуальні та групові консультації, використовуючи техніки релаксації, стрес-менеджменту та когнітивно-поведінкової терапії. Вони також надають інструменти для самодопомоги, щоб військові могли керувати своїми емоціями та реакціями в складних ситуаціях.

На додачу до безпосередньої роботи з військовими, ці групи також забезпечують підготовку командирам різних рівнів, допомагаючи їм розпізнавати ознаки емоційного вигорання чи посттравматичного стресового розладу у своїх підлеглих і надавати своєчасну допомогу.

Ця система психологічної підтримки не тільки сприяє підтримці духовної стійкості військових під час бойових дій, але також сприяє швидкому відновленню після повернення з передової.

Психічна (психологічна) саморегуляція

Психічна саморегуляція - це процес, в якому особа використовує свої ресурси для досягнення психологічного балансу та адаптації до зовнішніх обставин.

Психічна саморегуляція є ключовою для підтримання психічного здоров'я особи, особливо в умовах надзвичайних ситуацій. Вона допомагає особі керувати своїми емоціями, думками та поведінкою, адаптуючись до викликів та стресів оточуючого середовища.

1. Основні компоненти психічної саморегуляції.

Самосприйняття: розуміння власних почуттів, емоцій та реакцій дозволяє особі встановлювати реальні цілі та розвивати стратегії для їх досягнення. Самосприйняття також впливає на самооцінку та самоповагу особи.

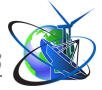
Самоконтроль: це не лише про контроль над імпульсами, але й про здатність обрати найкращий шлях дій, навіть коли емоції є високими. Самоконтроль допомагає уникнути реактивної поведінки та вибрати прорацьовані рішення.

Мотивація: від правильної мотивації залежить, наскільки ефективно людина може досягти своїх цілей. Вона визначає напрямок, силу та витривалість зусиль особи.

2. Техніки та методики психічної саморегуляції

Дихальні вправи: ці вправи можуть швидко знизити рівень стресу, забезпечуючи заспокоєння нервової системи. Регулярна практика допомагає покращити концентрацію та фокусування.

Наприклад дихання методом "квадрату".

Візуалізація: ця техніка дозволяє створити позитивний образ майбутнього або ситуації, що сприяє більш впевненому та оптимістичному підходу до життя.

Медитація та міндфульність: через поглиблену увагу до поточного моменту, ці практики сприяють психічному спокою, підвищують усвідомленість та знижують рівень тривоги.

3. Значення психічної саморегуляції в умовах війни

В умовах війни, коли стрес та невизначеність є постійними супутниками, психічна саморегуляція допомагає зберігати психічне здоров'я. Вона дозволяє особі адаптуватися до швидко змінюваних обставин, зменшує ризик депресії та інших психічних розладів.

Техніки та методики психічної саморегуляції.

****Дихальні вправи:** у військових госпіталях України були запроваджені дихальні практики для реабілітації поранених. Наприклад, ветерани війни після повернення з фронту часто стикалися з високим рівнем тривоги та стресу. Дихальні вправи допомогли їм відновити внутрішній спокій і зменшити відчуття тривоги.

****Візуалізація:** у скандинавських країнах, як-от Норвегія та Швеція, візуалізація часто використовується в тренуванні військових для підготовки до реальних операцій. Солдати уявляють себе в різних надзвичайних ситуаціях, що допомагає їм бути готовими до дій у реальності.

****Медитація та міндфульність:** США активно інтегрували програми міндфульності в своє військове навчання для зменшення військових травм та підвищення резилієнтності солдатів. Після навчальних курсів багато військових відзначали покращення у концентрації, зниження рівня стресу та поліпшення загального психічного стану.

Використання цих методик відбувається не лише в умовах війни, але й у мирний час для підготовки та психічної підтримки військовослужбовців та інших осіб, які працюють у надзвичайних умовах.

Висновки

1. В умовах війни психологічна підтримка та стійкість є невід'ємною частиною допомоги військовослужбовцям і цивільному населенню.
2. Досвід Європи, України та інших країн світу свідчить про важливість врахування психологічного аспекту у стратегіях гуманітарної допомоги.
3. Психічна саморегуляція виступає як ключова компетенція, що допомагає особам адаптуватися до екстремальних умов.
4. Техніки, такі як дихальні вправи, візуалізація та міндфульність, можуть бути ефективно використані для підвищення психічної стійкості.
5. Сучасні методи психотерапії дозволяють відновлювати психічний стан осіб, які пережили травми.
6. Адаптація зарубіжного досвіду до української дійсності може підвищити ефективність психологічної допомоги.
7. Розвиток психологічної служби у військових частинах та спільнотах є важливим кроком до створення стійкого суспільства.

8. На основі вивченого досвіду рекомендується розширювати психологічні програми для військових та цивільного населення України.

Ця стаття підкреслює важливість психологічної підтримки та розробки ефективних стратегій для підтримки психічного здоров'я в умовах війни та конфлікту.

Література.

1. Grossman, D. (2009). "On Killing: The Psychological Cost of Learning to Kill in War and Society". Back Bay Books.
2. Shay, J. (1995). "Achilles in Vietnam: Combat Trauma and the Undoing of Character". Scribner.
3. Van der Kolk, B. (2015). "The Body Keeps the Score: Brain, Mind, and Body in the Healing of Trauma". Penguin Books.
4. Herman, J. (1997). "Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence – From Domestic Abuse to Political Terror". Basic Books.
5. Kabat-Zinn, J. (2005). "Wherever You Go, There You Are: Mindfulness Meditation in Everyday Life". Hachette Books.

Європейські джерела:

1. Ehlers, A., & Clark, D. M. (2000). "A cognitive model of posttraumatic stress disorder". Behaviour Research and Therapy.
2. European Society for Traumatic Stress Studies (ESTSS). Офіційний сайт організації, яка спеціалізується на травмі та стресі.
3. Maercker, A., & Müller, J. (2004). "Social acknowledgment as a victim or survivor: A scale to measure a recovery factor of PTSD". Journal of Traumatic Stress.

Українські джерела:

1. Василенко, І. (2016). "Психологічна допомога учасникам АТО: від теорії до практики". Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова.
2. Гнезділова, Я. (2018). "Посттравматичний стресовий розлад: причини, наслідки, методи допомоги". Київ.
3. Центр дослідження військової психології та педагогіки Збройних Сил України. Різноманітні публікації з питань психологічної допомоги та реабілітації учасників бойових дій.

Abstract. *The paper examines the role of psychology in extreme situations and its impact on mental health and people's adaptation to new conditions. Key aspects of the psychology of extreme situations in the context of Ukraine are presented. The focus is on how the effects of war shape the psychological responses and adaptation strategies of the population. The importance of continuous psychological support and psychotherapeutic support for those who find themselves in difficult life circumstances is also considered.*

Keywords. *War, psychological help, extreme situations, mental self-regulation, psychotherapy.*

Стаття відправлена 10.10.2023 р.
Liubyskyi M.O., Shutiak I.A.

УДК 37.016:739.3]:378.4(477.46-021)УДПУ(045)

**LEARNING AND TEACHING ON EP «CHOREOGRAPHY»
AT PAVLO TYCHYNA UMAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY.
THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECT**

Вукота О. В. / Бикова О. В.

ph.d / к.п.н.

ORCID: 0000-0001-6470-1840

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,

Uman, Sadova 28, 20300

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини, Умань, Садова, 28, 20308

Abstract. *The main criteria of EP Choreography are highlighted in the article. Teaching and learning on EP is analyzed, and key forms and methods of control are disclosed. The combination of learning and research during the implementation of the EP on the example are demonstrated by the authors of the article. The educational environment created in the higher education institutions (HEI), which allows satisfying the needs and interests of higher education seekers of EP is characterized. The mechanisms of students' influence on providing and improving the quality of education at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University are traced.*

Key words: *choreography, forms of education, methods of control, educational environment, educational program, applicants of higher education, stakeholders, scientific and pedagogical worker.*

Introduction. The Department of Choreography and Art Culture at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (UDPU) trains modern highly qualified specialists on the specialty 024 Choreography. This EP has clearly defined goals, which correspond to the strategy of the university and are implemented through the coherence of all links of the educational process. Educational components of EP contribute to the formation of higher education seekers' knowledge and mastery of a set of competencies that will ensure learning performance and further professional growth. Practical training in the specialty 024 Choreography, seekers receive in the institutions of primary, specialized, professional higher artistic education, regulated by the Regulations on the organization of practices at Pavlo Tychyna UDPU.

Main text. The uniqueness of EP is in the use of project-based learning technology that allows to turn theoretical knowledge into professional skills, creates conditions for self-development and self-realization of education seekers, promotes the development of their research, analytical and communicative skills, forms the ability of their productive interaction with the surrounding socio-professional space [9].

It is necessary to fix more detail upon the forms and methods of teaching and control of the educational program. Depending on the content and features of each educational component, a differentiated approach to the choice of teaching methods is applied: organization of activities, formation of consciousness, stimulation and motivation of educational and cognitive activity, scientific research, control.

Forms and methods of learning and teaching take into account the needs of seekers in the process of professional training of a future choreographer on the basis of integration of innovative, scientific and creative activities in the context of

building the creative potential of students and providing the possibility of choice that meets the requirements of student-centered approach.

Teaching and learning methods in the context of each educational component of the EP correspond to the principles of academic freedom, based on the principles of critical reflection and creativity, spread of knowledge and information, conducting research and using their results in their own activities, improving their own skills and competence. Respectively, academic staff are given freedom of teaching, freedom to conduct scientific research and spread its results, freedom to express their own professional opinion, freedom from interference in professional activities, freedom to choose and use pedagogically sound forms, methods, ways and means of education, mentoring, the opportunity to creatively fill the content of disciplines, to make changes in working programs, to conduct classes with the use of modern technologies, to choose an independent form of study of individual topics that meets principles of academic freedom.

The seekers' scientific activity should be noted as well, as it is an organized research work in extracurricular and academic time on the basis of the scientific interests of students [4]. Research work involves participation in the work of the scientific circle (problem group). The result of the student's fruitful work in the scientific circle is his direct participation in multilevel conferences and seminars, as well as publications in the collections of scientific papers [2].

Project-based learning technologies are used to ensure the implementation of the EP. The management of scientific and creative student projects is carried out. Thus, in the Balletmaster Art discipline 36 projects were prepared, in particular: the preparation of the choreographic performance "Wheel of Fortune", created on the basis of the stage cantata "Carmina Burana" (May 29, 2018) and the creative project "Fabulous world of Vasyl Sukhomlynskyi" (June 01, 2018), "Soul of the picture" (June 26, 2019) and choreographic fairy tale "Mykha-Tsokotukha" (March 22, 2019), etc. Seekers are involved in scientific research on the basis of academic freedom: take part in educational, scientific, research activities conducted in Ukraine and abroad.

In accordance with the standard of higher education on the specialty 024 Choreography the content of educational components of the EP academic disciplines is systematically updated, taking into account the experience of the graduate department, the experience of other HEIs and replenishment of library funds in the field of Culture and Art. The higher-education teaching personnel studies domestic scientific achievements and foreign practices in the field of choreographic art and education. Updating the content of the disciplines takes into account the results of monitoring in particular comments and wishes from education seekers, representatives of educational institutions and arts, who are the potential employers.

According to the Regulations on the organization of the educational process at Pavlo Tychyna UDPU, the forms of control activities are determined by the educational program and curriculum (current control, semester control, final certification).

Current control is carried out during practical, laboratory and seminar classes, it aims to test the level of readiness of higher education seeker to perform specific work.

Regulations on the European credit transfer and accumulation system at Pavlo Tychyna UDPU regulates conducting of semester control in the form of examinations or credits for a particular academic discipline.

Final control includes semester control and attestation of higher education seekers. Semester attestation takes the form of a semester examination or a semester credit for a particular academic discipline, which consists of an assessment of the student (listener) assimilation of theoretical and practical material (performed certain types of work during laboratory classes and independent work) on the academic discipline for the semester.

According to the standard of the specialty 024 Choreography, the form of the attestation is the qualifying comprehensive examination in the specialty. The qualifying comprehensive examination for the specialty includes: public demonstration of the level of performing competencies; assessment of the learning outcomes provided by this standard and the educational program. Students are familiarized with the program of the final attestation and the schedule at the advisory meetings and on the website of the faculty.

The university pays significant attention to the individualization of the educational process and strengthening the role of independent work. One of the conditions for organizing independent work is to provide students with all the educational and methodological tools necessary for studying each specific discipline. This is regulated by the Regulation on independent work of UDPU.

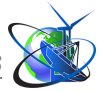
Forms and methods of control activities to evaluate the assimilation of program material are developed by the lecturer of the discipline through testing, written control work, the result of the experiment, presentation, a choreographic composition video presentation, etc.

The given forms of control activities, which are based on the rating system of evaluation, allow a comprehensive assessment of the quality of educational activities of higher education seekers in mastering the educational program and fully verify the achievement of program learning outcomes provided by the EP.

Clarity and comprehensibility of control activities forms and criteria for assessing the achievements of higher education seekers is provided by displaying relevant information in the working program of the academic discipline, containing the distribution of points on the content modules, Independent Scientific Research Work (ISRW), the final control and evaluation criteria. The system of academic achievements evaluation of seekers is carried out on a national scale (excellent, good, satisfactory, unsatisfactory; credited, not credited), 100-point scale and ECTS scale (A, B, C, D, E, FX, F), which are provided by the schedule of the educational process. The results are entered in the examination record list, academic record book, and academic student card.

The student (listener) assimilation of the program material of the content module is considered successful if his rating score is at least 60 points on a 100-point scale.

Information about the forms of control activities and criteria for assessing higher education seekers is regulated by the Regulations on the organization of the educational process at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. The schedule of the educational process and regulatory documents are updated and posted

on the University and the Faculty websites.

The seeker can read the working programs of academic disciplines, which contain relevant information, using the Moodle information and educational environment for students of full-time and part-time (distance) forms of education.

In the first class of the semester, the lecturer informs students about the forms of control, methods and criteria for assessment. Students are familiarized with the program of final attestation and the schedule at advisory meetings and on the Faculty website. This information is made public no later than one month before the beginning of the credit-examination session.

For feedback from students at the end of each semester, the academic department conducts an anonymous questioning survey on the quality of teaching disciplines. Lecturers also conduct an incoming and outgoing online inquiry on disciplines.

Attestation of graduates of the educational program is conducted in accordance with the Regulations on the graduate qualification works at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Regulations on the organization of the educational process at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Regulations on the European credit transfer and accumulation system at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Regulations on the establishment and organization of the Examination Commission and other regulatory legal acts. Attestation of graduates of the educational program of the specialty 024 Choreography is held in the form of a qualifying comprehensive examination in the specialty corresponding to the standard of the specialty 024 Choreography.

The qualifying comprehensive examination for the specialty includes: public demonstration of the level of performing competencies; evaluation of the learning outcomes provided by this standard and the educational program. The students are familiarized with the program of the final attestation and the schedule at the consultation meetings and on the Faculty web-site. Attestation is completed with the issuance of a document on the awarding of the Bachelor educational degree with the qualification: Choreographer. Head of a dancing group.

One of the necessary conditions for the successful training of seekers in the EP Choreography is to ensure the quality of teaching disciplines of the curriculum, conducted by qualified academic staff. The selection of lecturers is carried out according to the Procedure of competitive selection when filling the vacant positions of academic staff and concluding of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University employment agreements (contracts) with them [1] in accordance with the Development Concept of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University for years 2015-2020 and the Concept of internationalization of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University for years 2020-2025. Important criteria for the competitive selection of lecturers on the EP are the availability of practical experience, relevant qualifications, academic degree, academic title, published scientific works. The assessment of the level of professionalism of lecturers at the HEI is carried out in accordance with the Regulations on the system of rating assessment of academic staff of Pavlo Tychyna UDPU [1].

For the organization of the educational process and teaching in this EP, the higher education institution systematically involves experts in the field of choreographic art, in particular: B.M. Kolnohuzenko, the People's Artist of Ukraine, Professor, Academician, Dean of the Faculty of Choreographic Art of the Kharkiv State Academy of Culture, Director and Choreographer of the folk dance theatre "Zapovit", O. V. Martynenko, the Honored Worker of Culture of Ukraine, Candidate of pedagogical sciences, Associate Professor, Head of the theory and methodology of teaching art disciplines at Berdyansk State Pedagogical University. During the school year, online lectures are held by A.M. Kryvohyzha, the People's Artist of Ukraine, Honored Artist, Professor at the Department of Choreography and Artistic Culture Pavlo Tychyna UDPU. In addition to online lectures, the outstanding choreographer was appointed as a scientific supervisor of graduate qualification works of the higher education seekers.

The university implements continuous improvement and development of teaching skills of academic staff through the organized system of activities. The following structural subdivisions contribute to the process of professional development of the teaching staff: Pavlo Tychyna UDPU library; Department of scientific research, innovation and international cooperation; Department of postgraduate and doctoral studies and Scientific and methodical center of lecturers' professional development, in particular School of professional growth of young lecturers. According to the Regulation on the academic mobility of pedagogical and academic staff of UDPU [5], lecturers of the educational program at least once every 5 years undergo mandatory professional development on the basis of other higher education institutions in Ukraine. Professional development of lecturers is carried out by involving them in the work of the Regional Scientific and Creative Center for Art Education and Skills, participation in domestic and international scientific and practical conferences, seminars, master classes.

The level of academic staff, providing the educational process on the EP, corresponds to the current licensing conditions, in particular, Clause 38 Achievements in professional activity, which count for the last five years [6], (availability of professional articles, author certificates, textbooks, manuals, approbation or scientific-advisory publications, leadership of the student scientific circle or problem group, student who won a prize at the All-Ukrainian Student Olympiad, etc.).

It should be noted that the EP Choreography on Bachelor educational degree (ED) is provided with the necessary financial and logistical resources to achieve certain ED goals and program learning outcomes.

The educational environment created at the university makes it possible to meet the needs and interests of higher education seekers in ED through the availability of free access for higher education seekers to the university library funds (subscription department, reading rooms, electronic catalog of publications), free access to the Web of Science and Scopus databases: Educational activities at UDPU are supported by Moodle, the information and educational environment, containing electronic training courses, as well as an electronic archive of educational and methodological materials (Repository), which includes the scientific works of the university academic staff.

Meetings with scientists, artists, industry representatives, successful graduates are organized for higher education seekers. Seekers take part in meetings of scientific circles, round tables, scientific student conferences and seminars, regulated by the Regulations on Student Scientific Society of Pavlo Tychyna UDPU. The needs and interests of students are taken into account and implemented through the activities of University Student Council and student portal, Gaudeamus Culture and Leisure Center, which has university-wide creative teams, as well as student drama and comedy theater.

According to the Regulations on ensuring the quality of educational activities and the quality of higher education at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University [3] lecturers of the Department of Choreography and Art Culture take appropriate measures, such as acquainting higher education seekers with the EP provisions during homeroom periods, individual consultations, meetings; involving them in the periodic review of the EP through a systematic survey of educational components; involvement the academic community members in the meetings of the department, academic councils of the faculty, which considers the quality of education; participation in conferences and seminars, round tables, which discuss issues of internal quality assurance of the EP; participation in stakeholder groups inquiry; improvement of academic course working programs in accordance with the results of questioning surveys; conducting rector's control works; participation in inquiries on the quality of the organization of the educational process; leadership of student circles and problem groups; preparation of higher education seekers to participate in festivals, competitions, Olympiads; management of course and qualification works, creative projects, etc.

In accordance with clause 4.6 of the Regulations on educational programs at Uman State Pedagogical University, the current, approved educational program is reviewed at least once during its validity not later than 1 semester before its completion.

The EP was systematically reviewed run-up to the next academic year based on the results of polling, questionnaires, discussions of the educational program at meetings of the department, the Academic Council of the Faculty of Arts, the Scientific and Methodological Council of the Faculty of Arts, conferences and seminars of different levels.

The following were involved in the review of the EP: the group on the content and quality of specialty education, the project group and the guarantor of the program, stakeholders.

It should be noted, that objects and mechanisms of students' influence on ensuring and improving the quality of education and educational activities, procedures for obtaining feedback from higher education seekers are provided in the Regulations on student participation in ensuring the quality of higher education at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University [7].

Activities of student self-government of the University are covered on the Student Portal and student self-government of the Faculty of Arts on the website of the Faculty. The main indicators of participation of higher education seekers in the processes of quality assurance of education: participation in inquiries, monitoring

studies on the quality of the educational process, the availability of suggestions submitted by students. In addition, representatives of student government are members of academic councils of the university, faculty, delegates to the meeting of the labor collective, where they can express their position on issues related to the quality of education.

In addition, seekers are actively involved in assessing the quality of academic disciplines teaching (semester questioning surveys on the Moodle information and educational platform). Participants of the educational process discuss the educational program at the meetings of the Department of Choreography and Art Culture, at conferences and seminars at different levels. The basis for reviewing the educational program is the monitoring of questioning surveys the higher education seekers, organized by the student council, department, faculty and university.

At the Department of Choreography and Art Culture the multi-vector cooperation with employers is established: attracting employers to discuss the educational program at conferences, seminars, round tables, meetings of the Department; questioning and surveying employers to improve the educational program, working programs of educational components; reviewing the educational program by employers; practical training of higher education seekers in the institutions of employers; preparation of creative projects during traineeships; involvement of employers in the development and improvement of working programs of educational components; involvement of employers in concert programs, festivals, creative projects of the Faculty of Arts, etc.

Department of Choreography and Art Culture closely cooperates with H. Yuriichuk, the director of Uman Children's School of Arts, A. Tychinska, the director of Uman City House of Children and Youth Creativity, V. Globchak, the head of the choreographic group "Krok vpered", O. Trachuk, the chairman of the cyclic commission of choreographic disciplines of Tulchyn Professional Culture College, S. Zakharchun, an Honored Worker of Culture of Ukraine, director of KVVITEN dance theater, choreographer-tutor of the folk dance ensemble "Cherkaschanka" of Chernivtsi National University, etc.

It should be noted that the documents, which regulate the rights and responsibilities of all participants of educational process, are freely available on the website of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. Also, the Choreography educational program (including its goals, expected learning outcomes and components) and its draft is published on the official website of the Faculty of Arts in order to obtain comments and suggestions from interested parties (stakeholders).

Conclusion. So, the educational and professional program developed by the project team of the Department of Choreography and Art Culture of Pavlo Tychyna UDPU is based on the formation of an integral system of knowledge, abilities, skills, practical abilities in solving professional problems [9]. In practice, it has shown to be effective, aimed at self-development, self-actualization and self-realization of personality in the field of choreography.

Literature

1. Documents of UDPU. URL: <https://udpu.edu.ua/documents/doc/>
2. Conferences and seminars of the Faculty of Arts. URL: <https://mpf.udpu.edu.ua/2012-2014/>
3. Regulations on ensuring the quality of educational activities and the quality of higher education at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. URL: <http://surl.li/mgjcv>
4. Regulations on Student Scientific Society. URL: <https://mpf.udpu.edu.ua/naukovi-hurtky-ta-problemni-hrupy/>
5. Provision about academic mobility of pedagogical and scientific-pedagogical staff. URL: <https://cutt.ly/nEV28m9>
6. On approval of License conditions of educational activity production. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text>
7. Regulation on student participation in ensuring the quality of higher education at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. <http://surl.li/mgjeo>
8. Standard of Higher Education of Ukraine. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2020/03/024-choreografia-B.pdf>
9. Faculty of Arts. Educational programs. URL: <http://surl.li/mgjii>

УДК 378:33:001.895

DEVELOPMENT OF TEACHER'S PROFESSIONAL COMPETENCE IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ****Safronova V.S./ Сафронова В.С.***Master of Primary Education/ Магістр початкової освіти**Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University,**Kropyvnytskyi, 1 st. Shevchenko, 25006**Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка,**Кропивницький, Шевченка, 1, 25006*

Анотація. У науковій статті визначено, що розвиток професійної компетентності вчителів тісно пов'язаний з процесом європеїзації, який формується в освітянській діяльності протягом останніх 20 років.

Досліджено, що питання професійної компетентності вчителя вимагає поєднання професійної орієнтованості вчителя та моделі його кар'єри. Вивчення професійного самопізнання і професійної компетентності пов'язано з реалізацією професійної діяльності. Уявлення про себе як про професіонала входять в систему тих професійних якостей, що визначають стиль міжособистісної взаємодії в професійному просторі.

Розширено теоретичні відомості щодо специфіки професійної компетентності вчителів в умовах Нової української школи. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що емпірично досліджено професійну компетентність вчителів та удосконалено наукові уявлення про специфіку зв'язку професійної компетентності з особистісними властивостями.

Практична значущість полягає в тому, що емпірично досліджено показники професійної компетентності вчителів в умовах Нової української школи. Отримані результати, можуть бути використані практичним психологом загальноосвітньої школи в профілактично-просвітницькій діяльності, направлений на роботу з гармонізації особистості вчителів..

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, професійний розвиток, професійне становлення.

Вступ.

Перспективи розвитку сучасного постіндустріального, інформаційно-комунікативного суспільства, як відомо, вимагають від професіонала готовності до гармонійної міжособистісної взаємодії, до сприймання світу в усьому його розмаїтті. Відтак перед освітою як одним з провідних інститутів соціалізації особистості постає завдання формування відповідних якостей особистості, серед яких особливе місце належить професійній компетентності, що визначається авторами як структурований комплекс характеристик (якостей) особистості, який містить сукупність комунікативних знань, умінь, переживань, соціально-вольових прагнень і вчинків, що виражають ставлення до суспільства, оточуючих тощо.

Дослідниками представлено концептуальні моделі професійної компетентності вчителів, розкрито її феноменологію, закономірності й процесуальні особливості та виявлено інтерес до професійної компетентності як поліфункціонального феномену й метапредметної категорії. Проаналізовано

низку моделей професійної компетентності.

Виявлено, що процес розвитку професійної компетентності знаходиться під впливом трьох основних чинників: 1) суб'єктивні, чи особистісні, внутрішні чинники, пов'язані з ціннісно-сисловою сферою, самосвідомістю, самоактуалізацією, рефлексивністю, компетентністю, вміннями, задоволенням, творчістю; 2) об'єктивні, чи зовнішні чинники, пов'язані з вимогами професійної діяльності, яка здійснюється в особистісно орієнтованій парадигмі, яка виступає регулюючою основою професійного особистісного самовизначення; 3) об'єктивно-суб'єктивні чинники, які пов'язані з організацією освітньої та професійної сфер.

З огляду на те, що професійна компетентність вчителів є структурованим комплексом характеристик (якостей) особистості, що містить сукупність комунікативних знань, умінь, переживань, соціально-вольових прагнень і вчинків, які виражають ставлення до суспільства, оточуючих тощо, виокремлено різну кількість водночас подібних структурних компонентів: названо чотири компоненти (емоційний, когнітивний, діяльнісний та мотиваційно-ціннісний), три компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, емоційно-вольовий, або – пізнавально-когнітивний; емоційно-ціннісний; мотиваційно-поведінковий).

Показано, що професійна компетентність вчителів детермінується найрізноманітнішими чинниками, при цьому загалом зазначено, що на старшокласника можуть впливати два основні типи факторів: 1) психологічні; 2) соціальні – ті, що виступають як «зовнішні» щодо особистості.

Основний текст.

Емпіричне дослідження проводилось на базі комунального закладу «Ліцей №31» Кам'янської міської ради та комунального закладу «Спеціалізованої школи з поглибленим вивченням іноземної мови I ступеня - колегіум № 16 «Кам'янської міської ради». У дослідженні брало участь 35 вчителів жіночої статі, зі стажем роботи від одного до двадцяти років. У респондентів – вища педагогічна освіта, 60% з них мають вищу кваліфікаційну категорію, 15% знаходяться в процесі підтвердження вищої категорії.

Перша гіпотеза полягала в тому, що чим вищий показник професійної компетентності вчителів, тим вищий рівень професійно важливих властивостей характеру вчителів (емпатії, організованості, працьовитості). Для статистичної обробки результатів був використаний кореляційний критерій r-Пірсона.

Таблиця 1 – Встановлення кореляційного зв'язку між показником професійної компетентності та рівня емпатії

Показники досліджуваних		Показник r-критерію Пірсона
Показник професійної компетентності	Показник рівня емпатії	0,64*

Примітка. * – статистично значущий зв'язок на рівні $p < 0,01$

Отриманий показник ($r_{xy}=0,644$; $k=58$ ($60-2$), критичні значення для отриманого коефіцієнта кореляції $P<0,05=(0,25)$ та $P<0,01=(0,33)$) виходить за

межі області помилок і є статистично значущим, тож на рівні групи, чим вищий показник професійної компетентності, тим вищий показник емпатії в досліджуваній групі.

Результати розрахунку кореляційного зв'язку між показником професійної компетентності та показниками професійно важливих якостей характеру особистості вчителів (організованості, працьовитості). Для обробки результатів був використаний статистичний аналіз за допомогою кореляційного критерію r-Пірсона.

Отриманий показник ($r_{xy} = 0,578$; $k = 58$ (60-2); критичні значення для отриманого коефіцієнта кореляції $P < 0,05 = (0,25)$ та $P < 0,01 = (0,33)$) виходить за межі області помилок і є статистично значущим.

Результати розрахунку кореляційного зв'язку між показником професійної компетентності та показниками методики «Велика п'ятірка» - екстраверсія, прив'язаність, самоконтролем, емоційною стійкістю, практичністю.

Таблиця 2 – Результати розрахунків кореляційного зв'язку між показником професійної компетентності та показниками властивостей особистості за методикою «Велика п'ятірка»

Показники досліджуваних		Показник r-критерію Пірсона
Показник професійної компетентності	Екстраверсія	0,44*
	Прив'язаність	0,663*
	Самоконтроль	0,67*
	Емоційна стійкість	0,18*
	Практичність	-0,42*

Примітка. * – статистично значущий зв'язок на рівні $p < 0,01$

Примітка. *– показник, що не є статистично значущим на рівні $p < 0,01$

Зв'язок показника професійної компетентності з рівнем екстраверсії-інтроверсії. Результат: $r_{xy} = 0,444$; $k = 58$ (60-2). Критичні значення для отриманого коефіцієнта кореляції $P < 0,05 = (0,25)$ та $P < 0,01 = (0,33)$.

Отриманий показник виходить за межі області помилок і є статистично значущим, тож на рівні групи, чим вищий показник професійної компетентності, тим вищий рівень показника екстраверсії в досліджуваній групі.

Зв'язок показника професійної компетентності з рівнем прив'язаності-відособленості. Результат: $r_{xy} = 0,662$; $k = 58$ (60-2). Критичні значення для отриманого коефіцієнта кореляції $P < 0,05 = (0,25)$ та $P < 0,01 = (0,33)$.

Отриманий показник виходить за межі області помилок і є статистично значущим, тож на рівні групи, чим вищий показник професійної компетентності, тим вищий показник позитивного ставлення опитуваних до інших до людей.

З огляду на результати дослідження, можна свідчити, що гіпотеза про те, що чим вищий показник професійної компетентності, тим вищий рівень таких показників особистісних властивостей вчителів, як екстраверсія, прив'язаність, самоконтроль, емоційна стійкість, експресивність підтвердилася частково. Можливо тому, що професійна компетентність може не мати зв'язку із

показником емоційної стійкості людини та експресивністю.

Результати розрахунку кореляційного зв'язку між показниками професійної ідентичності за методикою «Методика вивчення професійної ідентичності (Л.Б. Шнейдер)» та анкетного опитування про стаж педагогічної діяльності респондентів.

Зв'язок стажу педагогічної діяльності з показником професійної компетентності. Результат: $r_{xy}=0,803$; $k=58(60-2)$. Критичні значення для отриманого коефіцієнта кореляції $P<0,05=(0,25)$ та $P<0,01=(0,33)$.

Можна побачити, що отримані результати виходять за межі поля помилок. Тому можна сказати, що існує зв'язок між показником професійної компетентності та роками педагогічного стажу. Таким чином, остання гіпотеза знайшла своє підтвердження і чим вищий стаж роботи вчителів, тим вищий показник їх професійної компетентності.

Висновки.

В сучасних умовах освітній процес в Україні характеризується постійним оновленням свого змісту, форм та основних методів реалізації, обумовлюючи спрямованість освіти на сприяння становленню актуальних компетенцій особистості. При цьому, в освітньому процесі при формуванні уявлень щодо професійної компетентності вчителя, є не лише реалізація професійних навичок, знань, вмінь, стратегій мислення, а й особистісного зростання. Одним з кроків розвитку останнього є формування нових функціональних ознак життя, зокрема становлення особистості вчителя. Перспективним напрямом досліджень, в рамках зазначеної проблематики, є поступове та цілеспрямоване формування емоційної компетентності та її складових з метою подальших наукових розвідок.

Література:

1. Кирилова О.В. Аналітичний огляд і критичний аналіз класифікацій транспортно-технологічних систем // Наукові праці SWorld: міжнародне періодичне наукове видання. - Івано-Франківськ: Науковий світ, 2015. - Вип. 2 (39). - Т. 1. - С.11-20. DOI: 10.21893 / 2410-6720-2016-44-1-111
2. Андрієвська В.М., Прокопенко А.І. Компоненти готовності вчителя початкової школи до використання ІКТ як інструмента формування метапредметних ІКТ-умінь учнів // Педагогіка та психологія. - Харків, 2019. - Вип. 59. С. 139-149.
3. Андрущенко В.П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу. Вища освіта України// Педагогіка та психологія. - Харків, 2019. – Вип.1. С. 5- 9.
4. 3.Вишневецький О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посіб. для ст-ів вищих навчальних закладів. Дрогобич : Коло, 2003. 528 с.
5. Мельник О.М. Компетентнісний підхід до підготовки дітей початкових класів. Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. пр. Київ – Запоріжжя, 2007. Вип. 41. С. 248-255.
6. Муращенко О.В. Дидактичний аспект формування міжпредметної структури навчальних знань та способів дій учнів в освітньому процесі

початкової школи. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журн. / гол. ред. А.А. Сбруєва. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. № 8 (92). С. 98-108.

Abstract. *The scientific article determines that the development of teachers' professional competence is closely related to the process of Europeanization, which has been taking shape in educational activities over the past 20 years.*

It has been shown that the issue of teacher's professional competence requires a combination of teacher's professional orientation and career model. The study of professional self-knowledge and professional competence is related to the realization of professional activity. The idea of oneself as a professional is part of the system of professional qualities that determine the style of interpersonal interaction in a professional society.

The theoretical information on the specifics of teachers' professional competence in the New Ukrainian School has been expanded. The scientific novelty of the obtained results is that the professional competence of teachers has been empirically studied and the scientific understanding of the specifics of the relationship between professional competence and personal characteristics has been improved.

The practical significance of the study is that the indicators of teachers' professional competence in the conditions of the New Ukrainian School have been empirically studied. The results obtained can be used by a practical psychologist of a secondary school in preventive and educational activities aimed at harmonizing the personality of teachers.

Key words: *competence, professional competence, professional development, professional formation.*

Стаття відправлена: 20.10.2023 р.

© Сафронова В.С.

УДК 004.9:334.72-043.86

**ANALYSIS OF COMPETENCES OF FUTURE SPECIALISTS
FROM ENTREPRENEURSHIP AND TRADE****АНАЛІЗ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
З ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ТОРГІВЛІ****Ostrovershenko A.P./Островершенко А. П.***Postgraduate/aspirant*

ORCID: 0000-0002-0472-0828

*Ukrainian state university in the name of Mykhail Draghomanov,**9 Pyrogova Street, Kyiv, 02000**Український державний університет імені Михайла Драгоманова,**вул. Пирогова, 9, Київ, 02000*

Анотація. У статті розкрито значення формування компетентностей майбутніх фахівців у сфері підприємництва та торгівлі у процесі професійної підготовки. Здійснено аналіз стандарту спеціальності 076 Підприємництво та торгівля з метою означення показників компетентностей необхідних для висококваліфікованих фахівців у сфері підприємництва та торгівлі та компетентностями у постійно мінливій професійній діяльності. Проаналізовано інтегральну, загальні та фахові компетентності майбутніх фахівців у сфері підприємництва та торгівлі. Подальше дослідження вбачаємо у вивченні трансверсальних та цифрової компетентностей майбутніх фахівців у сфері підприємництва та торгівлі.

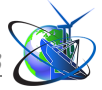
Ключові слова: професійна підготовка, компетентність, інтегральна компетентність, загальна компетентність, спеціальна компетентність, майбутні фахівці у сфері підприємництва та торгівлі.

Вступ.

У реаліях воєнних дій в Україні та майбутній економічній розбудові країни однією з провідних форм господарювання має бути підприємництво – безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством [8].

Найважливішим принципом підприємницької та торговельної діяльності – це професіоналізм, адже він являє собою знання і володіння практичними навичками, наявності професійної освіти, навичок у роботі, вивченні і оволодінні передового досвіду. Професіоналізм у підприємстві – це передусім здатність майбутнього фахівця знайти з урахуванням умов і реальних можливостей, найбільш ефективні шляхи та способи реалізації поставлених перед ними завдань у межах своїх можливостей та компетенції [2].

Проблемами компетентностей майбутніх фахівців з підприємництва та торгівлі займаються дослідників багатьох галузей, а саме: Н. Тягунова, З. Тягунова, Д. Долинський, Ю. Єрмакова, Т. Ілляшенко, М. Костюк, І. Литвиненко Н. Сафонова, В. Січкаренко, Н. Зимівець, О. Наголюк, О. Прокопенко, А. Путінцев. Науковці та практики досліджували компетентності майбутніх фахівців підприємництва та торгівлі у різних аспектах, включаючи

трансверсальну, соціальну, комунікативну та цифрову компетентності. Вони досліджують якість професійної підготовки майбутніх фахівців, визначають проблеми та шляхи вирішення цих їх. На жаль, сьогодні очевидно є суперечність між зростаючими вимогами до компетентності майбутнього фахівця та недостатнім рівнем її сформованості, що вимагає суттєвої адекватно реакції педагогічної системи на процес формування компетентностей та розвитку нового соціально-цифрового мислення бізнесмена [9].

Важливі дослідження компетентності майбутніх фахівців у сфері підприємництва та торгівлі були зроблені вченими зарубіжних країн, такими, яка Горвард Стівенсон – провідний теоретик підприємництва в Гарвардській бізнес-школі, який у своїх дослідженнях описує суть підприємницького менеджменту як «гонитву за можливостями без урахування ресурсів, якими людина володіє на даний момент». Його бачення полягають у наступному: підприємці не тільки бачать і шукають можливості, які вислизують від уваги адміністративного керівництва, вони також не дозволяють ресурсам, які спочатку надані їм, обмежувати їх свободу вибору; підприємці, мобілізуючи ресурси інших, досягають своєї мети, а адміністратори дозволяють доступним ресурсам і посадовим інструкціям визначати його бачення та поведінку. Дослідженням компетентностей майбутніх фахівців з підприємництва і торгівлі займалися провідні інститути Німеччини, США, Країн Європейського союзу. Аналіз необхідних компетентностей майбутніх фахівців з підприємництва та торгівлі у професійній підготовці є актуальним, адже швидкі темпи розвитку технологій та зростання конкуренції на ринку вимагають від підприємств та фахівців постійної адаптації та удосконалення своїх знань, навичок, здатностей та спроможності.

Основний текст.

Компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців з підприємництва та торгівлі мають важливу роль в ефективному функціонуванні цих сфер діяльності. Компетентність це не тільки знання, а й уміння застосовувати їх у практичній діяльності, навички спілкування та міжособистісної взаємодії, а також етичні та соціальні аспекти [3].

Майбутні фахівці з підприємництва та торгівлі повинні володіти загальними, трансверсальними та фаховими компетенціями, це дозволить їм ефективно виконувати свої обов'язки в умовах змінного ринку та конкуренції. Володіння компетенціями сприяє забезпеченню конкурентоздатності майбутніх фахівців на ринку праці, а також підвищує якість їхньої роботи та результативність діяльності підприємств.

Метою професійної підготовки майбутніх фахівців з підприємництва та торгівлі є підвищення ефективності ведення підприємницької діяльності в сфері послуг, створення власного бізнесу; підготовка конкурентоспроможних майбутніх фахівців, які володіють загальними, трансверсальними [4] та фаховими компетенціями, здатних розв'язувати складні задачі та проблеми організації підприємництва та торгівлі в державних та приватних суб'єктах господарювання.

Тому освітній процес націлений на підготовку висококваліфікованих майбутніх фахівців з підприємництва та торгівлі, задля оволодіння ними сучасними інноваційними технологіями, методами, прийомами та засобами у професійній діяльності.

Об'єктами вивчення для майбутніх фахівців є діяльність з організації та функціонування підприємництва та торгівлі, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів.

Оскільки майбутній фахівець у сфері підприємництва та торгівлі здатний виконувати роботу у розрізі різних професійних груп, відповідно до Національного класифікатора України: «Класифікатор професій» ДК 003:2010 [7] (табл. 1) важливою є інтегральна компетентність для конкурентоспроможності майбутніх фахівців у сфері підприємництва та торгівлі на ринку праці.

Таблиця 1 - Професійні групи (Національного класифікатора України: «Класифікатор професій» ДК 003:2010) [7]

1224	Завідувач секції
1224	Керівники виробничих підрозділів в оптовій та роздрібній торгівлі
1229.1	Завідувач відділу (самостійного)
3415	Агент комерційний
3415	Агент торговельний
3415	Комівоязер
3419	Товарознавець
3419	Організатор з постачання
3419	Організатор зі збуту
3422	Експедитор транспортний
3439	Фахівець.

Оволодіння інтегральною компетентністю полягає у компетентному виконанні різноманітних завдань у професійній діяльності, яка потребує не лише знання та навички, а й розвиток особистісних якостей, таких як творчість, ініціативність, комунікативність, самостійність, адаптивність та інші.

Інтегральна компетентність допомагає майбутнім фахівцям у сфері підприємництва та торгівлі краще зрозуміти себе, свої можливості та обмеження, а також формувати стратегії розвитку і досягнення своїх цілей. Вона важлива для професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері підприємництва та торгівлі до роботи в команді та у міжкультурному просторі, адже сьогодення вимагає співпрацювати з іншими людьми, знаходити спільну мову з тими, хто має різні культурні та мовні характеристики. А також інтегральна компетентність є важливим викликом сучасної економіки та ринку праці. Вона допомагає фахівцям з підприємництва та торгівлі бути більш конкурентоспроможними на ринку праці.

Інтегральна компетентність майбутніх фахівців у сфері підприємництва та торгівлі полягає у здатності розв'язувати нетипові ситуаційні завдання та

практичні проблеми в сфері підприємницької та торговельної діяльності. Це потребує застосування положень і методів системи наук, які формують концепції організації та функціонування підприємницьких та торговельних структур [6].

Загальні компетентності майбутніх фахівців у сфері підприємництва та торгівлі – це комплекс цінностей, знань, умінь, навичок здібностей, здатностей та спроможностей, необхідних для успішної реалізації у професійній діяльності. Компонентами загальної компетентності майбутніх фахівців у сфері підприємництва та торгівлі є мовна, математична, інформаційна, соціокультурна, комунікативна, етична, а також критичне мислення та творчість [1].

До загальних компетентностей належать:

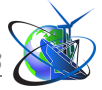
1. Здатність захищати та реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні, як складової частини Європейського суспільства, адже дана компетентність допоможе фахівцю з підприємництва та торгівлі знати, реалізовувати та захищати свої права, як члена суспільства, цінності громадянського суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина України.

2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця в загальній системі знань про природу і суспільство та в розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя. Результатом навчання у цій компетентності є здатність фахівця до збереження та підтримки культурної та історичної спадщини, відчуття глибинних зв'язків між традиціями та сучасністю, а також здорового способу життя.

3. Вміння спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово. Знання державної мови є не менш важливим для майбутніх фахівців у сфері підприємницької діяльності, оскільки вони працюють з клієнтами та партнерами вітчизняних компаній, а також з представниками державних органів, які забезпечують реєстрацію та легалізацію діяльності підприємств. Спілкуватися державною мовою є важливим чинником успішної бізнес-комунікації, яка забезпечує залучення та утримання клієнтів, а також розвиток партнерських відносин та розширення бізнесу. Офіційні документи та угоди укладаються державною мовою, тому знання її є необхідним для правильної інтерпретації та взаєморозуміння сторін укладання угод та контрактів. Крім того, знання української мови є важливим чинником взаємодії з державними органами, а також дозволяє ефективно взаємодіяти зі співробітниками та керівництвом підприємства.

4. Володіння іноземними мовами.

Знання іноземної мови є важливою компетентністю для майбутніх фахівців у сфері підприємницької діяльності з кількох причин:

- розширення ринків збуту: володіння іноземною мовою дозволяє підприємствам ефективно спілкуватися з партнерами, клієнтами та постачальниками з інших країн, що може значно розширити ринки збуту та збільшити прибуток;
- міжнародне спілкування: сучасний бізнес часто ведеться в міжнародному контексті, де використовуються різні мови. Знання іноземної мови дозволяє ефективно спілкуватися з партнерами з інших країн, зокрема при проведенні переговорів, укладанні угод та встановленні контактів;
- підвищення конкурентоспроможності: знання іноземної мови дозволяє підприємствам підвищити свою конкурентоспроможність на міжнародному ринку та забезпечити свою успішну діяльність у глобальному бізнесі;
- розширення професійних можливостей: знання іноземної мови відкриває двері до нових можливостей у різних галузях, включаючи іноземні компанії та міжнародні організації. Отже, знання мов є важливою компетентністю для майбутніх фахівців у сфері підприємницької діяльності, яка може підвищити їх ефективність та конкурентоспроможність на міжнародному ринку.

5. Здатність до пошуку та використання сучасних інформаційних технологій для розв'язання різноманітних завдань у професійній діяльності. Результатом навчання цієї компетентності є здатність фахівця до ефективного використання інформаційних ресурсів та технологій, у тому числі мережевих, електронних інформаційних баз даних, програмного забезпечення для аналізу та опрацювання даних, електронного документообігу тощо. В сучасному світі інформаційні технології є необхідними для успішної професійної діяльності у сфері підприємництва та торгівлі. Завдяки цим технологіям можна швидко та точно знаходити, аналізувати та використовувати потрібну інформацію, зменшувати час та затрати на виконання рутинних операцій, покращувати взаємодію з клієнтами та партнерами тощо. Отже, знання та вміння використовувати сучасні інформаційні технології є ключовими для успішної кар'єри.

6. Здатність формувати нові ідеї (креативність) виявляти ініціативу та підприємливість. Ця компетентність означає, що фахівці генерують нові ідеї та рішення, виявляти ініціативу, бути підприємливим та нести відповідальність за реалізацію нових ідей. Результатом навчання цієї компетентності є здатність фахівця пропонувати творчі та інноваційні рішення, розв'язувати складні завдання, знаходити нові можливості для розвитку бізнесу та вести підприємницьку діяльність успішно і ефективно. Креативність і ініціативність є особливо важливими в умовах швидкого технологічного прогресу та зміни ринкових умов, що вимагає постійного пошуку нових рішень та ідей.

7. Вміння працювати самостійно та в команді, нести відповідальність за певні завдання, дії. Ця компетентність важлива для успішної професійної діяльності, оскільки вимагає від фахівця вміння працювати самостійно та в команді, взаємодіяти з колегами та керівництвом. Знання правил та дотримання

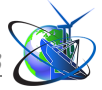
процедур, вміння приймати рішення та відповідати за їх наслідки є важливими елементами цієї компетентності. Крім того, здатність до самостійної роботи є важливою навичкою, яка дозволяє фахівцю бути впевненим та відповідальним у виконанні своїх професійних обов'язків. Результат навчання з цієї компетентності – це ефективна організація своєї роботи, вміння управляти часом та ресурсами, а також вміння приймати самостійні рішення та взаємодіяти з колегами та керівництвом.

8. Здатність до збереження навколишнього середовища, враховувати екологічні фактори, фактори безпеки життєдіяльності та охорони праці в професійній діяльності. Це може включати такі навички, як:

- ✓ знання та розуміння законів та норм, що регулюють відносини в галузі охорони навколишнього середовища та безпеки праці;
- ✓ вміння визначати можливі ризики для навколишнього середовища та безпеки праці, вживати необхідні заходи для їх запобігання.
- ✓ вміння використовувати ресурсозберігаючі технології та методи роботи, які дозволяють зменшити негативний вплив на довкілля;
- ✓ взаємодія з іншими співробітниками, щоб забезпечити безпеку робочих місць та навколишнього середовища;
- ✓ знання про природні ресурси та їх використання з урахуванням збереження екологічного балансу;
- ✓ взаємодія з органами влади, місцевими органами самоврядування та громадськістю з питань охорони навколишнього середовища та безпеки життєдіяльності.

Формування даної здатності призводить до розвитку навичок та знань, які дозволять майбутнім фахівцям ефективно зберігати навколишнє середовище, враховувати екологічні та безпекові фактори та забезпечувати безпечні умови праці в професійній діяльності.

9. Здатність до абстрактного мислення, навчання, постійного саморозвитку, підвищення своєї професійної кваліфікації зокрема і в надзвичайних умовах. Це є важливою компетентністю для будь-якого фахівця. Сьогоднішній світ дуже швидко розвивається, тому для успіху в будь-якій професійній галузі необхідно слідувати за останніми тенденціями та новітніми технологіями. Здатність до абстрактного мислення дозволяє фахівцю аналізувати інформацію, виділяти головне і робити висновки. Навчання та саморозвиток дає можливість збільшувати свій рівень знань та вмінь, розвивати нові навички та підвищувати свою професійну компетентність. Підвищення кваліфікації дозволяє фахівцю бути обізнаним з останніми змінами у своїй галузі, знаходити нові можливості для підвищення ефективності своєї роботи та розвитку своєї кар'єри. Надзвичайні умови можуть виникнути в будь-який момент, тому важливо мати знання та навички, необхідні для праці в таких умовах. Майбутні фахівці повинні бути готові до будь-яких ситуацій та вміти діяти в екстремальних умовах. Таким чином, здатність до абстрактного мислення, навчання, постійного саморозвитку, підвищення своєї професійної кваліфікації зокрема і в надзвичайних умовах є важливою компетентністю для будь-якого фахівця і в будь-якій галузі.

Спеціальні компетентності – це комплекс цінностей, знань, умінь, навичок здібностей, здатностей та спроможностей, які є кваліфікаційними для фахової підготовки для сфери підприємництва та торгівлі.

Спеціальні компетентності майбутніх фахівців у сфері підприємництва та торгівлі включають в себе:

1. Здатність враховувати основні закономірності та сучасні досягнення у підприємницькій та торговельній діяльності. Ця компетентність передбачає знання про ринкові тренди, конкурентну ситуацію та попит на товари і послуги, а також процеси ведення бізнесу (планування, організація, контроль та оцінка). Успішна підприємницька діяльність вимагає знання законодавства, яке регулює підприємницьку діяльність, а також розуміння важливості ефективного фінансового управління, маркетингу та продажів, управління персоналом та розвитку бізнесу. Знання цих аспектів допоможуть здійснити правильний вибір при плануванні стратегії розвитку бізнесу та забезпечити його стабільний розвиток. Загалом, здатність враховувати основні закономірності та сучасні досягнення у підприємницькій та торговельній діяльності є важливою компетентністю для успішної кар'єри та допомагає забезпечити сталий розвиток підприємства в умовах сучасного ринкового середовища.

2. Здатність обирати та використовувати відповідні методи, інструментарій для обґрунтування рішень щодо діяльності підприємства. Ця компетентність передбачає здатність вибирати та застосовувати відповідні методи та інструменти, які є необхідними для діяльності підприємства. Щоб досягнути цієї компетентності необхідно мати знання про методи та інструменти, що використовуються для аналізу, планування та контролю діяльності підприємства. До методів, що можуть бути використані, входять SWOT-аналіз, аналіз Портера, аналіз структури витрат, бюджетування та інші. Інструментарій, що може бути використаний, включає програми для аналізу, фінансові калькулятори, програми для бюджетування та інше. Важливо знати, які методи та інструменти використовувати для рішення конкретних завдань у діяльності підприємства, а також мати навички їх застосування. Крім того, важливо вміти аналізувати та оцінювати результати використання цих методів та інструментів і коригувати стратегії діяльності підприємства в залежності від отриманих результатів.

3. Здатність застосовувати інноваційні підходи у діяльності підприємницьких та торговельних структур. Така компетентність вимагає вміння розрізняти новітні технології та інновації від застарілих та неефективних підходів, а також здатності до творчого мислення та пошуку нестандартних рішень. Важливо володіти знаннями про сучасні тренди та технології в галузі, а також бути готовим йти на ризик.

4. Здатність визначати характеристики товарів і послуг та критерії формування асортименту в підприємницькій та торговельній діяльності. Ця компетентність включає знання ринку, здатність аналізувати попит та пропозицію, аналізувати конкурентні переваги та слабкі сторони, визначати потенційних та реальних споживачів, а також вміння обирати та оцінювати постачальників.

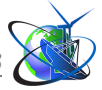
5. Здатність здійснювати діяльність із дотриманням вимог нормативно-правових документів у сфері підприємницької та торговельної діяльності. Вона є надзвичайно важливою компетенцією для успішної підприємницької та торговельної діяльності. Зокрема, підприємці повинні володіти знаннями про правові аспекти створення та реєстрації бізнесу, вимоги щодо оподаткування, регулювання відносин зі споживачами та постачальниками, дотримання стандартів якості та безпеки продукції, інтелектуальної власності та багато іншого. Знання та дотримання відповідних нормативно-правових документів є необхідним для запобігання можливих правових проблем та штрафних санкцій, збереження довіри споживачів та партнерів, а також забезпечення успішної та стабільної діяльності підприємства.

6. Здатність виконувати професійні завдання з організації діяльності підприємницьких та торговельних структур включає в себе:

- планування: здатність розробляти плани діяльності, визначати мету та завдання, необхідні для досягнення поставленої мети;
- організація: здатність розробляти структуру підприємства, розподіляти завдання та обов'язки між співробітниками, контролювати їх діяльність та визначати пріоритети;
- керування: здатність здійснювати ефективне керівництво підприємством, контролювати роботу співробітників, забезпечувати виконання планів та завдань;
- комунікація: здатність ефективно спілкуватися зі співробітниками, клієнтами та іншими зацікавленими сторонами, використовуючи різні засоби спілкування;
- фінансовий менеджмент: здатність планувати та керувати фінансовими ресурсами підприємства, використовуючи бухгалтерський облік та фінансовий аналіз;
- маркетинг: здатність проводити дослідження ринку та конкурентів, розробляти маркетингові стратегії та просувати продукти чи послуги підприємства;
- управління персоналом: здатність розробляти та реалізовувати політику зайнятості та управління персоналом, підбирати та навчати співробітників, використовуючи ефективні мотивацію.

7. Здатність застосовувати основи обліку, оподаткування у підприємницькій та торговельній діяльності. Знання та вміння застосовувати основи обліку та оподаткування є важливими для ефективної діяльності підприємств. Це допомагає визначити фінансові результати діяльності, контролювати витрати, оптимізувати оподаткування та запобігати фінансовим ризикам. Зокрема, здатність до застосування основ обліку та оподаткування включає:

- розуміння принципів бухгалтерського обліку та здатність до складання фінансової звітності (баланс, звіт про прибуток, звіт про готовність до операцій);
- знання податкової системи та володіння правильним розрахунком та

сплати податків, зокрема податку на прибуток, ПДВ, акцизного збору та інших;

- розуміння та здатність до використання різних форм оподаткування, зокрема спрощеної системи оподаткування та податкових кредитів;
- знання основ ведення касової книги, контролю за готівковими та безготівковими розрахунками, зокрема використання платіжних систем та банківських послуг;
- знання та вміння використовувати програми обліку та оподаткування, зокрема електронний звіт про прибуток, програми для розрахунку податків та бухгалтерського обліку.

Усі ці компетентності є важливими для успішної підприємницької та торговельної діяльності, оскільки забезпечують ефективне управління фінансовими ресурсами та зменшують фінансові ризики.

8. Здатність визначати і задовольняти потреби споживачів як пріоритетних суб'єктів ринку. Для цього фахівцю потрібно володіти знаннями про ринок, його тенденції, та інтерпретувати дані з маркетингових досліджень, проводити аналіз вимог споживачів та їхніх поведінкових патернів, орієнтуватися на засоби комунікації з клієнтами, налагоджувати взаємодію з ними тощо.

9. Вміння застосовувати моделі електронної комерції у сфері підприємницької, торговельної та біржової діяльності. Фахівець повинен вміти використовувати різні платформи та інструменти електронної комерції, такі як інтернет-магазини, онлайн-майданчики, електронні платежі та інші. Також важливо мати розуміння технічних та маркетингових аспектів електронної комерції, такі як оптимізація пошукової системи, аналіз відвідування сайту, аналіз конверсії, електронний маркетинг та інші. Застосування моделей електронної комерції може значно полегшити діяльність підприємства, дозволяючи здійснювати купівлю-продаж товарів та послуг через Інтернет, зменшувати витрати на зберігання та транспортування товарів, а також збільшувати обсяги продажів. Оскільки моделі електронної комерції знаходяться у постійному розвитку, то вони мають тенденцію швидко змінюватися, тому важливо прагнути до постійного самовдосконалення та оновлення своїх знань у цій галузі.

10. Здатність використовувати логістичні системи у підприємницькій та торговельній діяльності. Логістика є важливою складовою підприємницької та торговельної діяльності, оскільки вона забезпечує ефективний рух товарів та послуг від виробника до споживача. Здатність до використання логістичних систем включає в себе знання про транспортні та складські процеси, методи та технології управління логістикою, аналіз та планування логістичних потоків, вміння співпрацювати з логістичними партнерами, технічні та інформаційні засоби для підтримки логістичних процесів. Логістичні системи можуть бути використані для оптимізації складських процесів, зменшення витрат на транспортування та зберігання товарів, підвищення ефективності доставки товарів та послуг споживачам. Щоб досягнення поставлених цілей необхідно мати знання про логістичні технології та методи, розуміти принципи управління логістикою, вміти працювати з інформаційними технологіями,

визначати оптимальні маршрути транспортування товарів, аналізувати логістичні потоки та виправляти недоліки в системі логістики.

11. Здатність раціонально підбирати та використовувати торгівельне обладнання з дотримання вимог безпеки праці. Це охоплює знання різних типів обладнання та їх функцій, розуміння потреб свого бізнесу та вибір обладнання, яке задовольнить ці потреби, а також уміння працювати з обладнанням з дотриманням вимог безпеки праці. Раціональне підбирання обладнання охоплює аналіз технічних параметрів (розміри, енергоспоживання, функціональність тощо), а також збалансованість ціни та якості.

12. Здатність використовувати рекламу та сучасні PR-технології в діяльності підприємницьких та торговельних структур. Ця компетентність складається з:

- ❖ знань цільової аудиторії: здатність розуміти та аналізувати поведінку та потреби її, а також використовувати цю інформацію для ефективного розроблення рекламних кампаній та PR-стратегій;
- ❖ креативності: здатність створювати нові та нестандартні рекламні та PR-ідеї, що привертають увагу та заохочують цільову аудиторію;
- ❖ знань медіа-каналів: вміння визначати найбільш ефективні медіа-канали для розміщення реклами та розроблення PR-стратегій, зокрема, соціальні мережі, месенджери, телебачення, зовнішня реклама;
- ❖ комунікаційних навичок: вміння ефективно комунікувати з різними стейкхолдерами, зокрема зі споживачами, журналістами, бізнес-партнерами тощо;
- ❖ аналітичних навичок: здатність збирати та аналізувати дані про ефективність рекламних та PR-кампаній, визначати їхні сильні та слабкі сторони, та вносити зміни для покращення результатів.

Під час проведеного аналізу стандарту спеціальності 076 Підприємництво та торгівля [5] було виявлено розрив між зазначеними показниками компетентностей та необхідними компетентностями для висококваліфікованих фахівців у сфері підприємництва та торгівлі та компетентностями у постійно мінливій професійній діяльності. Результати аналізу стимулюють потребу у оновленні стандарту щоб відповідати сучасним вимогам та потребам ринку праці, адже в кінцевому результаті це дозволить гарантувати, що освітні програми будуть відповідати потребам реального часу в умовах воєнних дій та майбутній розбудові економіки України.

Важливо підкреслити, що такий аналіз є невід'ємною частиною процесу адаптації до змін і досягнення більшої ефективності та конкурентоспроможності майбутніх фахівців у сфері підприємництва та торгівлі.

Висновки. У сучасному світі, де конкуренція на ринку дуже висока, успішність підприємницької та торговельної діяльності майбутніх фахівців залежить від їх професійної компетентності.

Для забезпечення успіху майбутнім фахівцям з підприємництва і торгівлі необхідно розумітися на інноваційних методах управління та усвідомлювати важливість забезпечення якості продукції чи послуг, знати законодавство

України, досконало володіти знаннями про процеси на ринку. Крім того, цінність оволодіти цифрою компетентністю майбутнім фахівцем з підприємництва і торгівлі полягає задля використання сучасних цифрових технологій, саме, співпрацювати з електронними платформами та надавати ефективну матеріально-технічну допомогу. Загалом, оволодіння цифровою та трансверсальною компетентностями, пов'язаних з торгівлею, має вирішальне значення для успішного ведення бізнесу та захисту підприємств.

Подальше дослідження вбачаємо у вивченні трансверсальних та цифрової компетентностей, які будуть сприяти формуванню кваліфікованого фахівця у сфері підприємництва та торгівлі для досягнення успіху у вимогливому індустріальному середовищі.

Література:

1. Карпюк Г.І. Основи підприємництва: Навчальний посібник для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/04/19/Osnovy%20pidpryyemnytstva.pdf>
2. Колот В.М., Щербина О.В. Підприємництво: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2003. 160 с.
3. Любарець В. В. Формування професійної компетентності майбутніх агентів з організації туризму у професійному коледжі : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький держ. пед. ун-т ім. Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2013. 361 с.
4. Vladyslava Liubarets, Nataliia Bakhmat, Liudmyla Kurylo, Anhelina Spitsyna, Oleksandra Biriukova. Formation of Transversal Competences of Future Economists in the Conditions of Digital Space. Journal of Higher Education Theory and Practice. Vol. 22. № 14. 2022. P.67-80 URL: <https://www.proquest.com/openview/6e9e278cbf2ff7b257e8c10eb1b530cd/1?pq-origsite=gscholar&cbl=766331>
5. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження стандарту фахової передвищої освіти зі спеціальності 076 Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» освітньо – професійного ступеня «фаховий молодший бакалавр»» від 07.07.2021 р. №781. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Fakhova%20peredvyscha%20osvita/Zatverdzeni.stan.darty/2021/07/08/076.Pidpryyemnytstvo.torhivlya.birzhova.diyal.08.07.docx>
6. Освітньо-професійна програма «Підприємництво та торгівля». КТГГ. 2023. URL: https://drive.google.com/file/d/18gA_q44LU8Rxx55O-ZyqULsFxFN_qshmq/view
7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» від 23.11.2011 № 1341. 2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF#Text>
8. Про підприємництво: Закон України від 07.02.1991 р № 1953-IX. Дата оновлення: 11.02.2022. 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>

9. Черняк В.З. Історія підприємництва: учбовий посібник для студентів, які навчаються за економічними спеціальностями. К.: ДАНА, 2015. 607 с.

Abstract. The article reveals the significance of the formation of competencies of future specialists in the field of entrepreneurship and trade in the process of professional training. The analysis of the specialty standard 076 Entrepreneurship and trade was carried out in order to determine the indicators of competencies required for highly qualified specialists in the field of entrepreneurship and trade and competencies in constantly changing professional activities. Integral, general and professional competences of future specialists in the field of entrepreneurship and trade were analyzed. We see further research in the study of transversal and digital competences of future specialists in the field of entrepreneurship and trade.

Key words: professional training, competence, integral competence, general competence, special competence, future specialists in the field of entrepreneurship and trade.

*Науковий керівник: Liubarets V.V. /Любарець В.В.
doctor of pedagogic sciences, professor, /Доктор педагогічних[наук, професор
ORCID: 0000-0001-8238-1289
Ukrainian state university in the name of Mykhail Draghomanov,
9 Pyrogo Street, Kyiv, 02000
Український державний університет імені Михайла Драгоманова,
вул. Пирогова, 9, Київ, 02000*

Стаття відправлена: 18.10.2023 г.
© Островерщенко А.П.

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ДО ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Zhupanyk O.I./ Жупаник О.І.

trainee teacher/викладач-стажист

ORCID: 0000-0002-0567-8158

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova, 2, 20300

Анотація. У статті представлено дослідження, у якому розглядається професійна підготовка майбутніх вчителів іноземних мов до викладання в умовах цифровізації освітнього процесу. Розкрито поняття «цифрової трансформації» у сфері освіти і науки, що означає створення цифрової інфраструктури, забезпечення безпеки в електронному освітньому середовищі, підвищення цифрової компетентності здобувачів освіти, оптимізацію процесів і освітніх послуг, а також автоматизацію збору та аналізу даних. Крім того, було окреслено стан розробленості обраної проблеми та з'ясовано сутність ключових понять теми наукового дослідження, серед яких «оцифрування», «цифровізація», «диджиталізація», а також визначено їх основні види та особливості. Також було виявлено потенційні труднощі під час застосування здобувачами освіти цифрових технологій та зазначено можливі шляхи їх подолання.

Ключові слова: оцифрування, цифровізація, мовні компетентності, соціокультурність, диджиталізація, «біти», здобувач вищої освіти, дистанційне навчання, іноземна мова, освіта.

Вступ.

За останні кілька років вітчизняна система освіти зіштовхнулася з чималою кількістю викликів. Зокрема, після початку пандемії COVID-19 у березні 2020 року Міністерством освіти і науки було прийнято рішення про закриття всіх навчальних закладів в Україні та перехід на дистанційний режим роботи. Оскільки ні українські школи, ні університети не мали необхідного досвіду дистанційного навчання, освітяни виявили велику потребу у методичних рекомендаціях для ефективного його здійснення.

При цьому, станом на сьогодні, ефективність застосування інформаційних технологій у вивченні іноземних мов є беззаперечною і визнається рядом вітчизняних та іноземних науковців: Арешонков В. Ю., Бербенюк І., Вілла Д., Гаррет Н., Колеснікова І. В., Лютге К., Мерсе Т., Овчарек К., Сбруєва А. А., Семеніхіна О.В., Юрченко А.О., Станнард М. та інші.

Однак в Україні досі існує чимало проблем, пов'язаних з необхідністю автоматизації освітнього процесу та низьким рівнем цифрової компетентності вчителів, недостатньою матеріально-технічною забезпеченістю у закладах освіти тощо.

Недостатня висвітленість цієї проблеми, а також необхідність створення безпечного електронного освітнього середовища для здобувачів освіти саме в Україні, необхідність інтеграції нашої країни у міжнародний освітній простір зумовили вибір теми дослідження. Метою ж нашої дослідження є

проаналізувати стан розробленості проблеми професійної підготовки майбутніх вчителів до викладання іноземних мов в умовах цифровізації освітнього процесу та виявити особливості та потенційні труднощі під час застосування здобувачами освіти цифрових технологій.

Основна частина.

До однієї з основних проблем, яку часто пов'язують з дистанційним навчанням, є цифрова нерівність. Це означає, що не всі здобувачі освіти мають однаковий доступ до необхідних технічних можливостей, які стали важливими під час переходу на новий режим роботи. Зокрема, згідно з даними Держстату, домогосподарства у селах майже вдвічі рідше мають доступ до Інтернету, ніж у великих містах [2]. Це призводить до того, що учні, які навчаються у сільських районах, частіше зіштовхуються зі значно обмеженим доступом до дистанційного навчання або можуть зовсім його не мати. Ця проблема також стосується студентів, бо через введення жорстких карантинних заходів багато з них повернулися додому, і теж можуть не мати належного Інтернет-з'єднання для навчання.

Крім того, існує інша, суто технічна проблема пов'язана з недостатнім матеріальним забезпеченням здобувачів освіти та викладачів. У результаті опитування, проведеного освітнім омбудсменом, виявлено, що більшість дітей використовували виключно мобільні телефони під час дистанційного навчання. Однак такі засоби не здатні повністю забезпечити освітні потреби учнів та студентів. повноцінне задоволення потреб, необхідних для якісного навчання [5].

Слід зазначити, що викладачі також безпосередньо зіштовхнулися із низкою труднощів під час карантину. Зокрема, найбільшою проблемою стала відсутність базових методичних рекомендацій організації дистанційного навчання в закладах освіти на початку пандемії. Однак із часом ситуація не значно покращилася.

Згідно з опитуванням проведеним Державною службою якості освіти, близько 94% вчителів у школі використовували лише один застосунок для комунікації з учнями. Цим застосунком виявився Viber. Такий підхід обмежував можливість учням повноцінно засвоювати навчальні матеріали, адже основна їх частина залишалась на самостійне опрацювання. Вчителі могли лише надсилати завдання у месенджері і не надавати школярам потрібної підтримки та допомоги [4].

Крім того в 2022 році учасники освітнього процесу в Україні зіштовхнулися з безпрецедентним викликом – війною. Повномасштабне вторгнення Росії, яке розпочалося 24 лютого 2022 року, призвело до тяжких наслідків для здобувачів освіти та викладачів. Зокрема, згідно з опитуванням Державної служби якості освіти, було виявлено, що «кожен четвертий здобувач фахової передвищої освіти (24%) третини опитаних ЗФПО, не може брати повноцінну участь в освітньому процесі за формами, запропонованими відповідним закладом освіти» [4]. Схожа ситуація спостерігається і в закладах професійної, вищої та фахової передвищої освіти.

Можемо дійти висновку, що в контексті останніх подій з'явилася

необхідність трансформувати уже наявну систему з урахуванням особливостей дистанційного навчання, що супроводжується цифровізацією навчального процесу.

Незважаючи на те, що цифровізація освіти є потужним трендом в умовах реформування та модернізації глобального освітнього середовища, сутність та структура професійної підготовки майбутніх вчителів до викладання іноземних мов в умовах цифровізації освітнього процесу досі залишаються не досить дослідженими.

Тому насамперед виникає необхідність з'ясувати зміст поняття «цифровізація». Згідно з Дж. Бренненом та Д. Крайсом, цей термін є напряду пов'язаним із «оцифруванням». Вони стверджують, що «цифровізація» та «оцифрування» — це два концептуальні поняття, які тісно пов'язані між собою та часто використовуються як взаємозамінні в широкому діапазоні літератури. При чому «оцифрування» є матеріальним процесом перетворення аналогових потоків інформації в цифрові «біти». «Цифровізація» ж визначається як спосіб реструктуризації багатьох сфер суспільного життя навколо цифрової комунікації та медіа-інфраструктури, що є одним із наслідків «оцифрування» [7].

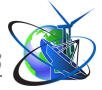
У той же час, І. Малик вважає, що цифровізація є зміною парадигми комунікації і загальної взаємодії людей один з одним і соціумом [3].

Л. Гаврілова і Я. Топольник розглядають зміст цього терміну не тільки в контексті перекладу інформації в електронну форму, а й як «комплексне вирішення інфраструктурного, управлінського, поведінкового, культурного характеру» [1].

Говорячи про феномен цифровізації, слід також зазначити, що різні аналітики та прогнозисти (переважно британські, зокрема Тім Бернерс-Лі – один із винахідників Всесвітньої павутини) розглядають перехід освітнього процесу на цифрову стадію як переломний момент в історії освіти [8].

Українські педагоги також розуміють важливість цього процесу. Саме тому, міністерством освіти визначено таке основне завдання цифровізації освіти: здійснення комплексної роботи над побудовою екосистеми цифрових рішень у сфері освіти та науки, включно зі створенням безпечного електронного освітнього середовища, забезпечення необхідної цифрової інфраструктури закладів та установ освіти і науки, підвищення рівня цифрової компетентності, цифрова трансформація процесів та послуг, а також автоматизація збору і аналізу даних [6].

Можемо дійти висновку, що в контексті останніх подій цифровізація є пріоритетним напрямком розвитку освіти в Україні. Це один із головних шляхів трансформації навчального процесу, що передбачає використання новітніх технологій з метою покращення якості та доступності освіти, збільшення індивідуалізації і диференціації навчання, а також розвитку і зміцнення цифрової компетентності особистості. Крім того, такий «диджитальний» перехід сприяє повній зміні освітньої парадигми, забезпечуючи новий рівень комунікації зі світом навколо та є потужним інструментом для оптимізації навчального та навчально-наукового середовища.

Висновки.

Під час написання статті нами було опрацьовано значну кількість педагогічної та методичної літератури з висвітлення питань «соціокультурна компетентність» та «цифровізація освітнього процесу»; проаналізовано особливості компетентнісного підходу до навчання та окреслено різницю в поняттях «оцифрування» та «цифровізація».

Дослідивши основні тенденції та особливості професійної підготовки студентів філологічних факультетів в Україні ми виявили, що вітчизняна система освіти виявилася неготовою до викликів дистанційного навчання.

Проведений аналіз особливостей цифрових технологій та процесу цифровізації вищої освіти вказує на те, що ці технології роблять освітній процес більш мобільним, диференційованим та індивідуалізованим. З цими інноваціями цифрові технології не замінюють викладача, а доповнюють його взаємодію зі студентами. Заняття, що базуються на застосуванні цифрових технологій, наділені такими перевагами, як адаптивність, керованість, інтерактивність, поєднання індивідуальної та групової роботи, а також гнучкість у часовому плануванні навчання.

Крім того, сучасні технології, а саме різноманітні аудіовізуальні матеріали, сторінки в соціальних мережах, популярні відеохостинги, освітні платформи тощо сприяють ефективнішому формуванню компетентностей здобувачів освіти, серед яких особливе місце посідає соціокультурна.

Причому формування такого виду компетентностей є особливо складним, адже цей процес передбачає ретельний відбір оригінальних англomовних інтерактивних цифрових матеріалів. До основних характеристик, які варто враховувати у виборі належать: вік та мовний рівень здобувачів освіти, відповідність матеріалів навчальній меті та темі уроку, функціональність матеріалу, жанрова приналежність, читабельність, ефективність, спосіб презентації тощо.

Формування мовних компетентностей під час професійної підготовки майбутніх вчителів до викладання іноземних мов в умовах цифровізації освітнього процесу має супроводжуватися детальними методичними рекомендаціями для ефективного його здійснення. Кількість таких нормативних документів наразі є обмеженою, що створює поле для подальших досліджень.

Література:

1. Гаврілова Л. Г., Топольник Я. В. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2017. №5. С. 1-14.
2. Доступ домогосподарств України до інтернету. *Державна служба статистики України*. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_dd_internet_21.pdf (дата звернення: 03.08.2023).
3. Малик І. П. Тенденції розвитку інформаційної економіки в Україні. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2013. №14. С. 25-34.

4. Опитування щодо питань організації навчання у закладах фахової передвищої освіти у 2021/2022 навчальному році в умовах воєнного стану. Державна служба якості освіти України. URL: [https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/IAD II kvartal FPO ZVO SQE-2023.pdf](https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/IAD_II_kvartal_FPO_ZVO_SQE-2023.pdf) (дата звернення: 03.08.2023).

5. Результати опитування батьків «Навчання дітей під час карантину». Освітній омбудсмен України. URL: <https://eo.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/Rezultaty-opytuvannya-22Navchannia-ditey-pid-chas-karantynu22.pdf> (дата звернення: 03.08.2023).

6. Цифрова трансформація освіти і науки. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/cifrova-transformaciya-osviti-ta-nauki> (дата звернення: 01.08.2023).

7. Digitalization. *The Wiley Blackwell-ICA international encyclopedias of communication series*. URL: <https://www.wiley.com/en-ae/The+International+Encyclopedia+of+Digital+Communication+and+Society%2C+3+Volume+Set-p-9781118290743> (дата звернення: 03.08.2023).

8. Stuart K. What every parent needs to know about video games: a crash course. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2014/jun/02/parents-guide-videogames-playstation-xbox-wii-apps-children> (дата звернення: 03.08.2023)

References:

1. Havrilova L. H., Topolnyk Y. V. (2017). Tsyfrova kultura, tsyfrova hramotnist, tsyfrova kompetentnist yak suchasni osvitni fenomeny [Digital culture, digital literacy, digital competence as modern educational phenomena] in *Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya* [Information technologies and teaching aids], issue 5, vol.1, pp. 1-14.

2. [Dostup domohospodarstv Ukrainy do internetu. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Access of Ukrainian households to the Internet. State Statistics Service of Ukraine] Retrieved from: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/zb_dd_internet_21.pdf

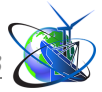
3. Malyk I. P. (2013). Tendentsiyi rozvytku informatsiynoyi ekonomiky v Ukraini [Trends in the development of the information economy in Ukraine] in *Visnyk Skhidnoyevropeyskoho universytetu ekonomiky i menedzhmentu* [Trends in the development of the information economy in Ukraine], issue 14, pp. 25-34.

4. Opytuvannya shchodo pytan orhanizatsiyi navchannya u zakladakh fakhovoyi peredvyshchoyi osvity u 2021/2022 navchal'nomu rotsi v umovakh voyennoho stanu. Derzhavna sluzhba yakosti osvity Ukrainy [Survey on issues of organization of training in institutions of vocational pre-higher education in the 2021/2022 academic year under martial law. State Education Quality Service of Ukraine.] Retrieved from: [https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/IAD II kvartal FPO ZVO SQE-2023.pdf](https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/08/IAD_II_kvartal_FPO_ZVO_SQE-2023.pdf)

5. Rezultaty opytuvannya batkiv «Navchannya ditey pid chas karantynu». Osvitniy ombudsmen Ukrainy. [Results of the survey of parents “Education of children during quarantine”. Educational Ombudsman of Ukraine] Retrieved from: <https://eo.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/Rezultaty-opytuvannya-22Navchannia-ditey-pid-chas-karantynu22.pdf>

6. Tsyfrova transformatsiya osvity i nauky. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [Digital transformation of education and science. Ministry of Education and Science of Ukraine] Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/tag/cifrova-transformaciya-osviti-ta-nauki>

7. Digitalization. *The Wiley Blackwell-ICA international encyclopedias of communication series*. Retrieved from: <https://www.wiley.com/en-ae/The+International+Encyclopedia+of+Digital+Communication+and+Society%2C+3+Volume+Se>

t-p-9781118290743

8. Stuart K. What every parent needs to know about video games: a crash course. Retrieved from: <https://www.theguardian.com/technology/2014/jun/02/parents-guide-videogames-playstation-xbox-wii-apps-children>

Abstract. *The article presents a study that examines the professional training of future teachers of foreign languages for teaching in the conditions of digitization of the educational process. The concept of "digital transformation" in the field of education and science, which means creating a digital infrastructure, ensuring security in the electronic educational environment, increasing the digital competence of students, optimizing processes and educational services, as well as automating data collection and analysis, is revealed. In addition, the state of development of the problem is outlined and the essence of the key concepts of the topic of this scientific research is clarified, including "digitization" and "digitalization". Their main types and features are defined. Potential difficulties during the use of digital technologies by university students were also identified and possible ways to overcome them were indicated.*

Key words: *digitization, digitalization, language competence, "bits", students, social culture, distance learning, foreign language, education.*

УДК 373.5.091:94

MULTICULTURALISM IN HISTORY EDUCATIONAL PROGRAMS FOR GRADES 7-9 (1991–2001)**ПОЛІКУЛЬТУРНІСТЬ У НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМАХ
З ІСТОРІЇ ДЛЯ 7-9 КЛАСІВ (1991–2001 рр.)****Ророва К. В. / Попова К. В.***PhD post-graduate student / здобувачка ступеня PhD**ORCID: 0000-0001-9060-0330**Rivne State University of the Humanities**Рівненський державний гуманітарний університет*

Анотація. У роботі проаналізовано витoki полікультурного підходу у навчальних програмах з історії для здобувачів освіти 7-9 класів. Авторка зосереджує увагу на змінах у змісті навчального матеріалу з всесвітньої та вітчизняної історії, які відбулися впродовж 1991-2001 рр. Відтак, авторкою констатується присутність «Іншого» у змісті програм всесвітньої історії. Водночас авторка констатує, що задля формування полікультурної компетентності учнів ць представлення невідоміючих груп у навчальних програмах з історії України є недостатньою та фрагментарною.

Ключові слова: полікультурність, навчальна програма, історія України, всесвітня історія, компетентність.

Вступ.

Формування полікультурної компетентності здобувачів освіти бачиться адекватною відповіддю вчителів на міграційні процеси в сучасному світі. Відтак сучасна українська школа є не тільки тим інститутом держави, який формує повагу школярів до культури інших народів, а й таким, який має інтегрувати їх у простір полікультурності в її колишній і сучасній проекціях.

Переосмисленням минулого супроводжувалося змінами в змісті навчальних програм, зокрема з історії. Змістовий компонент шкільної історичної освіти правомірно аналізувати, керуючись різними підходами й ракурсами. Один із тих, котрі є особливо значимим, є полікультурний. Саме його (не)застосування в навчальних програмах з історії для 7-9 класів обраного періоду є предметом нашого аналізу.

Основний текст.

Навчальні програми – нормативний документ, яким держава регулює зміст навчальної діяльності школярів. Закон України «Про повну загальну середню освіту» характеризує навчальну програму документом, «що визначає послідовність досягнення результатів навчання учнів з навчального предмета (інтегрованого курсу), опис його змісту та видів навчальної діяльності учнів із зазначенням орієнтовної кількості годин, необхідних на їх провадження, та затверджується педагогічною радою закладу освіти» [7].

Навчальна програма відображає освітню політику держави, є одним з інструментів її реалізації. На основі новітніх наукових досягнень, вона відображає зміст навчального матеріалу, який поділений за розділами та темами, та основні знання, вміння, навички, якими має оволодіти здобувач освіти. Саме останні мають сприяти формуванню ключових компетентностей у школярів.

Складовою структури навчальних програм є пояснювальні записки, визначення кількості годин для оволодіння здобувачами освіти змістом певних курсів. Цей документ є своєрідним орієнтиром для подальшої роботи вчителя впродовж навчального року.

Враховуючи факт важливості історичної пам'яті (котра, поза сумнівом, є одним із інструментів реалізації державної політики в царині етнонаціональної політики), держава має особливий інтерес до регулювання змісту історичних дисциплін. Це, з-поміж іншого, засвідчується зміною змісту шкільної історичної освіти. При цьому його коригування зумовлюється як зовнішньо-, так і внутрішньополітичними чинниками (під першими маємо на увазі євроінтеграційні прагнення України, війну з Росією тощо). Такі зміни відображаються в нормативно-правових документах, навчальних програмах, а відтак – підручниках.

Впродовж досліджуваного нами періоду (1991–2001 рр.) програми з історії змінювались. Такі процеси, на наш погляд, є цілком логічними та закономірними. Не в останню чергу вони зумовлювалися зміною методологічної парадигми, її плюралізмом в історичній галузі та освіті в цілому.

Попри це, навчальні програми є дзеркалом інтересів, що визначені саме державою як політичним інститутом, який репрезентує інтереси всіх її громадян. Ці нормативні документи відображають, скажімо, оцінку діяльності тих чи інших діячів, подій, процесів тощо.

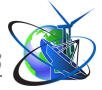
Змістове наповнення програм – робота не з простих. Воно має відповідати національній освітній політиці, відображати актуальні підходи, принципи, методологію історії, мати наукове підґрунтя та пройти експертне обговорення [1, с.114].

Після проголошення Україною незалежності, перед освітянами (істориками, зокрема) постали нові виклики. Наприклад, швидкими темпами впорядкувати нормативну базу та сформувати нові програми та навчальні плани.

У 1991-1992 рр. Міністерство освіти України затвердило нову структуру історичної освіти: за лінійним принципом представлення навчального матеріалу, створено два самостійних курси для учнів 7-11 класів з історії України та всесвітньої історії [14, с.195]. Проте навчальні програми до новостворених предметів відразу написати не вдалося.

У 1992 р. вийшов проєкт програми з історії України для 7-11 класів. Одночасно сформовано проєкт програми з всесвітньої історії для учнів 6-8 класів. Реалізувати аналогічне напрацювання для учнів 9-11 класів не вдалося: Міністерство освіти України обмежилось тематичним плануванням уроків старшокласників. Проєкти програм та тематичне планування слугували дороговказом для вчителів-преметників до 1995 р.

Становлення шкільної історичної освіти відбувалося поетапно: перегруповувався навчальний матеріал, осмислювалися принципи та послідовність його подачі [11, с. 2]. Новостворена Українська держава у царині історичної освіти задекларувала відмову від формаційного підходу та його

заміну цивілізаційним.

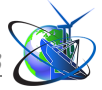
Запровадження цивілізаційного підходу у вивченні історії, на нашу думку, створювало необхідні передумови для застосування в навчально-виховному процесі полікультурного підходу. Так, за проєктом програми з всесвітньої історії 1992 р., «учні мають засвоїти ... мораль різних суспільних верств, про матеріальну і духовну культуру, побут, звичаї та вдачу людей, що живуть у різних цивілізаціях» [9, с. 5].

Знаково те, що в той час відбулися зміни у висвітленні ролі релігій та церкви в період Середньовіччя. За проєктом програми значну увагу приділено світовим релігіям (християнству та ісламу), «показано головні їхні течії, що відіграють велику роль в сучасному світі...» [9, с. 5]. Темою 4-ю передбачено вивчення історії мусульманських країн. Зокрема, діти мали вивчати такі складові проблеми: «виникнення ісламу», «Муххамед та його проповідь», «Коран: основні обов'язки мусульманина» [9, с. 11]. Разом з цим, учням пропонувалося засвоїти матеріал про євреїв у мусульманському світі. Такі тематичні блоки як «Вавилон – новий центр іудейської релігії», «створення Талмуда багатьма поколіннями єврейських вчених», «поява караїмів», «Хазарське царство та поширення в ньому іудейської релігії серед частини знаті» [9, с. 11] мали формувати в семикласників уявлення про юдаїзм як той соціокультурний інститут, який визначав алгоритми життєдіяльності представників першої монотеїстичної релігії. Більше того: знайомство із юдаїзмом разом із представленням учням_ицям християнства (православ'я та католицизму) та ісламу створювало передумови для формування в школярів уявлення про різноманітність світу та взаємовплив культур.

«Скарбничка» компонентів знань учнів_ць, що формували потенційні передумови для використання полікультурного підходу, доповнювалася темою «Середньовічне місто в Західній та Центральній Європі» [9, с. 12]. Зокрема, учні мали знати про «єврейське населення міст», «шляхи переселення євреїв в Європу», розуміти «ставлення християн до євреїв», знати причини «вигнання євреїв з більшості країн Західної Європи». Проєкт програми передбачав знайомство учнів_ць з поняттям «гетто» [9, с. 13].

У проєкті програми розкривалися й інші обриси полікультурності. Їх формували такі змістові складові: «Мусульманська Іспанія», «Євреї в мусульманській та християнській Іспанії», «Закавказзя й Середня Азія, вигнання турків-сельджуків із Грузії», «заняття та спосіб життя монголів» [9, с. 14–15].

Восьмикласники за проєктом програми з всесвітньої історії 1992 р. продовжували вивчати історію Середньовіччя, але вже т. зв. зрілого та пізнього. На засадах полікультурного підходу побудована тема «Позаєвропейський світ (до кінця XVI ст.)» [9]. Так, у школярів мала сформуватися уява про середньовічний Китай, Індію, Японію, народи доколумбової Америки та, «навіть», країни Африки. Разом із соціальним та політичним аспектом розвитку вищеназваних країн / континентів, автори проєкту програми не оминули культурний та релігійний світ народів. Наприклад, діти мали дізнатися про побут, звичаї, обряди, віросповідання Китаю, Японії, Індії (індуїстську релігію

та мораль), літературу та мистецтво народів доколумбової Америки. В проєкті представлено також взаємовпливи окремих культур: «культура Японії. Вплив культури Китаю», «Вторгнення мусульман» в Індію, «мусульманська архітектура» в Індії, «зв'язки Індії з іншими країнами», «культура ісламу» в Африці. Урок узагальнення до цієї теми формулювався так: «Нерівномірність розвитку різних народів і континентів, своєрідність їхньої культури» [9, с. 18–19]. А відтак, можемо стверджувати, що дана тема передбачала формування в підлітків уяву про полікультурний світ.

Інші теми вищезазначеного проєкту навчальної програми не є «полікультуромісткими». Вони не мають того ресурсу, котрий демонстрував би дітям світ культурно розмаїття й «вписувався» в дискурс полікультурного підходу.

Однією з ключових тем у курсі всесвітньої історії 8 класу є вивчення «Реформації» – зародження нової релігійної течії, яка швидкими темпами поширювалась Європою в XVI ст. Оскільки у своїх міркуваннях про формування полікультурної компетентності ми спираємось на цивілізаційний підхід А. Тойнбі, який фокусує увагу на домінуючих соціокультурних інститутах у певних регіонах світу (церквах), представлення учням_цям протестантизму є знаковим. Адже він суттєво змінив релігійну карту Європи.

Восьмикласники мали вивчати початок Реформації та її основні течії в різних країнах, Контрреформацію. Потенціал для формування полікультурної компетентності мав змістовий матеріал про «побут та звичаї населення Західної Європи пізнього середньовіччя» [9, с. 23].

Як вже зазначалося вище, викладаючи всесвітню історію в 9 класах, вчителі керувалися орієнтованим тематичним плануванням. Проаналізувавши наявність у ньому полікультурного компоненту можемо стверджувати, що, на відмінну від проєкту програми для 7-8 класів, у 9 класі більшою мірою пропонувалося вивчати соціально-економічну та політичну історію різних країн. Полікультурний підхід використано лише у komponуванні декількох тем. Яскравим прикладом є урок 44: «Релігія та суспільно-політичні рухи і партії в XIX ст.» [2, с. 58]. Так, у його змісті згадано світові та національні релігії, їх поширення у XIX ст. До перших автори календарного планування віднесли християнство (католицизм, православ'я, протестантизм), іслам (суннізм, шиїзм), буддизм. До других – конфуціанство, індуїзм, юдаїзм [2, с. 58].

Важливими з точки зору полікультурного підходу є уроки 39-40: «Народи і країни Центральної та Південно-Східної Європи у XIX ст.» [2, с. 57]. В їх змісті увага здебільшого фіксувалась на політичному аспекті: утворення окремих держав, серед яких – Румунія, Греція, Сербія, Чорногорія, Болгарія. У тематичних компонентах уроку виписано елементи полікультурності: становище народів у складі імперій (Османської, Австрійської, Російської, Німецької), «незалежність румунської церкви від Константинополя», «становище румунського населення за межами королівства», «Чорногорія, її територія, склад населення, суспільне життя», «боротьба між сербами-християнами та мусульманським населенням князівства» [2, с. 57–58].

Зауважимо, що окремі з вищеназваних сюжетів мали б інтегрувати молодших підлітків у ті сюжети взаємодії різних спільнот, котрі не вивчаються в 6 та 7-му класах: боротьба та конфлікти різних етноконфесійних спільнот. Такі приклади, з одного боку, сприяли розширенню розуміння уямами цими різних варіантів співіснування представників різних національностей і релігій, з другого, слугували болісно-щедрим наративом, який дозволяв вчителям учити дітей визначати суспільно-політичні уроки тих чи інших подій.

Отож, серед запропонованого змісту навчального матеріалу з всесвітньої історії для 7–9 класів полікультурний підхід найбільш проявляється, на нашу думку, у проєкті програми для 7 класу, тим часом як історію, що вивчали 9-тикласники, зведено до соціально-економічного та політичного ракурсів.

У контексті європейської та світової історії подавалась історія України. За проєктом навчальної програми її вивчення розпочиналось з 7 класу. У проєкті програми з історії України, на відмінну від проєкту з всесвітньої історії, простежуємо яскраву радянську спадщину. Історія України, попри заявлену претензійність на зв'язок з європейською історією, стала окремим відірваним від світу «островом». Матеріал сформований з позиції класової боротьби, «знедолення народних мас» та стражденності українського народу. Цей мотив настільки в'ївся у проєкт програми, що навіть немає натяку на згадку про інші етнічні групи, які проживали на території України. Отож, у проєкті програми з історії України 1992 р. переважають ще радянські формулювання та україноцентризм, який не вписується в «параметри» полікультурного підходу.

Нова навчальна програма з всесвітньої історії для учнів 6-11 класів була укладена 1995 р. Наступного року оприлюднено програму з історії України для 5-11 класів. Спільне для них – значне перетасування навчального матеріалу. Так, у програмі з всесвітньої історії вилучено матеріал, який потенційно міг формувати полікультурну компетентність. Наприклад, у темі «Араби в VI – XI ст.» (7 кл.) інформація про євреїв та юдаїзм у Арабському халіфаті відсутня. Неприсутня вона й у темі «Розвиток ремесла і торгівлі та зростання міст у Європі» [8, с. 11].

На відміну від проєкту програми 1992 р., у програмі 1995 р. полікультурність зникає й при вивченні країн середньовічного Сходу. Наприклад, при вивченні Індії та Китаю нічого не сказано про взаємовпливи релігій, а середньовічна Японія та країни Африки в програмі взагалі відсутні. Попри вилучення з неї важливих, на нашу думку, тем для формування у школярів уяви про багатокультурний світ, залишилися змістові блоки, які могли розкрити поняття «полікультурність». Серед таких: «вплив релігії на виховання і свідомість людей», «культура народів Закавказзя», «культура Середньої Азії», «роль церкви у феодальному суспільстві», «церква і культура», «гуситський рух у Чехії», «становище підкорених народів» в Османській імперії, «культура Європи», «заняття, суспільний лад і культура народів Америки» [8, с. 3–14].

У змісті навчального матеріалу для 8 класу при вивченні Великих географічних відкриттів вперше з'являється формулювання «зустріч двох цивілізацій» [8, с. 16]. Новим для вивчення є «національні проблеми в

Габсбургській імперії» [8, с. 21], «культура народів Кавказу», «соціальні, релігійні та національні суперечності» народів Кавказу та Центральної Азії, «культура народів Центральної Азії», «формування північно-американської нації» [8, с. 19–21].

У програмі 1995 р. для 9 класів полікультурний підхід вивчення історії відображено у таких змістових компонентах навчального матеріалу: «особливості національно-визвольного руху в країнах Латинської Америки», «відносини між європейцями та індіанцями», «соціальні й національні проблеми в багатонаціональній Австрійській імперії», «національно-визвольний та антиколоніальний рух в країнах Азії та Африки в XVIII-XIX ст.», «самобутність розвитку африканських народів», «індуїстсько-мусульманська ворожнеча» [8, с. 16–32].

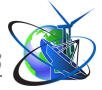
Позитивними є зміни у програмі з історії України 1996 р. Так, у 7 класі школярі мали вивчати відносини Київської Русі з іншими народами (норманами, хозарами, аварами). «Полікультурні елементи» включав зміст уроку «Українські землі у складі Угорщини, Османської імперії та Московської держави», на якому учні_ці мали вивчати «галицькі факторії у Криму». Вперше в програмі згадано «етнічну структуру українських земель» та «етнічні процеси в Україні» [10].

Разом з тим, принцип полікультурності відсутній у програмі для учнів 8–9-х класів. Вона побудована на засадах україноцентризму, а інші етнічні спільноти здебільшого згадуються як гнобителі [10]. Весь навчальний курс здобувачі освіти мали вчити соціальну та політичну історію, а присутність Іншого на українських землях в означений програмою період майже не згадувалась. Лише у 9 класі у вступному уроці йшлося про «чисельність населення та його етнічний склад» [10, с. 18].

Отже, в програмах 1995-1996 рр. відбулися зміни в змісті навчального матеріалу. При цьому в деяких випадках компонент полікультурності зникав взагалі. В поодиноких темах він з'являвся одним-двома елементами.

Нові редакції навчальних програм з історії України та всесвітньої історії вийшли у 1998 р. та 2001 р. В той час Міністерство освіти України вирішило значно скоротити кількість годин на вивчення історії. Для 7 класів річне навантаження з всесвітньої історії та України становило 34 год. / 34 год.; для 8 – 34 год. / 34 год.; для 9 – 34 год. / 68 год. З всесвітньої історії кількість навчальних годин зменшилась майже вдвічі. Тому зміст навчального матеріалу з двох курсів оптимізувався [3, с. 2].

Серед цілей навчання історії укладачі програм двох редакцій з-поміж іншого вбачали «виховання в учнів загальнолюдських духовних ціннісних орієнтацій, сприйняття ідей гуманізму та демократизму, патріотизму і взаєморозуміння між народами...» [3, с. 2]. На засадах толерантності й полікультурності сформульовані тези того, чому має сприяти вивчення історії. Назвемо декілька з них: «толерантному, неупередженому сприйняттю і доброзичливому ставленню до інших народів, груп та особистостей», «розвитку в учнів інтересу та поваги до історії і культури свого та інших народів...» [3, с. 2].

Тим не менш, зміст навчального матеріалу програм 1998 р. та 2001 р. здебільшого дублюють попередні. Досягненню заявлених у пояснювальних записках цілей сприяли лише незначні зміни. Наприклад, у 7 класі з всесвітньої історії з'являється окрема тема «Духовний світ людини середньовіччя», а складовою теми «Епоха вікінгів» визначався «духовний світ народів Північної Європи» [12]. У другій версії програми 2001 р. окремим розділом фігурує «Церковно-релігійне та культурне життя середньовічної Європи та ісламського світу». Складовою теми є «Середньовічна культура Західної Європи та ісламського світу» [12, с. 10].

Попри те, що кількість годин, які відведені на ці теми, не дозволяють розкрити багатогранність різних культур та функціонування соціокультурних інститутів (релігій), вони є дуже важливими, значимими. Адже саме проблематика такого штибу відповідає «духу» полікультурного підходу й давала шанс бодай привідкрити школярам кам «двері» в сучасний світ культурних відмінностей, готувати їх до життєдіяльності в ньому.

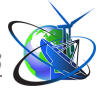
Водночас з історії України для цього ж класу новим є проблема відносин слов'ян із сусідами. Серед основних положень для вивчення 7-класниками – «античний вплив на варварський світ», «розвиток етносів від племінних союзів до народностей», «середньовічні цивілізації», «людина у християнському та ісламському світі», «релігія і влада в християнстві та ісламі» [13, с. 13].

У вищенаведеному темах прочитується світ відмінностей, полікультурний підхід. Разом з тим, укладачі програм, зосереджуючи увагу на християнстві та ісламі, ігнорують інші соціокультурні інститути (юдаїзм, про який не згадано взагалі, буддизм, індуїзм тощо).

У програмах 1998 р. та 2001 р. для 8 класів серед основних положень, що визначені нормативним документом, є «поширення європейської цивілізації на інші континенти». При цьому у змісті самої програми такого «поширення» обмаль. Воно присутнє у вивченні Великих географічних відкриттів, а також держав Сходу. Напр., у редакції документу 2001 р. змістовими компонентами останньої є «роль релігій та ідеологій та Сході», а також згадується англійське завоювання Індії та її культура [12, с. 13]. Всі решта тем з всесвітньої історії – історія європейських держав та Росії.

У змісті програми з історії України полікультурний підхід теж не реалізовується: немає повноцінного зв'язку із загальноєвропейською чи загальносвітовою історією [13]. Так, згадано про Реформацію та Контрреформацію на українських землях, але при цьому інформація про єзуїтські колегії у вивченні теми «культура України» у двох редакціях відсутня.

Інша, не менш цікава тема, - «революції і селянські війни – основні типи соціальних конфліктів цього часу» [13]. Це формулювання відображається у змісті програм як із всесвітньої історії, так і з історії України. Навчальний матеріал перевантажений «революціями» та «національно-визвольними повстаннями», «громадянськими війнами» тощо. Наведемо приклад: у програмі 1998 р. тема 4 звучить так: «Абсолютизм та громадянські війни у Франції» [13]. Натомість у програмі 2001 р. прописано «Реформація та громадянські війни» [12]. У програмах не згадано одного з основних постулатів, які б мали досягнути

здобувачі освіти: релігійні війни – це яскравий приклад нетерпимості та інтолерантності до Інших. Прикладами, де переслідуються іновірці, є Англія та Нідерланди. У програмах згадано про королівську реформацію в першій та національно-визвольну війну в другій, проте основна увага сконцентрована на економічних та соціальних проблемах у цих державах.

У програмах для 9 класу зберігається тенденція попередніх років: у темах висвітлено здебільшого соціально-економічні та політичні процеси. Культура вивчається окремими темами, що робить її «відірваною» від іншого навчального матеріалу. Серед основних положень із всесвітньої історії зазначено «утворення національних держав Німеччини та Італії», «боротьба за незалежність (Польща, Чехія, Боснія, Герцеговина...)», «національно-визвольний рух народів світу наприкінці XIX – на початку XX ст.» [12].

У 1999-2002 навчальних роках вчителі мали звертати особливу увагу на теми «співжиття українців з іншими народами». Документами визначалося те, що особливо необхідно наголошувати на позитивній взаємодії народів «як на побутовому рівні, так і на рівні культур, що має засвідчуватися прикладами взаємовпливу та взаємозбагачення» [5, с. 3]. При цьому історію України укладачі програм, як і в попередні роки, прописали в призмі україноцентризму. Присутності Іншого у програмах немає. Окрім вивчення етнічного складу населення на українських теренах, національні меншини в програмі не фігурують. За редакцією 1998 р. у темі «Україна на початку XX ст.» згадується про взаємини українців «з представниками інших народів» [13, с. 17], а за редакцією 2001 р. вперше у змісті програм з'являються кримські татари («культура і побут кримсько-татарського народу») [12, с. 14].

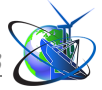
Таким чином, редакції програм 1998 р. та 2001 р., пропри амбіційні й цілком виправдані з точки державних інтересів цілі, що прописані в пояснювальних записках, в контексті полікультурного підходу не спричинили «революції» в шкільній історичній освіті. Зміст навчального матеріалу переважно дублював попередні роки, залишав полікультурний дискурс за вуаллю реального світу.

Висновки.

Отже, упродовж 1991-2001 рр. відбулося переосмислення підходів до викладання історії в школі. В це десятиліття сформовані нові за змістом навчальні програми та плани. Полікультурний підхід використовувався переважно авторами програм з всесвітньої історії, тим часом як змістове наповнення програм з історії України залишилося україноцентричним.

Література.

1. Бондаренко Н. Реформування навчальних програм: більше запитань, ніж відповідей. *Український педагогічний журнал*. 2017. №2. С. 112–119.
2. Орієнтовне тематичне планування навчального матеріалу з всесвітньої історії в 9-х класах загальноосвітніх шкіл. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1992. № 15–16. С. 50–63.
3. Пояснювальна записка до програми для загальноосвітньої школи (історія України 5–11 класи, всесвітня історія 6–11 класи). *Історія в школі*.

1998. №7–8. С. 2–4.

4. Про вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін у 1999/2000 навчальному році. *Історія в школах України*. 1999. №3. С. 2–3.

5. Про вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін у 2000 / 2001 навчальному році. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 2000. № 11. С. 25–28.

6. Про вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін у 2001 / 2002 навчальному році. *Історія в школах України*. 2001. №4. С. 2–4.

7. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 № 163 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

8. Програма з всесвітньої історії (6–11 класи). *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1995. № 1–12. С. 3–48.

9. Програма з всесвітньої історії для середньої школи (6–8-ті класи). Проект. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1992. № 12. С. 3–23.

10. Програма з історії України для 6–11-х класів. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1996. № 1–2. С. 2–42.

11. Програма з історії України, 7–11 класи (проект). *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 1992. № 7-8. С. 2–63.

12. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія 5-11 клас (редакція 2001 р.). *Історія в школі*. 2001. № 8 С. 2–25.

13. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія 5–11 клас. *Історія в школах України*. 1999. № 3. С. 6–27.

14. Томаченко О. Трансформація змісту шкільних програм з історії (1989–2010 рр.). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. Історичні науки. 2012. Вип. 3.33. С. 192–200.

References.

1. Bondarenko N. Reformuvannia navchalnykh prohram: bilshe zapytan, nizh vidpovidei. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. 2017. №2. S. 112–119.

2. Oriientovne tematychnе planuvannia navchalnoho materialu z vsesvitnoi istorii v 9-kh klasakh zahalnoosvitnikh shkil. *Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity Ukrainy*. 1992. № 15–16. S. 50–63.

3. Poiasniuvalna zapyska do prohramy dlia zahalnoosvitnoi shkoly (istoriia Ukrainy 5–11 klasy, vsesvitnia istoriia 6–11 klasy). *Istoriia v shkoli*. 1998. №7–8. S. 2–4.

4. Pro vyvchennia suspilno-humanitarnykh dystsyplin u 1999/2000 navchalnomu rotsi. *Istoriia v shkolakh Ukrainy*. 1999. №3. S. 2–3.

5. Pro vyvchennia suspilno-humanitarnykh dystsyplin u 2000 / 2001 navchalnomu rotsi. *Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity Ukrainy*. 2000. № 11. S. 25–28.

6. Pro vyvchennia suspilno-humanitarnykh dystsyplin u 2001 / 2002 navchalnomu rotsi. *Istoriia v shkolakh Ukrainy*. 2001. №4. S. 2–4.

7. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu: Zakon Ukrainy vid 16.01.2020 № 163 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>

8. Prohrama z vsesvitnoi istorii (6–11 klasy). *Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity Ukrainy*. 1995. № 1–12. S. 3–48.

9. Prohrama z vsesvitnoi istorii dlia serednoi shkoly (6–8-ti klasy). Proekt. *Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity Ukrainy*. 1992. № 12. S. 3–23.

10. Prohrama z istorii Ukrainy dlia 6–11-kh klasiv. Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity Ukrainy. 1996. № 1–2. S. 2–42.
11. Prohrama z istorii Ukrainy, 7–11 klasy (proekt). Informatsiinyi zbirnyk Ministerstva osvity Ukrainy. 1992. № 7–8. S. 2–63.
12. Prohramy dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. Istoriia Ukrainy. Vsesvitnia istoriia 5–11 klas (redaktsiia 2001 r.). Istoriia v shkoli. 2001. № 8 S. 2–25.
13. Prohramy dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv. Istoriia Ukrainy. Vsesvitnia istoriia 5–11 klas. Istoriia v shkolakh Ukrainy. 1999. № 3. S. 6–27.
14. Tomachenko O. Transformatsiia zmistu shkilnykh proham z istorii (1989–2010 rr.). Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho. Istorychni nauky. 2012. Vyp. 3.33. S. 192–200.

Abstract. *The article analyzes the origins of the multicultural approach in History educational programs for students of grades 7–9. The research focuses on the changes in the content of educational materials on World History and History of Ukraine that took place during 1991–2001. The study reveals the presence of the “Other one” in the content of World History programs. At the same time, the research shows that the representation of non-dominant groups in educational programs on the History of Ukraine is insufficient and fragmented for developing the multicultural competence of students.*

Key words: *multiculturalism, educational program, History of Ukraine, World History, competence.*

УДК 37.091.33:001.895]:37.015.311(045)

INNOVATIVE LEARNING TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF
CREATIVE PERSONALITIESІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ КРЕАТИВНИХ
ОСОБИСТОСТЕЙ

Savchenko N.V. / Савченко Н.В.

k.p.n., associate prof. / к.п.н., доц

ORCID: 0000-0003-3897-0056

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,

Uman, Sadova, 28, 20308

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

Умань, Садова, 28, 20308

Анотація: У статті розглядаються проблеми вдосконалення технології навчання, які сприяють формуванню креативних особистостей у процесі підготовки фахівців у закладі вищої освіти. Пропонуються освітні технології, що розвивають критичне мислення, як найважливіші фактори у підготовці фахівців до педагогічної діяльності.

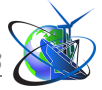
Ключові слова: інновації, креативність, конвергентність, тенденції, дидактика, творець.

Вступ.

Сьогодні світові тренди характеризуються активним пошуком нової моделі освіти, адекватної стрімкому зростанню цінностей людства, і проблема якості освіти, що є ключовою як для системи освіти, так і для розвитку будь-якої держави загалом. Якість освіти сьогодні визначає якість життя, тому що економічний та духовний розвиток країни значною мірою залежить саме від якості освіти. Найбільш конкурентоспроможні країни світу, в тому числі і Україна, сьогодні вимагають адекватного ставлення до такого явища, як сучасна якість освіти.

Відмінною властивістю освіти є те, що її якість неможливо повною мірою виміряти та оцінити безпосередньо під час самого процесу. Потенціал набутих знань проявляється у практичній діяльності фахівця та потребує часу. Науковці зазначали, що: «...вищі якості визначаються не так простим знанням колишньої мудрості у цій спеціальності, як особистою участю у подальшій розробці предметів наук, мистецтв, і знань» [4,6]. У цьому полягає одна з головних проблем забезпечення якості освіти.

Реалії сучасності такі, що швидкість розвитку технології і соціально-економічного життя суспільства випереджають швидкість передачі адекватних знань, і в цих умовах практика використання традиційних методик навчання неминуче призводить до відставання потреб працівників, соціуму і держави. Виникає нагальна необхідність у зміні підходів до вибору змісту та методики (технології) навчання, забезпечуючи перехід від сучасної, універсально-адаптивної парадигми (яка ставить перед собою завдання переважно передачі інформації здобувачам) та спочиваної на тріаді «знання, вміння, навички» – до нової парадигми креативно розвиваючої освіти, реалізує тріаду зовсім іншого плану: «прогнози, творчість, креативне рішення».

Основний текст

Гострота постановки питань про розвиток креативної особистості викликана, по-перше, соціально-економічною динамікою в модернізації суспільства, що активно інтегрується у світові процеси та неминуче висуває необхідність розробки інноваційних, нестандартних ідей, пошуку ефективних стратегій у розвитку всіх соціальних відносин; по-друге, такими світовими процесами в освіті, коли здатність творчо вирішувати технологічні завдання в різних галузях з неповними даними і суперечливими вимогами все ширше висувається як критерій до якості фахівця з боку працівників, суспільства і держави. Креативність у повсякденному житті стає все більш затребуваною якістю на ринку праці, входить у моду.

Концепція креативності як універсальної пізнавальної творчої здібності набула популярності після появи робіт Дж. Гілфорда (Guilford JP). Гілфорд вказав на принципову різницю між двома типами розумових операцій: конвергенцією та дивергенцією. Конвергентне мислення (сходження) актуалізується в тому випадку, коли людині, яка вирішує завдання, треба на основі безлічі умов знайти єдине правильне рішення. Загалом, конкретних рішень може бути і кілька (безліч коренів рівняння), але це безліч завжди обмежена. Дивергентне мислення визначається як «тип мислення, що йде в різних напрямках» (Дж. Гілфорд). Такий тип мислення допускає варіювання шляхів вирішення проблеми, призводить до несподіваних висновків та результатів [3].

Креативність (від латів. creatio – творення) творчі здібності індивіда, що характеризуються готовністю до продукування принципово нових ідей і які входять у структуру обдарованості як незалежний чинник. На думку М. Вишнякова, креативність включає підвищену чутливість до проблем, до дефіциту або суперечливості знань, дії з визначення цих проблем, пошуку їх рішень на основі висування гіпотез, перевірки і зміни гіпотез, формулювання результату рішення. Для оцінки креативності використовують різні тести дивергентного мислення, особистісні опитувальники, аналіз результативності діяльності. З метою сприяння розвитку творчого мислення можуть використовуватися навчальні ситуації, які характеризуються незавершеністю чи відкритістю для інтеграції нових елементів, здобувачів заохочують до формулювання безлічі питань. [2, 5]

Розвиток креативних здібностей у здобувачів вищої освіти, педагогічного закладу, має певну своєрідність. Процес навчання в таких ЗВО, хоч і побудований у суворій відповідності до національних освітніх стандартів, практично не охоплює завдання, які б сприяли розвитку креативного мислення, стимулювали б розумові операції та приносили різноманітність характеристикам мислення. У дидактичних принципах побудови навчальних та навчально-методичних посібників та освітнього процесу в основному переважають завдання, що мають рішення алгоритмічного типу та однозначну відповідь. Здобувачі вищої освіти, навіть мають певний рівень необхідних знань, критичності, гнучкості і глибини мислення, не завжди здатні вирішувати нестандартні завдання і знаходити виходи з нетривіальних ситуацій, оскільки

стереотип, за яким всі завдання повинні вирішуватися за допомогою попередніх відомих схем, не дозволяє запропонувати будь-яке інше рішення, що виходить за рамки даної схеми, бо воно буде оцінено як неправильне.

Тим часом для розвитку творчого мислення необхідне формування та вдосконалення таких розумових операцій, як аналіз, синтез, порівняння та узагальнення, класифікація, планування, абстрагування, а також критичність, глибина, гнучкість, широта, швидкість, варіативність мислення, уяви та володіння знаннями різного змісту. Розвиток саме цих якостей дозволяє здобувачам легше освоювати дисципліни, а також є необхідною складовою їхньої майбутньої професійної діяльності. Вирішення творчих завдань дає можливість виробляти у здобувачів вищої освіти такі якості, як компетентність, емпатія, вміння встановлювати контакти і без втрат вирішувати можливі конфліктні ситуації у професійній діяльності, вміння швидко реагувати на умови, що змінюються, і знаходити адекватні шляхи виходу з тих чи інших професійних чи життєвих ситуацій.

Про світ інновацій нині багато різних думок. Але якщо звернутися до історії, переконуєшся, більшість новинок з'явилося не на порожньому місці. Фундаментом їм послужили попередні напрацювання. Люди також вважають, що ідеї народжуються в головах самотніх геніїв, але насправді більшість інновацій – плоди колективного розуму.

Інноваційні освітні технології. Проблемні лекції

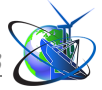
Проблемна лекція – лекція, що спирається на логіку проблемних ситуацій, що послідовно моделюються, шляхом постановки проблемних питань або пред'явлення проблемних завдань. Проблемна ситуація це складна суперечлива обстановка, створювана на заняттях шляхом постановки проблемних питань (вступних), що вимагає активної пізнавальної діяльності здобувачів для її правильної оцінки та вирішення. Проблемне питання містить у собі діалектичну суперечність і вимагає для його вирішення не відтворення відомих знань, а міркування, порівняння, пошуку, набуття та застосування нових знань. Проблемне завдання, на відміну проблемного питання, містить додаткову вступну інформацію і за необхідності деякі орієнтири пошуку її вирішення.

За допомогою проблемної лекції забезпечується досягнення трьох основних дидактичних цілей:

- засвоєння здобувачами теоретичних знань;
- розвиток теоретичного мислення;
- формування пізнавального інтересу до змісту навчального предмета та професійної мотивації майбутнього фахівця.

На лекції проблемного характеру здобувачі перебувають у постійному процесі «думки», «сприяння» з викладачем і, зрештою, «співавторами» у вирішенні проблемних завдань.

Застосування на заняттях технології «проблемної лекції» призводить до значних результатів: знання, засвоєні «активно», міцніше запам'ятовуються і легше актуалізуються (навчальний ефект заняття), і навіть глибші, систематизовані і мають властивість перенесення інші ситуації (ефект розвитку, творчого мислення); вирішення проблемних завдань виступає своєрідним

тренінгом у розвитку інтелекту (розвиваючий ефект заняття).

Кейс-метод

Кейс-метод – це опис ситуації, дійсних подій, що мали місце у процесі професійної діяльності у словах, цифрах та образах, у яких треба запропонувати варіанти дій. У цій технології навчальний матеріал подається здобувачам у вигляді проблем (кейсів), а знання набуваються в результаті активної та творчої роботи.

Технологія case-study (кейс-стаді) використовується практично всіма бізнес-школами світу в навчанні майбутніх учителів застосуванню теоретичних знань на практиці. В основі методу лежить теорія Experientiallearning – практикуючого навчання. Метод кейсів був розроблений у 20-ті роки у Гарварді. В даний час існує дві класичні школи кейс-стаді: Гарвардська та Манчестерська (американська та західноєвропейська).

З погляду одержуваного результату ситуації кейси можна поділити на проблемні та проектні. У проблемних ситуаціях результатом є визначення та формулювання основної проблеми, і завжди є оцінка складності рішення. Для проектних ситуацій як результат виступає програма дій щодо подолання виявлених проблем.

Розрізняють три типи кейсів: практичні кейси, що відбивають реальні життєві ситуації; навчальні кейси, основним завданням яких є навчання; науково-дослідні кейси, орієнтовані здійснення дослідницької діяльності.

У практиці вищої школи зустрічаються такі види кейсів: кейси-випадки, допоміжні кейси, кейси-вправи, кейси-приклад, кейси-рішення та інші. При згадці слова «кейс» зазвичай на думку спадають саме цей тип кейсів. Здобувачеві необхідно проаналізувати інформацію з кейсу та виявити найважливіші зв'язки між різними складовими. Зазвичай постає питання: чому все сталося неправильно, і як цього можна було уникнути?

За допомогою технології case-study здобувач навчається: бачити проблеми; аналізувати професійні ситуації; оцінювати альтернативи можливих рішень; вибирати оптимальний варіант розв'язання; складати план його здійснення; розвивати мотивацію; розвивати комунікаційні навички та вміння.

Мета цієї технології полягає у формуванні умінь ефективно працювати спільно у тимчасових командах та групах та добиватися якісних результатів. Це така організація занять, під час яких у здобувачів вищої освіти формуються інформаційно-комунікативні компетентності, розвиваються розумові здібності внаслідок вирішення проблемної ситуації, підготовленої викладачем. Робота здобувачів вищої освіти будується довкола ключових проблем, виділених викладачем.

Навчаючись з використанням даної технології, здобувачі розвивають здатність організовувати спільну діяльність, що базується на принципах співробітництва. При цьому у них формуються такі особисті якості, як толерантність до різних точок зору та поведінки, відповідальність за загальні результати роботи, формується вміння поважати чужу точку зору, слухати партнера, вести ділове обговорення, досягати згоди у конфліктних ситуаціях та спірних питаннях, – словом, всі ті якості, які необхідні для ефективної

командної роботи.

З метою розвитку креативних здібностей дуже важливо визначити індивідуальні особливості здобувача, його особисті компетенції. Цьому сприяє, наприклад, тест «Як знайти своє місце» [1], який ми використовуємо на завершальних курсах і пропонуємо для застосування.

ТЕСТ на виявлення інноваційних здібностей

Вам потрібно знати, наскільки Ви здатні до інновацій. Але інновації – плід колективних зусиль. Тут однаково вкрай важливі й таланти творця, слідопиту, доопрацювача та працівника! Цей тест допоможе визначити, до якого типу Ви належите.

Даний тест дозволяє дізнатися, як майбутній випускник може найбільш продуктивно попрацювати на користь інновації, і представлені відповіді в таблиці допоможуть відповісти на це питання. Для успішного перебігу інноваційного процесу потрібна участь людей різних типів. Ролі, ключові для інноваційної організації та інноваційного процесу, збігаються з етапами цього процесу. Якщо пройти самооцінку за запропонованою схемою, то можна побачити, як кожен зможе принести максимальну користь.

Причому зробити це можна за допомогою: генерування можливостей (творці); пошуку шляхів до реалізації цих можливостей (слідопит); перетворення ідей на технологічні рішення, що застосовуються на практиці (доопрацьовувачі); впровадження цих рішень та доведення справи до кінця (працівники), може показати лише справжнє прагнення працювати над інноваціями та досвід, який справді можна отримати, напружено працюючи в команді однодумців.

Тож яка роль в інноваційному процесі найкраще підходить саме тому, хто пройде цей тест? Генерувати ідеї, об'єднувати їх один з одним, робити застосовними на практиці чи впроваджувати та доводити справу до кінця? У кожного їх своя роль. Перший ряд – слідопити, другий ряд – робітники, третій ряд – творці, четвертий ряд – доопрацювачі.

1.	Мені подобається знаходити відповіді	Мені подобається доводити справу до кінця	Мені подобається досліджувати	Мені подобається, коли все працює
2.	Мені потрібно розуміти суть проблеми	Я змушую все працювати	Я бачу обидві сторони проблеми	Повинна бути правильна відповідь
3.	Не вказуйте, що мені робити	Дайте мені факти, а не теорії	Я створюю варіанти вибору	Мені подобається аналізувати дані
4.	Я відкрита людина	Я переконую людей	У мене багато ідей	Я бачу слабкості
5.	Я бачу загальну картину	Я роблю так, щоб усе було виконано	Мені подобаються можливості	Я спускаю ідеї з небес на землю
6.	Концепція повинна бути надійною	Мені подобаються енергійні дії	Я не звертаю уваги на деталі	Мені подобається точність
7.	Мені не подобається плутанина	Я намагаюся не зв'язуватися з теорією	Я намагаюся не приймати рішень	Мені не подобаються невдачі
8.	Я продумую кожний крок	Я іду на ризик	Мені подобається коли говорять про проблеми	Я зосереджений
9.	Мені подобаються рішення	Мені подобаються кінцеві результати	Мені подобаються зручні випадки	Мені подобаються спрощені варіанти

10.	Я хочу бути головною	Я знаходжу спосіб змусити все працювати	Мені подобається бачити загальну картину	Я стараний
11.	Мені подобається формулювати проблему	Мені потрібна згода	Я відкриваю нові факти	Я планую
12.	Мені потрібні ідеї	Я хочу пробувати щось нове	Мені потрібна свобода дій	Мені потрібна структура
	Підсумок	Підсумок	Підсумок	Підсумок
Хто Ви: творець, слідопит, доопрацьовувач, працівник? В кожній стрічці, починаючи з першої, в стовпчику, з права від відповіді, проставте 4 бали за фразу, яка найточніше характеризує Вас. Потім проставте таку ж оцінку за обрану Вами відповідь в інших рядках. Поверніться до першої стрічки, і рухаючись зверху вниз, проставте по 1 балу за кожну фразу, яка найбільш точно Вас описує. Наостанок, в кожній стрічці поставте по 3 або 2 бали за кожну з фраз, що залишилися. Три бали за ту, яка ближче до істини, а два за ту, яка далі від неї. В кожному рядку у Вас повинні стояти всі цифри від «1» до «4». Порахуйте загальну суму в кожному стовпчику.				

До третього стовпця належать, як правило, ті, хто знаходить можливості та повідомляє про них. Якщо це про вас, то ви, швидше за все, художник, спеціаліст чи дослідник. Ви практик і навчаєтесь на власному досвіді.

Перший стовпець – слідопити – це ті, хто пророщує насіння ідей та знаходить відповіді. Сюди відносяться дизайнери, розробники стратегічних планів. Це рідкісний тип людей, які навчаються розмірковуючи.

Четвертий стовпець - доопрацьовачі, також вчать розмірковуючи. Вони змушують ідеї працювати. Це інженери, системні розробники та бухгалтери.

Другий стовпець – робітники, які відповідають за вихід на ринок. Їхня робота – доводити справу до кінця. Як і люди, охарактеризовані в третьому стовпці, вони практикують і навчаються на власному досвіді. І ще: творці та слідопити – це антиподи.

Ці коментарі далеко не вичерпують усі відповіді, які дає даний тест – є ціла система оцінки креативних якостей особистості та інноваційних здібностей, що базуються на конкретних значеннях сум у кожному стовпці.

Процес формування особистісної професійної готовності спеціаліста нового рівня свідомості та мислення, готового здійснювати інноваційно-креативну діяльність у практичній діяльності, може бути значно ефективнішим та продуктивнішим, якщо освітні технології, що використовуються викладачем, будуть:

- спиратися на концепцію інноваційно-креативної професійної освіти, що включають моделі мислення особистості, уточнений понятійний апарат, технологічно орієнтовані методики та досвід формування креативності;
- теоретично обґрунтовувати та апробувати нові моделі, що формують спеціаліста нового рівня готовності до інноваційно-креативної, проективної, прогностичної тощо, діяльності, використовуючи розроблену систему дидактичних інструментів та засобів розвиваючого типу, що активізують психоемоційну сферу здобувачів;
- будувати педагогічний процес на діагностичній основі за критеріями та показниками (індикаторами) продуктивності діяльності здобувача;
- своєчасно коригувати методику підготовки спеціаліста до професійної

діяльності, яка формує його готовність до інноваційно-креативної самореалізації; формувати спеціальні особисті якості з урахуванням різнорівневої готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності.

Практиковані нами лише окремі інноваційні освітні технології дозволили досягти нехай і скромного, але позитивного результату, що виявляється у підвищенні рівня творчих здібностей студентів та їх успішності, високій зацікавленості в отриманні нових знань.

Висновок

Аналізуючи особистісний інноваційно-креативний розвиток майбутнього фахівця освіти, слід зазначити, що високий рівень навчальної, методичної, науково-дослідної діяльності здобувача вищої освіти визначається різними причинами і, мабуть, не зовсім об'єктивно відображає його готовність до інноваційно-креативної діяльності, що можна спостерігати виконання випускних кваліфікаційних робіт, тобто, відсоток творчих робіт нижчий у тих групах, де не застосовувався новий підхід підготовки фахівця.

Література:

1. Борисова Н. В., Кузов В. Б. Технологізація проектування та методичного забезпечення компетентісно-орієнтованих навчальних програм дисциплін/модулів, практик нового покоління: методичні рекомендації для організаторів проектних робіт та професорсько-викладацьких колективів ЗВО. К.: Дослідницький центр проблем якості підготовки фахівців. 2010. 197 с.
2. Вишнякова Н. Ф. Креативна психопедагогіка. Психологія творчого навчання. Одеса. 2005. 186 с.
3. Гілфорд Дж. Три сторони інтелекту. Київ. Прогрес. 1993. С. 433-456
4. Глузман О. В. Інноваційні технології навчання у системі університетської педагогічної освіти. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://iee.org.ua/files/conf/conf_article39.pdf.
5. Кравченко О. І. Основи соціології. К: Академічний проект. 2002. 214 с.
6. Кречетніков К. Г. Проектування креативного освітнього середовища на основі інформаційних технологій у ВНЗ. Монографія. В.: Держкоорцентр, 2002. 296 с.

References:

1. Borisova N.V., Kuzov V.B. Technologization of design and methodical support of competence-oriented training programs of disciplines/modules, practices of the new generation: methodological recommendations for organizers of project works and professor-teaching teams of higher education institutions. K.: Research center for problems of the quality of specialist training. 2010. 197 p.
2. Vyshnyakova, N.F. Creative psychopedagogy. Psychology of creative learning. Odesa. 2005. 186 p.
3. Guilford J. Three sides of intelligence. Kyiv. Progress. 1993. P. 433-456
4. Gluzman O.V. Innovative learning technologies in the system of university pedagogical education. [Electronic resource] Access mode: http://iee.org.ua/files/conf/conf_article39.pdf.
5. Kravchenko O.I. Basics of sociology. K: Academic Project, 2002.
6. Krechetnikov, K.G. Designing a creative educational environment based on information technologies in universities. Monograph. V.: Derzhkoorcentr, 2002. 296 p.

Abstract: *The article examines the problems of improving learning technology, which contribute to the formation of creative personalities in the process of training specialists in a higher education institution. Educational technologies that develop critical thinking are proposed as the most important factors in the preparation of specialists for pedagogical activity.*

Key words: *innovation, creativity, convergence, trends, didactics, creator.*

Стаття відправлена: 18.10.2023 р.

© Савченко Н.В.

УДК 001.89:378.091.8]:303.447.3(045)

**EXPERIMENT IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION STUDENTS'
SCIENTIFIC RESEARCH ACTIVITIES****ЕКСПЕРИМЕНТ В СИСТЕМІ НАУКОВО-ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ****Berbets V.V. / Бербец В.В.,***Ph.D., Associate Professor /к. п. н., доцент**ORCID: 0000-0003-2798-9210**Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova, 2, 20300**Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини,**Умань, Садова, 2, 20300***Vasylevska T.I. / Василевська Т.І.***Teacher of Labour Education/вчитель трудового навчання та технологій**Lyceum of Dmitrushky Uman District Cherkasy Region**Village of Dmitrushky, Dmitrushky, Petropavlivska, 15, 20332**Дмитрушківський ліцей Дмитрушківської сільської ради**Уманського району Черкаської області,**Дмитрушки, Петропавлівська, 15, 20332*

Анотація: У статті схарактеризовано метод експерименту як провідний емпіричний метод наукових досліджень, системно проаналізовано класифікацію методу експерименту та визначено їх особливості, визначено сутнісні характеристики його видів. Також запропоновано методіку використання план-програми в організації та використанні експериментального методу в освітню практику. Крім того визначено умови ефективної організації експерименту в наукових дослідженнях здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: методи наукового дослідження, експеримент, план-програма експерименту, класифікація експерименту

Вступ.

Одним із завдань вітчизняної педагогічної науки і практики є виявлення тих закономірностей, що можуть бути відкриті за допомогою науково обґрунтованого та проведеного педагогічного експерименту. Експериментальні дослідження мають у науці першочергове значення адже вони є найважливішою складовою суспільно-історичної та теоретико-пізнавальної практики людства. Експеримент – одна з галузей людської практики, в якій здійснюється перевірка істинності висунутих гіпотез. Важливість та необхідність використання цього дослідницького методу особливо актуалізується в сучасних умовах модернізації системи вищої освіти в Україні, впровадженням концептуальних засад європейської освіти, коли навчальні заклади працюють у напрямі інноваційних пошуків [3]. Успішному розв'язанню цієї проблеми значною мірою сприяє удосконалення методології та методів наукових досліджень, об'єктивному вивченню яких сприяли значні політичні та культурно-освітні перетворення після проголошення незалежності України.

Теоретико-методологічні засади, роль і місце експерименту в системі наукових методів дослідження, визначення сутнісних характеристик, вимог до експерименту, його функцій дослідили П. Бідюк, С. Гончаренко, О. Кустовська, Н. Кушнарєнко, В. Мельник, І. П'ятницька-Позднякова, Е. Семенюк,

А. Сільвестров, М. Смирний, В. Шейко та ін. Вони також зосереджували свою увагу на визначенні та обґрунтуванні основних типів педагогічних експериментів.

З огляду на вищезазначене метою статті є оптимізація методики організації та проведення експерименту в процесі фахової підготовки майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Найбільш важливою складовою частиною наукового дослідження, як відомо, є експеримент (лат. *experimentum* – проба, дослід) – метод емпіричного дослідження, що базується на активному та цілеспрямованому втручанні суб'єкта у процес наукового пізнання явищ та предметів реальної дійсності шляхом створення умов, що контролюються та управляються, які дозволяють встановлювати визначені якості та закономірні зв'язки в об'єкті, що досліджується, та багатократно їх відтворювати [1].

Основною метою експерименту, як доведено науковцями, є виявлення властивостей досліджуваних об'єктів, підтвердження наукових гіпотез і на цій основі більш широке та поглиблене вивчення теми наукового дослідження. Проведення експериментальних досліджень передбачає здійснення ряду пізнавальних операцій: визначення цілей експерименту на основі існуючих теоретичних концепцій з урахуванням потреб практики та розвитку самої науки; теоретичне обґрунтування умов експерименту; розроблення основних принципів, створення технічних засобів для проведення експерименту; спостереження, вимірювання та фіксація виявлених у ході експерименту властивостей, зв'язків, тенденцій розвитку досліджуваного об'єкта; статистична обробка результатів експерименту; попередня класифікація та порівняння статистичних даних.

Науковцями визначено таку класифікацію експериментів [4]:

1. За призначенням об'єкта експерименту: природничо-наукові (хімічні, біологічні, фізичні), виробничі, педагогічні, соціологічні, економічні тощо.

2. За характером зовнішніх впливів на об'єкт дослідження: речовинні, енергетичні, інформаційні. Речовинний експеримент передбачає вивчення впливу різних речовинних факторів на стан об'єкта дослідження, наприклад, вплив різних домішок на якість сталі. Енергетичний експеримент використовується для вивчення впливу різних видів енергії (електромагнітної, механічної, теплової тощо) на об'єкт дослідження. Інформаційний експеримент використовується для вивчення впливу інформації на об'єкт дослідження.

3. За характером об'єктів та явищ, що вивчаються в експерименті: технологічні, соціометричні тощо.

Технологічний експеримент спрямований на вивчення елементів технологічного процесу (продукції, обладнання, діяльності робітників тощо) або процесу в цілому. Соціометричний експеримент використовується для вимірювання існуючих міжособистісних соціально-психологічних відносин у малих групах з метою їх подальшої зміни.

4. За структурою об'єктів та явищ, що вивчаються в експерименті: прості та складні. Простий експеримент використовується для вивчення простих об'єктів, які мають у своєму складі невелику кількість взаємозв'язаних та

взаємодіючих елементів, що виконують прості функції. У складному експерименті вивчаються явища або об'єкти з розгалуженою структурою та великою кількістю взаємозв'язаних та взаємодіючих елементів, що виконують складні функції.

5. За способом формування умов проведення експерименту: природні та штучні. Природні експерименти характерні для біологічних, соціальних, педагогічних, психологічних наук, наприклад, при вивченні соціальних явищ (соціальний експеримент) в обставинах, наприклад, виробництва, побуту тощо.

Штучні експерименти широко використовуються в багатьох природничо-наукових або технічних дослідженнях. У цьому випадку вивчаються явища, що ізольовані до потрібного стану, для того щоб оцінити їх в кількісному та якісному відношеннях.

6. За організацією проведення експерименту: лабораторні, натурні, польові, виробничі, відкриті або закриті тощо. Лабораторні дослідження проводяться з використанням типових приладів, спеціальних моделюючих установок, стендів, обладнання тощо. Натурний експеримент проводиться в природних умовах та на реальних об'єктах. Залежно від місця проведення натурні експерименти поділяють на виробничі, польові, полігонні тощо.

Експерименти можуть бути відкритими та закритими. Такі типи експериментів значно поширені в психології, соціології, педагогіці. У відкритому експерименті його завдання відкрито пояснюються тим, хто досліджується, у закритому – для одержання об'єктивних даних завдання експерименту приховуються.

7. За характером взаємодії засобу експериментального дослідження з об'єктом дослідження: звичайні та модельні. Звичайний (класичний) експеримент включає експериментатора, об'єкт або предмет експериментального дослідження та засоби, за допомогою яких проводиться експеримент.

Модельний експеримент базується на використанні як об'єкта, що досліджується, моделі, яка може не тільки заміщувати в дослідженні реальний об'єкт, але і умови, в яких він вивчається.

8. За типом моделей, що досліджуються в експерименті: матеріальні та розумові. Матеріальний експеримент є формою об'єктивного матеріального зв'язку свідомості з зовнішнім світом. У матеріальному експерименті використовуються матеріальні об'єкти дослідження.

Розумовий (ідеалізований, уявний) експеримент є однією з форм розумової діяльності суб'єкта, у процесі якої в його уяві відтворюється структура реального експерименту, тобто засобами розумового експерименту є розумові моделі (чуттєві образи, образно-знакові моделі, знакові моделі).

9. За величинами, що контролюються в експерименті: пасивні та активні. Пасивний експеримент передбачає вимірювання тільки вибраних показників (параметрів, змінних) в результаті спостереження за об'єктом без втручання в його функціонування.

Активний експеримент пов'язаний з вибором спеціальних вхідних сигналів (факторів) та контролює вхід та вихід системи, що досліджується.

10. За числом факторів, що варіюються в експерименті: однофакторні та багатфакторні. Однофакторний експеримент передбачає: виділення необхідних факторів; стабілізацію факторів, що заважають; почергове варіювання факторів, що цікавлять дослідника.

Стратегія багатфакторного експерименту полягає в тому, що варіюються всі змінні відразу, і кожний ефект оцінюється за результатами всіх дослідів, що були проведені в даній серії досліджень.

11. За метою дослідження: перетворюючі, констатуючі, контролюючі, пошукові, вирішальні. Перетворюючий (творчий) експеримент включає активну зміну структури та функцій об'єкта дослідження у відповідності до висунутої гіпотези, формування нових зв'язків та відносин між компонентами об'єкта або між досліджуваним об'єктом та іншими об'єктами.

Ми погоджуємося з думкою С. Гончаренка П. Олійника та В. Федорченко [2] що експеримент включає такі етапи: розроблення плану-програми експерименту; оцінку вимірювання та вибір засобів для проведення експерименту; математичне планування експерименту з одночасним проведенням експериментального дослідження, обробкою та аналізом одержаних даних.

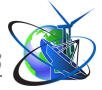
Розроблення плану-програми експерименту, на наш погляд, потребує включення найменування теми дослідження, робочої гіпотези, методики експерименту, плану створення експериментальної ситуації, переліку необхідних матеріалів, приладів тощо, списку виконавців експерименту, календарного плану робіт виконання експерименту. В ряді випадків до плану-програми доцільно включати роботи з конструювання та виготовлення дидактичних засобів та пристроїв, їх методичне обстеження, а також програми дослідних робіт на виробництві.

Ми вважаємо що одним з найбільш важливих етапів складання плану-програми є визначення мети і завдань експерименту. Чітко обґрунтовані завдання – це вагомий внесок у їх вирішення. Кількість завдань повинне бути невеликим однак чітко сформульованим. Основа плану-програми – методика проведення експерименту. В методиці необхідно детально проектувати процес проведення експерименту.

Важливим у плані-програмі експерименту є ретельний опис кожного процесу та операції з урахуванням вибраних засобів для його проведення. Особливу увагу приділяють методам контролю якості процесів, які повинні забезпечувати високу надійність та задану точність даних при мінімальній кількості вимірів.

Важливим розділом плану-програми є вибір методів обробки та аналізу експериментальних даних. Обробка даних зводиться до систематизації всіх цифр, класифікації, аналізу. Результати експерименту повинні бути зведені до таких форм запису – таблиць, графіків, формул, номограм, які дозволяють швидко та наочно співвідносити одержані результати.

Особливу увагу необхідно приділити математичним методам обробки та аналізу одержаних дослідних даних – встановленню емпіричних залежностей, апроксимації зв'язків між варіюваними характеристиками, встановленню

критеріїв тощо.

Важливим аспектом експериментального дослідження є його обсяг та трудомісткість, які залежать від глибини теоретичних розробок, ступеня точності прийнятих засобів вимірювання. Чим чіткіше сформульована теоретична частина дослідження, тим менший обсяг експерименту. На обсяг та трудомісткість експерименту істотно впливає і вид експерименту.

Вищепропоновану план-програму апробовано зі здобувачами вищої освіти під час організації експериментів у контексті діяльності наукового студентського гуртка «Актуальні проблеми професійного самовизначення учнівської молоді». Ефективність таким чином організованих експериментів перевищує 60% від їх загальної кількості. Лише близько 15% експериментальних досліджень дали неточні дані та не забезпечили досягнення мети та запланованих результатів.

Слід зауважити, що задля ефективного проведення експерименту слід не тільки скласти план-програму але й врахувати вимоги до проведення експерименту:

- об'єкт дослідження повинен допускати можливість опису системи змінних, що визначають його функціонування;
- потрібно мати можливість проведення якісних та кількісних вимірів факторів, які впливають на об'єкт дослідження, зміну його стану або поведінки під час експерименту;
- опис об'єкта експериментального дослідження потрібно проводити в системі його складових;
- потрібно обов'язкове визначення та опис умов існування об'єкта дослідження (галузь, тип виробництва, умови праці тощо);
- потрібно мати чітко сформульовану експериментальну гіпотезу про наявність причинно-наслідкових зв'язків;
- необхідно предметне визначення понять сформульованої гіпотези експерименту;
- потрібно обґрунтоване виділення незалежної та залежної змінних;
- потрібен обов'язковий опис специфічних умов діяльності об'єкта дослідження (місце, час, соціально-економічна ситуація тощо) [2].

Висновки.

Підсумовуючи вищезазначене маємо зауважити, що наведена класифікація експериментальних досліджень є оптимальною у контексті ефективності та якості планування експерименту, адже розвиток наукового пізнання постійно приводить до розширення меж застосування експериментального методу. Отримавши підтвердження ефективності застосування плану-програми експерименту зауважимо, що залежно від завдань експерименту різні його види об'єднуються, утворюючи комплексний або комбінований характер експерименту.

Література:

1. Гальченко С.І., Силка О.З. Основи наукових досліджень : навчально-методичний посібник. Черкаси: АММО, 2015. 93 с.

2. Гончаренко С.У. Олійник П.М., Федорченко В.К. Методика навчання і наукових досліджень у вищій школі: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2003. 323с.

3. Панасенко Е.А. Експеримент у системі методів наукового дослідження в історико-педагогічній думці радянської доби Витоки педагогічної майстерності : збірник наукових праць. Полтава, 2011. Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/365/1/Panasen%5B1%5D.pdf>

4. Рубанець О.М. Когнітивний вимір виробництва знання у сучасній науці. *Практична філософія*. 2007. № 1. С. 35-41.

5. Сисоєва С.О., Кристопчук Т.Є. Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.

Abstract: *The article provides a characterization of the experimental method as the leading empirical approach in scientific research, systematically analyzes the classification of experimental methods and defines their peculiarities, as well as identifies the essential characteristics of its various types. Furthermore, a methodology for implementing an experimental plan in the organization and application of the experimental method in educational practice is proposed. Additionally, the conditions for the effective organization of experiments in the scientific research of higher education students are determined.*

Keywords: *research methods, experiment, experimental plan-program, experiment classification.*

Стаття відправлена: 19.10.2023 р.

© Бербец В.В., Василевська Т.В.

УДК 159.9.07:159.942(045)

MAIN TRENDS IN THE RESEARCH OF FEATURES EMOTIONAL MATURITY**ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ДОСЛІДЖЕННІ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ****Baida S.P // Байда С.П.***k.p.n., associate prof. / к.псих.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-7807-1234

Dikhtiarenko S.Y // Діхтяренко С.Ю.,*k.p.n., associate prof. / к.псих.н., доц.*

ORCID: 0000-0003-4506-1221

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,**Uman, Sadova, 28, 20308**Уманський державний педагогічний**університет імені Павла Тичини, Умань, Садова, 28, 20308*

Анотація. Емоційна зрілість відіграє ключову роль у психологічному розвитку і психосоціальному функціонуванні особистості. Якщо раніше емоційна зрілість розглядалася як статична характеристика, то сучасні дослідження підкреслюють її динамічність та залежність від численних факторів. У цій статті ми розглянемо основні тенденції в дослідженні особливостей емоційної зрілості, а також те, як ці дослідження можуть вплинути на наше розуміння емоцій та психічного здоров'я.

Ключові слова: емоційна зрілість, емпатія, емоційний інтелект, соціальна зрілість.

Вступ.

Сучасна психологія більше не розглядає емоційну зрілість як статичну характеристику. Вона розуміється як динамічний процес, який починається в дитинстві та триває протягом усього життя. Дослідження показують, що рівень емоційної зрілості може змінюватися впродовж життя людини, відображаючи досвід, взаємодію з навколишнім середовищем та самовизначення.

Багато досліджень підкреслюють важливість раннього дитинства в формуванні емоційної зрілості. Досвід, отриманий в ранньому віці, має вагомий вплив на розвиток емоційного інтелекту, а також на вміння керувати своїми емоціями в майбутньому. Соціальне середовище має великий вплив на емоційну зрілість. Сім'я, друзі, колеги і суспільство загалом можуть вплинути на те, як людина вчиться керувати своїми емоціями та сприймати емоції інших. Дослідники активно вивчають, як соціальне середовище формує рівень емоційної зрілості.

Основний текст.

Основні тенденції у дослідженні емоційної зрілості можна розглядати у декількох напрямках: до першого напрямку можна віднести роботи, що пов'язані з визначенням специфічних особливостей емоційної зрілості особистості; до другого напрямку належать дослідження, присвячені виділенню умов становлення емоційної зрілості; До третього – роботи, в яких висвітлюються питання як цілеспрямованого так і спонтанного формування емоційної зрілості [4].

Крім того, доцільним є розгляд досліджень, присвячених виділенню новоутворень в емоційній сфері, що мають важливе значення для адекватності емоційного реагування у певному віковому періоді, а також робіт, в яких розглядається феномен емоційної незрілості [1].

Розглянемо більш докладно представлені напрямки.

При вивченні робіт першого напрямку та інших, було встановлено, що переважно автори досліджують емоційну зрілість побічно чи фрагментарно, причому в деяких випадках ототожнюють її з іншими емоційними явищами.

Характерними у цьому аспекті можуть бути дослідження, в яких емоційну зрілість розглядають у зв'язку з емоційною грамотністю, емоційною компетентністю, емоційним інтелектом. При цьому, в деяких випадках дослідники приписують подібні ознаки як емоційній зрілості так й іншим властивостям [4].

Зокрема, у деяких роботах фахівці ототожнюють емоційну зрілість та емоційну компетентність і розглядають їх як знання про себе, вміння бути господарем своїх емоцій, сміливість у прийнятті важких рішень, передбачення прихованих перешкод, вплив на спрямованість дій інших, уміння об'єднати зусилля різних людей й зробити з них високо продуктивну команду, вирішення міжособистісних конфліктів таким чином, щоб в учасників не залишалося почуття образи, формувалося в людей поваги до себе, уміння стимулювати людей до роботи та ін.

Проте, якщо звернутися до визначення понять емоційної компетентності та емоційної зрілості, стає зрозумілим, що наведені вище ознаки більшою мірою співвідносяться з першим з них.

D.Goleman однакові ознаки відносить до емоційної зрілості та емоційного інтелекту. Автор вважає, що емоційна зрілість являє собою набір компетентностей, що дозволяють працювати ефективно в будь-якому навколишньому середовищі [8].

Однак, якщо звернутися до робіт (H.Gardner, P.Salovey, J.D.Mayer; H.Weisinger), присвячених емоційному інтелекту, стає зрозумілим, що тут йдеться саме про інтелектуальне використання емоцій в поведінці, тобто про емоційний інтелект [7; 12; 16; 17].

Загальним у всіх наведених вище дослідженнях є те, що деякі автори ототожнюють емоційні, соціальні та інтелектуальні явища. Проте в роботах H.Gardner досить ґрунтовно показано, що емоційний інтелект є одною з форм виявлення інтелекту, а саме виявленні його в емоційній сфері особистості. Емоційна зрілість, в свою чергу, відображає рівень адекватності емоційного реагування у певних умовах [7].

Так, у роботах авторів M.Horton, J.Murray, розглядаються ознаки емоційної зрілості, такі як: широкий діапазон емоцій; ясне, неспотворене сприйняття дійсності та здатність конструктивно взаємодіяти з нею; здатність пристосовуватися до змін; здатність адекватно сприймати себе, інших та події; здатність взаємодіяти з людьми послідовно, із взаємним задоволенням та користю; здатність враховувати потреби інших; здатність любити; уміння приймати вираження любові від інших; здатність насолоджуватися життям;

впевненість у собі та почуття власної гідності; вміння бути чесним із собою; етичність; рефлексивність; рішучість; довіра інтуїції; почуття гумору; відкритість новому; здатність визнати свою недосконалість; здатність вчитися на своїх та чужих помилках; співчуття; здатність стримувати імпульсивність [10;14].

Також проблема емоційної зрілості розглядається в аспекті готовності дитини до школи. Емоційна зрілість проявляється у зменшенні імпульсивності поведінки, вмінні довго виконувати не дуже привабливу роботу (тобто в розвитку довільності поведінки), потребі в спілкуванні з однолітками, умінні підкорятися розпорядженням та виконувати вказівки, вмінні спілкуватися та співпрацювати, позитивній емоційній установці щодо ровесників, дорослих, завдань. Емоційно зрілі діти характеризуються поверненням до навколишнього середовища з орієнтуванням на діяльність та виходом назустріч іншим, емоційно пов'язані із середовищем, вільно входять у приємні, теплі стосунки з дорослими та однолітками, викликають таке ж відношення до себе, їм притаманні гармонійність рухів, жестів, міміки, адекватність словесних висловлювань.

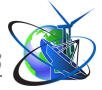
На наш погляд, такий підхід поєднує поняття «емоційна» та «соціальна зрілість». Проте, до першого варто віднести зменшення імпульсивності поведінки й розвиток її довільності, відсутність емоційної напруги, скутості, адекватність виразу свого емоційного стану, до другого – потребу в спілкуванні з однолітками, уміння підкорятися розпорядженням та виконувати вказівки, спілкуватися та співпрацювати та ін.

Вивчення робіт другого напрямку (J. Cardwell, M. Griffith, M. Horton, A. Taylor, T. Rosegrant, A. Mayer, P. Salovey та ін.) показало, що до умов становлення емоційної зрілості автори відносять розвиток самосвідомості, саморозуміння і самоприйняття, альтруїзму, співпраці, усвідомлення сенсу життя, удосконалювання контролю емоцій, розвиток почуття власної гідності, розширення соціальних контактів. Причому самосвідомості тут призначено головну роль [10; 12; 16].

Отже, перераховані вчені вважають, що емоційна зрілість є результатом тривалої цілеспрямованої роботи особистості, спрямованої на гармонізацію, удосконалювання свого внутрішнього світу, а також підвищення рівня соціальної компетентності.

До третього напрямку можна віднести роботи соціально-психологічного характеру (D. Abrahamsen; K.E. FitzMaurice, та ін.), у яких становлення емоційної зрілості вивчається в аспекті цілеспрямованого впливу на особистість й у випадках стихійного, спонтанного її формування. Засвідчується, що соціалізація емоцій може здійснюватися як під впливом неусвідомлюваних механізмів, таких як навіювання, наслідування, психологічне зараження, ідентифікація, так і усвідомлюваних – переконання, груповий вплив, вплив авторитету та ін. [3; 6].

Важливим, з позицій системності та адекватності цілеспрямованого розвитку емоційної зрілості, є дослідження K.E. FitzMaurice, в якому автор визначає 6 рівнів (або етапів) її формування :

Перший рівень – емоційна відповідальність – позбавлення від думки про те, що за емоційний стан відповідають будь-які зовнішні фактори (люди, місця, речі, доля, алкоголь), а не сама людина.

Другий – емоційна чесність – готовність людини визнавати власні почуття, вона пов'язана з подоланням усвідомлених або несвідомих установок неповноцінності, що забороняють переживати ті чи інші почуття.

Третій – емоційна відкритість – готовність та вміння людини адекватно виражати свої почуття, саморозкриття, навчання переживати та виражати будь-яку емоцію без придушення та імітації.

Четвертий – емоційне ствердження. Основне завдання рівня – навчитися очікувати й досягати задоволення своїх потреб та бажань, виражати їх вільно, тобто цінувати та поважати свої почуття. На думку автора, це досягається шляхом усвідомлення зв'язку між придушенням почуттів, напругою та хворобою.

П'ятий – емоційне розуміння – усвідомлення і прийняття емоційної відповідальності та безвідповідальності, перехід від ідентифікації з зовнішніми об'єктами або внутрішніми образами, що диктують правила поведінки, до ідентифікації з реальним собою.

Шостий – емоційна відчуженість – відчуженість від тягара неадекватних уявлень про себе, самооцінки, а також оцінки інших [6].

Слід зазначити, що автор розглядає умови формування емоційної зрілості лише на рівні психологічного консультування, для чого пропонує різні техніки впливу на систему установок, самооцінку та ін., тобто, корекцію самосвідомості як внутрішньої умови формування емоційної зрілості.

Виходячи з мети нашого дослідження, важливими є дослідження (Л.І. Божовича, О.В. Запорожця, О.І. Кульчицької, D. Bischof-Köhler; S. Donaldson, N. Westerman, R. Spitz та ін.), які вказують на новоутворення в емоційній сфері, що виникають у певному віковому періоді, а також відомості про становлення тих властивостей особистості, що мають важливе значення для адекватності емоційного реагування в різних життєвих ситуаціях. Узагальнення досліджень цих вчених дозволило встановити певні характеристики емоційної сфери, від становлення яких залежить успішна адаптація дитини до соціуму [2].

На першій позиції виступає експресивний досвід, що отримує дитина у стосунках з навколишнім світом. На другу позицію виходять способи адекватної емоційної регуляції дитини. На третю позицію виходить поява гностичних та естетичних почуттів, тобто вищих почуттів, які дозволяють особистості реалізувати свої гуманістичні цінності й активно включитися в суспільну та трудову діяльність.

Узагальнення цих та інших досліджень також дозволило визначити ряд напрямків, у яких відбувається розвиток емоційної сфери людини протягом усього життя.

Перший напрямок – диференціація емоцій, під якою розуміють: а) збагачення якісної палітри переживань, появу безлічі відтінків емоцій; б) зміну емоцій, тобто ускладнення емоціогенних об'єктів, розширення кола таких об'єктів; в) зміну емоційної експресії – від більш простих, але узагальнених

форм, до більш складних й специфічних [3].

Другий напрямок – це розвиток емоційної емпатії, як здатності емоційно відгукуватися на переживання інших. Розвиток емпатії можна охарактеризувати таким чином: а) від емоційного зараження настроєм іншої людини до відділення у свідомості емоцій іншого від власних переживань; б) від співпереживання, заснованого на ототожненні себе з іншою людиною, до співчуття, в основі якого лежить потреба в благополуччі іншого; в) від пасивного співпереживання іншій людині до врахування в своїй поведінці станів, почуттів та бажань інших людей [3].

Третій напрямок нерозривно пов'язаний з попереднім – розвиток здатності до адекватного сприйняття, оцінки та розуміння власних емоцій й емоцій інших людей, що має наступні особливості: а) від нездатності визначити емоцію (4-5 років) до залучення все більшої кількості додаткової інформації й узагальнення її в цілісну картину (за даними різних авторів – після 6-7, чи 10-11 років); б) здатність до розпізнавання емоцій різних модальностей формується неодноразово; в) разом із розвитком здатності до впізнання й інтерпретації емоції вдосконалюються вміння використовувати ці знання у спілкуванні.

Четвертий напрямок – розвиток емоційної експресії – також тісно пов'язаний із попередніми. Він містить у собі: а) засвоєння загальноприйнятих в даній культурі форм вираження емоцій; б) створення «мови» емоцій, що збагачує спонтанні виразні рухи та робить їх більш різноманітними; в) розвиток уміння використовувати емоційну експресію як засіб спілкування; г) поява здатності відривати експресивні засоби від переживань; д) виникнення й розвиток уміння навмисно та цілеспрямовано виражати емоцій. Автори затверджують, що придбання таких умінь здійснюється завдяки нагромадженню досвіду сприйняття й розуміння експресивної інформації відповідно до певних ситуацій спілкування.

П'ятий напрямок – виникнення й розвиток здатності до усвідомлення, рефлексії емоційних станів, що містить у собі: а) уміння аналізувати власні емоції, а також причини їх виникнення; б) уміння передбачати ситуації, що здатні викликати ті чи інші емоції; в) уміння передбачати наслідки тих чи інших емоційних реакцій.

Шостий напрямок – поява й розвиток емоційної саморегуляції, що включає: а) формування здатності до самоконтролю емоцій, який деякі автори розуміють як уміння стримувати занадто сильні емоції, інші говорять про стримування емоцій, вираження яких розходиться з нормами поведінки у певній культурі; б) засвоєння вміння маскувати та симулювати емоції; в) розвиток здатності до довільного керування своїми емоціями, тобто керування вираженням, переживанням та породженням емоції відповідно доцільності; г) оволодіння культурними психотехнічними прийомами стабілізації емоційного стану, тобто формування соціально адекватних способів отримання емоційних вражень [3].

У деяких працях емоційну зрілість розглядають як категорію, тотожну до емоційної незрілості.

Узагальнення робіт, у яких використовується поняття «емоційна незрілість», показало, що вчені розуміють її як особливий характер емоційного реагування, що відповідає представленням про норму для більш раннього вікового періоду, тобто нездатність керувати емоціями, невміння знайти їм адекватне пояснення та реалістичне вираження. Серед ознак емоційної незрілості виділяють підвищену емоційну збудливість, імпульсивність, лабільність, розгальмування, недорозвиненість емоційного сприйняття, слабкість емпатії, високу чутливість, низьку здатність до вольового контролю емоційних імпульсів, нездатність до довільного зосередження, високу сугестивність, залежність від думки інших людей.

Висновок.

З нашої точки зору, використання категорії «незрілість» є недостатньо коректним, оскільки вона характеризує абсолютну неадекватність розвитку емоційної сфери, а не якість певного її розвитку. Тому, при вивченні емоційної зрілості, нам представляється доцільним розглядати її не у полярній шкалі зрілості-незрілості, а в односпрямованій – від мінімального до максимального ступеню її розвитку.

Розглянуті дослідження дозволили виділити деякі тенденції у вивченні емоційної зрілості особистості.

По-перше, окремі вчені схильні відзначати подібні ознаки в таких явищ як емоційна, особистісна, соціальна зрілість особистості внаслідок тісної їх інтегрованості та взаємовпливу. По-друге, інші автори нерідко ототожнюють поняття емоційна зрілість, емоційна компетентність й емоційний інтелект, що може пояснюватись певною інтелектуалізацією емоційної сфери з віком. По-третє, умови становлення емоційної зрілості, на думку більшості авторів, пов'язані з природними особливостями розвитку та засвоєнням особистістю соціокультурного досвіду. По-четверте, умови формування емоційної зрілості пов'язуються з різними психотехніками.

Виходячи з отриманих даних до важливих ознак емоційної зрілості слід віднести: здатність емоційно відзиватися на переживання іншого; вміння використовувати емоційну експресію як засіб спілкування, цілеспрямовано виражати емоції, довільно керувати їхнім проявом; здатність до адекватного сприйняття, оцінки та розуміння власних емоцій й емоцій інших людей, усвідомлення, рефлексії емоційних станів, самоконтролю емоцій; та ін. Всі вони можуть бути зведені до особливостей саморегуляції, емпатії та експресії.

Література

1. Andrusyk O. O. (2022) Problema emotsiinoi stiiikosti osobystosti yak psykhologichnyi fenomen. [The problem of emotional stability of the individual as a psychological phenomenon] Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Psykhologhiia. Tom 33 (72), № 2. S.1-6
2. Zarytska V.V. (2010) Samorehuliatsiia emotsii v strukturi emotsiinoho intelektu. [Self-regulation of emotions in the structure of emotional intelligence.] Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody «Psykhologhiia». № 6. S. 33-37

3. Zhuravlova L.P. (2007) *Psykhologhiia empatii*. [Psychology of empathy] Monohrafiia. Zhytomyr: Vyd. ZhDU im. I. Franka, 328 s.
4. Moroz L.I., Dikhtiarenko S. Yu., Andrusyk O. O. (2021) *Emotsiina stiikist yak osnovnyi faktor psykhichnoho zdorovia здобувачів вищої освіти*. [Emotional stability as the main factor of mental health of students of higher education] Naukovi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Pedahohika ta psykhologhiia. Tom 7, № 2. C.118-124.
5. Chebykin O.I., Pavlova I.H. (2009) *Stanovlennia emotsiinoi zrilosti osobystosti*. [Development of emotional maturity of the individual] Odesa: SVD Cherkasov, 238s.
6. FitzMaurice K.E. (2009) *The secret of maturity: How Not to be Codependent*. NY, 47p.
7. Gardner H. (2003) *Multiple Intelligences: The Theory in Practice*. NY, 304p.
8. Goleman D. (2000) *Working with Emotional Intelligence*. London: Bloomsbury Paperbacks. 394p.
9. Greene A.L. (2009) *Great expectations: Constructions of the life course during adolescence*. Journal of Youth and Adolescence. №19. P. 289-303.
10. Horton M. (1990) *The seashell people: growing up in adulthood*. New York, 146p.
11. Lambert C. (1998) *The Emotional Path to Success*. Harvard magazine. SO. P.60
12. Mayer J.D., Salovey P. (1993) *The intelligence of emotional intelligence*. Intelligence Vol. 17 P.443-442.
13. Moloney K. (2001) *Emotionally competent company*. Management Centre Europe. P. 802
14. Murray J. (1996) *From uptight to all right*. New York, 456 p.
15. Russell J.A. (1991) *Culture and categorization of emotions*. Psychol.Bull. №3. P.426-450.
16. Salovey P., Mayer J.D. (1990) *Emotional intelligence*. Imagination, Cognition and Personality. № 9. P. 185-211.
17. Weisinger H. (2005) *Emotional Intelligence at Work*. San Francisco. 218p.

Abstract. *Emotional maturity plays a key role in the psychological development and psychosocial functioning of a person. If earlier emotional maturity was considered as a static characteristic, then modern studies emphasize its dynamism and dependence on numerous factors. In this article, we will review major trends in research on emotional maturity and how these studies may impact our understanding of emotions and mental health.*

Keywords: *emotional maturity, empathy, emotional intelligence, social maturity.*

Стаття надіслана: 19.10.2023

УДК 378:018.8:377.011.3-051]:001;895(045)

**INNOVATIVE APPROACHES TO IMPLEMENTATION OF CONTENT
TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF VOCATIONAL EDUCATION****ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТУ
ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ****Dubova N.V. / Дубова Н.В.***Ph.D., Associate Professor / канд.пед.наук, доцент**ORCID 0000-0001-6613-1044**Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,**Uman, Sadova, 2, 20300**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**Умань, Садова 2, 20300*

Анотація. Актуальною постає проблема впровадження інноваційних технологій в освітній процес, що передбачає врахування сучасних підходів до організації професійної підготовки майбутніх педагогів професійної освіти, формування їх готовності до динамічних змін у соціумі за рахунок розвитку здібностей до творчості, різноманітних форм мислення, здатності співробітництва з іншими людьми. В статті розкриваються особливості використання інноваційних технологій у процесі підготовки майбутніх педагогів професійної освіти, обґрунтовується доцільність їх використання на різних етапах занять. Акцентовано увагу на особливості використання інноваційних технологій, які сприятимуть підвищенню якості підготовки майбутніх педагогів професійної освіти, а саме: інтерактивне навчання, проєктна технологія, дидактичні та ділові ігри. Метою статті є дослідження особливостей використання інноваційних технологій в освітньому процесі закладів вищої освіти та сприяння якісній підготовці майбутніх педагогів професійної освіти. Результати дослідження щодо впровадження інтерактивного навчання, проєктної технології, ділових та рольових ігор, тестового контролю на різних етапах занять продемонстрували підвищення інтересу студентів до навчання, покращення рівня академічних досягнень студентів, позитивні зміни емоційного та мотиваційного аспектів та покращення якості підготовки майбутніх педагогів професійної освіти до реальної професійної діяльності.

Ключові слова: інноваційні технології, проблемне навчання, інтерактивне навчання, дидактичні ігри, якість підготовки, професійне навчання, майбутні педагоги.

Вступ.

Освіта в Україні повинна бути спрямованою на майбутнє, тому що в ній формується завтрашній день держави. Вона мусить готувати молодих творчих лідерів, здатних творити краще майбутнє. Потребують удосконалення підходи до організації освітнього процесу майбутніх педагогів професійної освіти, що мають визначати пріоритет тих умов, засобів та технологій освітньої діяльності, які відповідають вимогам сьогодення, сприяють розвитку професійних якостей. Розв'язанню цих питань сприятиме впровадження ефективних інноваційних технологій в освітній процес підготовки майбутніх педагогів професійної освіти.

Основний текст.

Аналіз досліджень, що присвячені проблемі застосування інноваційних технологій, свідчить про інтерес до неї багатьох науковців. Так, Ю. В. Гвоздецька [1, с. 39-40], О. А. Дубасенюк [2, с. 18-27], С. І. Ткачук [3, с.

312-319], І. А. Філімонова [4, с. 427-430] вважають, що впровадження інноваційних технологій забезпечує підвищення ефективності освітнього процесу, гарантує досягнення запланованих результатів навчання.

Інноваційну технологію слід розглядати як комплекс, що складається з подання планових результатів навчання, критеріїв вибору оптимальних дій для конкретних умов.

У процесі викладання професійних дисциплін варті найбільшої уваги технології, засновані на особистісно зорієнтованому навчанні: інтерактивне навчання, проектна технологія, розвивальне навчання.

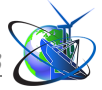
Інтерактивне навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Викладачі повинні заохочувати діяльність студентів, переконуючи їх у необхідності свідомого засвоєння знань та умінь, які знадобляться їм у майбутньому, стимулювати їхню мотивацію, створювати ситуацію успіху, тобто створюються необхідні умови для успішного навчання.

Такі інтерактивні технології як "коло ідей", "мікрофон", "мозковий штурм", "експрес-опитування", «займи позицію», пресметод, акваріум, рольові ігри, дискусії та інші широко описані у наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників. Втім, алгоритми їх використання, методичні розробки з практичними прикладами їх реалізації, нажаль, недостатньо обґрунтовані. Разом з тим, високий відсоток засвоєння навчального матеріалу, можливість розвитку соціальної компетентності студентів, розширення пізнавальних можливостей, забезпечення можливостей рівноправного партнерства між викладачем і студентом, інтерес до роботи впродовж усього заняття роблять інтерактивні технології найбільш ефективними для реалізації змісту підготовки майбутніх педагогів професійної освіти. Під час інтерактивного навчання студенти вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими, критично мислити, приймати продумані рішення, особливо слід зауважити на формування м'яких навичок (soft skills) у майбутніх педагогів.

Для розвитку пізнавальної активності та творчої діяльності можна використовувати роботу в парах, групах, командах, навчання у грі, прес-конференції, які доповнюють традиційні форми і методи навчання. Такі заняття спонукають кожного студента до продуктивної праці, пробуджують інтерес до навчальної дисципліни, виховують наполегливість, віру в свої сили, які підштовхують до активної діяльності.

Викладач повинен здійснювати пошук шляхів для формування такої особистості, яка зможе самостійно навчатися упродовж всього життя.

Найбільш ефективно ці завдання можуть бути вирішені шляхом використання в навчанні сучасних педагогічних і технологічних систем, які забезпечують цілісний розвиток особистості, становлення її творчого потенціалу. До таких необхідно віднести проектно-технологічну систему, що забезпечує одночасний розвиток, навчання і виховання майбутніх педагогів шляхом залучення їх до активної творчої діяльності, результатом якої є розвиток їх творчого потенціалу.

Проектування в якості інноваційної діяльності завжди націлене на самостійну діяльність студентів – індивідуальну, парну, групову, яку виконують протягом визначеного проміжку часу для створення об'єктивно і суб'єктивно нового продукту. Діяльність педагога повинна орієнтуватися на розвиток мислення, в основі якого лежить діяльнісний підхід.

Одним із результативних шляхів освітнього процесу підготовки майбутніх педагогів професійної освіти визначаються дидактичні ігри, які сприяють зацікавленому вивченню навчального предмету. Дидактичні ігри доцільно використовувати на початку заняття для зацікавлення студентів темою або для закріплення вивчених термінів і понять. Наприклад, розв'язування кросвордів, головоломок активізують пам'ять, роблять вивчення нового матеріалу чи закріплення вивченого цікавим, живим, емоційно насиченим. Під час гри виховується свідома дисципліна, взаємодопомога, постійна готовність студентів включитися до різноманітних видів діяльності, розвиваються елементи самостійності, творчості та ініціативи.

Сучасний рівень розвитку науки і техніки потребує спеціалістів, які вміють приймати незалежні рішення, мати самостійні судження, працювати в команді, використовувати інновації в професійній діяльності. Необхідно навчати студентів самостійно шукати способи розв'язання проблем пов'язаних з реальними ситуаціями у житті, з майбутньою діяльністю. Важливу роль тут відіграють ділові ігри.

Мотивація навчальної діяльності – це спонукання, обґрунтування мотивів мети, інтересів, які викликають інтерес до знань і призводить до оволодіння студентами компетентностями. Потрібно сконцентрувати увагу студентів на проблемі, викликати інтерес до обговорюваної теми. Пізнавальна активність студентів підвищується, якщо буде створена проблемна ситуація викладачем на початку вивчення нового матеріалу. Над поставленим проблемним запитанням студенти задумуються і будуть шукати відповідь разом з викладачем.

Методичний прийом висування проблемного питання слід використовувати тоді, коли для вирішення проблеми та оволодіння новими знаннями необхідно творчо використати принцип або закономірність, що раніше вже вивчали. Цей етап заняття дає первинне осмислення матеріалу, що вивчався, його аналіз і може включати вирішення проблемного питання, задач, складання таблиць, кросвордів.

Для закріплення вивченого матеріалу також можливий варіант проведення гри. Група студентів поділяється на команди, завдання кожної команди скласти по 4 запитання, які пов'язані з вивченою темою. Важливо щоб гравці, які задають питання своїм опонентам, самі знали правильну відповідь і могли її аргументовано пояснити. У результаті проведення такої гри викладач має певну картину якості засвоєння матеріалу і може для себе зробити висновки: яким питанням слід більше приділити увагу під час вивчення даної теми, визначити рівень знань кожного окремого студента, намітити шляхи удосконалення методики викладання навчального матеріалу. Бажано, щоб під час обговорення результатів у ході роботи брали участь усі члени групи, допомагаючи та доповнюючи один одного. Можна запропонувати інтерактивну вправу

"Мікрофон": сьогодні на занятті вивчили...; я дізнався, що...; ці знання мені згодяться...

Щоб досягти високої якості навчання, викладач має ретельно готуватись до занять, продумуючи форму подачі нового матеріалу, завдання для практичних робіт, систему оцінювання.

Щоб активізувати роботу студентів під час опитування важливо застосовувати активні форми і методи активізації пізнавальної діяльності. В разі їх цілеспрямованого застосування можна отримати гарні результати, а саме: зростає якість занять, зростає інтерес до навчання, більш успішно формуються компетентності.

З метою перевірки якості знань і вмінь студентів впроваджуються різноманітні форми і методи контролю на заняттях: диктанти, тестові завдання, кросворди та інше, така форма роботи значно економить час.

В загальному, використання інноваційних технологій в процесі підготовки майбутніх педагогів професійної освіти сприяє формуванню у них усвідомленої потреби в самостійному прагненні до професіоналізму, розвитку механізму самоорганізації розумової діяльності, створенню умов для самостійного набуття знань, навичок та умінь, їх застосування на практиці, що є важливим в умовах сучасних тенденцій розвитку європейської освіти [4, с. 429].

Висновки.

Сучасний стан педагогічної освіти дозволив виявити проблеми, що потребують інноваційного підходу. Традиційні методи підготовки педагогів можуть бути недостатніми і потребують впровадження інновацій, а отже, завдання викладача закладу вищої освіти – урізноманітнювати методи і прийоми проведення занять, впроваджуючи інтерактивне навчання, проєктну технологію, ділові та рольові ігри, сучасні технології тестового контролю, розв'язуючи проблемні виробничі ситуації.

Важливість впровадження інноваційних підходів у процес підготовки майбутніх педагогів професійної освіти полягає у тому, що інновації дозволяють оновлювати та актуалізувати зміст навчання, роблячи його більш відповідним вимогам сучасного ринку праці та високотехнологічного суспільства; інновації спрямовані на використання новітніх технологій в освітньому процесі, що полегшує і покращує засвоєння матеріалу та робить процес навчання більш захоплюючим для студентів; інновації можуть збільшити зацікавленість та мотивацію студентів, оскільки вони можуть долучитися до цікавих та важливих проєктів, що сприяє їхньому особистісному та професійному розвитку; інновації створюють умови для формування готовності до навчання протягом життя, що є ключовою якістю в умовах швидкого розвитку технологій та знань; застосування інноваційних підходів може сприяти формуванню високоосвічених, творчих та компетентних педагогів професійної освіти, готових до викликів професійної діяльності.

Враховуючи ці аспекти, впровадження інновацій у підготовку майбутніх педагогів професійної освіти стає стратегічно важливим для забезпечення якісної освіти та готовності випускників до викликів сучасного світу.

Література.

1. Gvozdetska Yu. V. Pedagogical conditions for formation of professional competence of future factors in the field of food technologies in professional preparation. *The scientific method*. Warszawa, 2018. № 15. P. 37–42.

2. Дубасенюк О. А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки. *Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: монографія* / за ред. О.А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. С. 14–47.

3. Ткачук С. І. Проблеми підготовки фахівців професійної освіти та шляхи їх вирішення. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини*. Умань, 2013. Ч. 3. С. 312–319.

4. Філімонова І. Особливості використання інноваційних технологій під час проведення практичних робіт фахових дисциплін харчового профілю. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2021. Випуск 1 (48). С.427–431.

References.

1. Gvozdetska, Yu.V. (2018). Pedagogical conditions for formation of professional competence of future factors in the field of food technologies in professional preparation. *The scientific method*, 15, 37–42. [in English].

2. Dubaseniuk, O.A. (2009). Innovatsiini osvitni tekhnolohii ta metodyky v systemi profesiino-pedahohichnoi pidhotovky [Innovative educational technologies and methods in the system of professional and pedagogical training]. In O.A. Dubaseniuk (Ed.). *Professional pedagogical education: innovative technologies and methods* (pp.14-47). Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. [in Ukrainian].

3. Tkachuk, S.I. (2013). Problemy pidhotovky fakhivtsiv profesiinoi osvity ta shliakhy yikh vyrishennia [Problems of training vocational education specialists and ways to solve them]. *Collection of scientific works of Uman State Pedagogical University. name after Pavlo Tychyna*, 3, 312–319. [in Ukrainian].

4. Filimonova, I. (2021). Osoblyvosti vykorystannia innovatsiinykh tekhnologiy pid chas provedennia praktychnykh robit fakhovykh dystsyplin kharchovogo profilu. [Peculiarities of using the innovative technologies during the practical work of the professional disciplines of food profile]. “Pedagogy. Social work” series. Volume 1 (48). 427-431 [in Ukrainian].

Abstract. *The challenge of integration of innovative technologies into the educational process, which involves taking into account modern approaches to the organization of professional training of future teachers of vocational education, forming their readiness for dynamic changes in society due to the development of creative abilities, various forms of thinking, and the ability to cooperate with other people, becomes relevant. The article reveals the features of using innovative technologies in the process of training future teachers of professional education, and justifies the feasibility of their use at various stages of classes. Attention is focused on the integration of interactive learning, project technology, didactic games, business games and how they contribute to a holistic and effective approach to training future teachers of professional education. The article effectively addresses the purpose of studying the peculiarities of using innovative technologies in higher education institutions and promoting quality training for future teachers of professional education. During the research, it was discovered that incorporating interactive learning, project-based methodologies, business and role-playing games, as well as evaluative assessments at different class stages, not only enhances student engagement but also elevates the overall standard of training for prospective teachers in professional education.*

Keywords: *innovative technologies, problem-based learning, interactive learning, didactic games, quality of training, professional training, future teachers.*

GRAPH USER INTERFACES FOR ENHANCING EXPLORATORY LEARNING: AN OVERVIEW

Tytenko Andrii

master's degree student

Tytenko Sergiy

Ph.D., Associate Professor

ORCID: 0000-0002-7548-9053

American University Kyiv, Ukraine, Kyiv, Poshtova Pl. 3, 02000

Abstract. *Exploratory learning is a key methodology in education. This text highlights the role of Graph User Interfaces (Graph UI) in enhancing exploratory learning by providing interactive, graph-structured data representations. Tracing from Euler's work to modern applications, graph structures simplify complex data, aiding cognitive engagement and navigational abilities. Studies show that Graph UI can optimize educational processes, enhancing knowledge acquisition and innovative application through an intuitive, visually structured learning environment. The promising future of exploratory learning through Graph UI invites more research and development to unlock its potential for insightful and accessible learning experiences.*

Key words: *exploratory learning, graphs, graph user interfaces*

Introduction

Exploratory learning, driven by our natural curiosity, grows in a changing world. As said in [1], exploratory learning often leads to unexpected discoveries. In today's digital world, Graph User Interfaces (Graph UI) have become a key tool, linking interactive, graph-like data presentations with self-driven learning. By changing complex data into visual, easy-to-follow structures, Graph UI boosts exploratory learning, creating a space where learners can easily dive into connected information. This article starts from the basics of Graph UI to its big impact on how we learn, highlighting the promise and the urgent need to dig deeper to unlock its full potential for a strong, insightful learning experience.

Exploratory learning

Exploratory learning is an essential approach for humans for learning new concepts. In terms of human-computer interaction, exploratory learning is a common approach for learning the systems as it is natural for human beings to explore something and try to understand concepts usually on their own [2]. Sometimes the learning can be supervised, but usually that is an autonomous process. That is often regarded to be the most popular approach to systems learning as well.

Exploratory learning is very effective with the visual representation of information [3]. In data analysis, exploratory data analysis would be an important phase of the conducted research, as it allows us to start to build hypotheses and get familiar with the data specifics [4]. As a rule, this step of the analysis is heavily backed by the means of the visual representation of the data. That fact highlights the importance of visuals for human learning.

Graphs and information visualization

The information can be structured or unstructured. When we think about learning a subject, we would want to refer to the structured information which can be visually represented. Often this structured information can be represented with

graphs. Graphs are the graphical data that consists of nodes and relation between them. The examples of graphs are trees (Figure 1), organizational charts, data flow and entity relationship diagrams [5]. They provide support for the learning, as well as can be used as a tool for knowledge systematization.

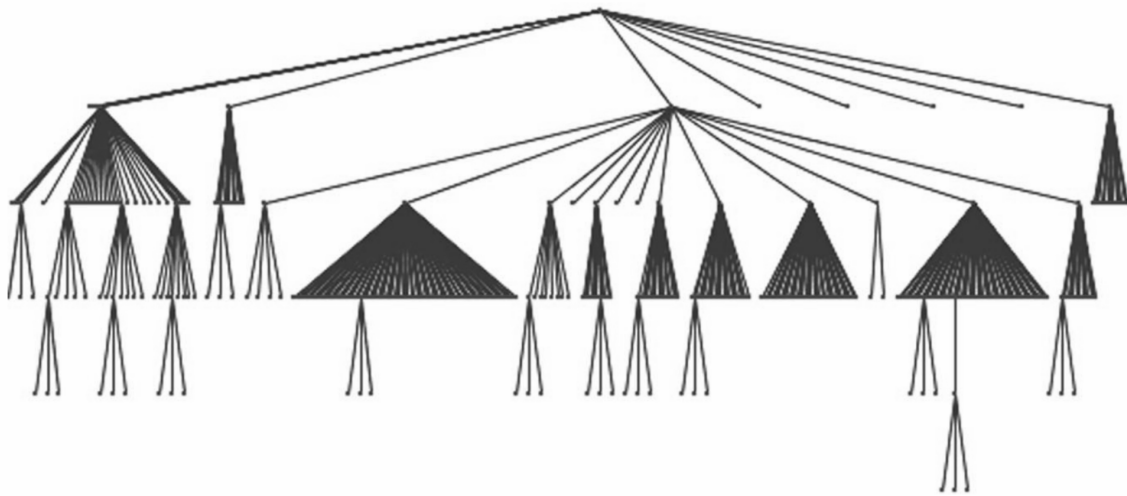

Figure 1 - A tree layout for a moderately large graph

A source: [5]

The fundamental challenge of graph drawing involves determining node positions and edge curves given a set of nodes and their relations (or edges). This issue has persistently existed because graph definitions often rely on their drawings, as demonstrated by Euler's 1736 resolution of the "Königsberg Bridge Problem" using a visual representation [5]. The problem revolved around the city of Königsberg in Prussia, where seven bridges connected various land masses [6]. The challenge was to devise a walk through the city that would cross each bridge once and only once. Euler proved that such a walk was impossible, introducing the concept of an Eulerian path in the process. His innovative approach, which involved representing the land masses as nodes and the bridges as edges between them, created a new, abstracted way of thinking about the problem and marked the genesis of graph theory [7]. In fact, the solution to the problem did not rely on bridges, islands, or people, as well as the whole geography of the city didn't influence the solutions, making the only thing that was important the connection itself [8].

Numerous papers, compiled by Battista et al., explore the complexities of defining a proper graph drawing, necessitating the establishment of properties and classification of layouts suitable for various graph types [9]. For example, they discuss various graph-drawing algorithms, each with different computational complexities and applicabilities to different types of graphs, managing large-scale graphs and adhering to specific aesthetic criteria, various heuristics and optimizations investigations. They also argue that sometimes, determining what constitutes a "good" drawing might involve user studies to understand which layouts are more intuitive or readable for humans.

Using Euler's ideas, mathematicians have looked at many ways to show connections between points, or nodes, with links, called relationships. Some allow the links to have a start and end point, while others just connect points without direction.

Some types, like hypergraphs, let links join several points at once. However, there's no single good solution for all the cases of how the structured information can be represented in graphs, so different models have to be used [8]. The graphs have been extensively applied in various domains, including computer science, bioinformatics, and social network analysis, as well as in education. The practical application of graphs is also presented by concept maps, which are visual instruments used to arrange and display relationships between ideas, symbolized by a line joining two concepts. Words placed on a line act as connection phrases, specifying the relationship between the linked concepts [10]. The concept maps arose from a prevailing necessity in educational psychology to develop a concept of meaningful learning which was first described by Ausubel [11]. This underscores the significance of organizing and associating new information with pre-existing knowledge during the learning process [12].

Another similar visual tool that can be used in learning is a mind map, which centers around a key concept and typically spreads out like a tree from that central idea. While it usually shows a clear hierarchy, it can also weave in additional links among various elements to capture more complex relationships. Its radial layout has made it a go-to format for showcasing how information is structured [12].

Graph User Interfaces and Learning Systems

The rise of accessible digital devices empowers users to interact with data in new ways, enabling a many user interfaces (UI) to facilitate unique experiences. A distinctive approach to this endeavor is represented by Graph User Interfaces (Graph UI), where information is modeled and interacted with through graph-structured representations. As was discussed earlier, graph UI embodies a visualization method where data points (nodes) and their interrelationships (edges) are visibly represented, offering users an interface to navigate, manipulate, and explore interconnected information, thus facilitating exploratory learning.

There are experiments providing evidence that information presented with the graphs can enhance cognitive engagements. Puntambekar et al. examined the navigation patterns of students and discovered that the maps assisted students in maintaining focus on their objectives, compared to a version of the system that used an index [13]. Feedback from students via an attitude survey revealed that they perceived the maps as beneficial for locating information pertinent to their objectives. The concept maps acted as a visual aid, facilitating students in making logical transitions between concepts. The map's connections and the fisheye visualization of concepts pointed towards additional information relevant to their ongoing reading, and students appeared to exhibit a positive attitude towards these elements.

There have been approaches to constitute a system that could build graphs specifically for educational purposes. It brings its own unique challenges which have to be solved and connected with ontological modeling. Chen et. al. [14]. discusses such systems as well as describe practical approaches for it. Their system, developed in response to the growing demands in the educational sector, automatically constructs educational knowledge graphs utilizing heterogeneous data like pedagogical and learning assessment data. Through neural sequence labeling algorithms, it extracts educational concepts from pedagogical data and employs

probabilistic association rule mining on assessment data to ascertain crucial educational relations between concepts.

Another approach is discussed in [15] where it has been highlighted the significance and methodology of employing graphical visualizations, specifically concept maps, in the context of ontologically oriented information and educational web systems. In an effort to enhance the educational process and knowledge acquisition, the article underscores the need to integrate visualizations like interactive concept maps, which depict the structure of concepts and their interconnections into educational web environments. These maps, based on didactic ontology and a concept-thesis model, not only aim to improve navigation and facilitate a better understanding of subject areas but also to boost user engagement and learning effectiveness by presenting data in a visually intuitive manner [15].

The main goal is to develop a method for the automated construction of interactive concept maps within web systems and to enhance the functionality of the information and educational web environment, so a Graph UI will be created at the end [15]. The approach involves formalizing content based on the concept-thesis model, analyzing types of conceptual maps, and adapting models and algorithms according to identified needs and shortcomings. The system encapsulates server modules and client components for generating graph data and interfacing components, utilizing the Vis.js library for graph visualization, while also allowing for user interaction and convenient data display [15].

While the method presented promises clarity and interactivity in presenting educational content, ongoing research and development in the system seek to further optimize algorithms and minimize server and client load when building and utilizing interactive concept maps [15]. The automated creation of these knowledge graphs might enhance online education platforms by providing personalized teaching and adaptive learning solutions.

Summary and conclusions

Exploratory learning greatly benefits from Graph UI advancements, which turn complex data into visual, interactive models, fueling curiosity and innovative problem-solving. Many researchers have explored and explained the benefits that graphs can provide. These aren't merely visual tools but catalysts for cognitive engagement, creating an intuitive and efficient learning environment.

Automating educational knowledge graph creation may significantly boost learning engagement and innovative application of information. While its integration with educational tech continues evolving, future innovations are poised to further enrich interactive learning, with a multidisciplinary approach ensuring it meets both tech and pedagogical demands.

The discussed case studies underline the transformative potential of Graph UI on educational technologies, particularly in automating the creation of educational knowledge graphs, thereby enhancing exploratory learning. This shift not only reshapes how information is absorbed and engaged with but also how it's innovatively applied. The process of refining Graph UI and aligning it with exploratory learning is ongoing. The automated creation of these knowledge graphs could potentially improve the process of learning in digital environments.

References:

1. March, J.G. (1991). Exploration and Exploitation in Organizational Learning in Organization Science, Special Issue: Organizational Learning: Papers in Honor of (and by) James G. March, issue 1, vol. 2, pp. 71-87.
2. Rieman, J. (1996). A Field Study of Exploratory Learning Strategies in ACM Transactions on Computer-Human Interaction, issue 3, vol. 3, pp. 191.
DOI: 10.1145/234526.234527
3. Fekete, J-D., Fisher, D., Nandi, A., & Sedlmair, M. (Eds.). (2019). Progressive Data Analysis and Visualization in Schloss Dagstuhl–Leibniz-Zentrum fuer Informatik, pp. 2-3.
4. Komorowski, M., Marshall, D.C., Saliccioli, J.D., & Crutain, Y. (2016). Exploratory Data Analysis in Secondary Analysis of Electronic Health Records, pp. 185-203.
DOI: 10.1007/978-3-319-43742-2_15
5. Herman, I., Melancon, G., & Marshall, M.S. (2000). Graph visualization and navigation in information visualization: A survey in IEEE Transactions on Visualization and Computer Graphics, issue 1, vol. 6, pp. 24-43.
DOI: 10.1109/2945.841119
6. Euler, L. (1956). The seven bridges of Königsberg in The World of Mathematics, vol. 1, pp. 573-580.
7. Paoletti, T. (2011). Leonard Euler's solution to the Konigsberg bridge problem in Convergence.
8. Barrasa, J., Hodler, A., & Webber, J. (2021). Knowledge Graphs. O'Reilly Media, Incorporated.
9. di Battista, G., Eades, P., Tamassia, R., & Tollis, I.G. (1994). Algorithms for Drawing Graphs: An Annotated Bibliography in Computational Geometry: Theory and Applications, issue 5, vol. 4, pp. 235-282.
10. Novak, J.D., & Cañas, A.J. (2006). The theory underlying concept maps and how to construct them in Florida Institute for Human and Machine Cognition, vol. 1.1, pp. 1-31.
11. Ausubel, D.P. (1960). The use of advance organizers in the learning and retention of meaningful verbal material in J. Educ. Psych., issue 5, vol. 51, pp. 267-272.
DOI: 10.1037/h0046669
12. Tytenko, S.V. (2020). Concept Maps, Their Application Types and Methods in Information and Learning Systems in KPI Science News, no. 4, pp. 70-78.
DOI: 10.20535/kpissn.2020.4.22709
13. Puntambekar, S., Stylianou, A., & Hübscher, R. (2003). Improving Navigation and Learning in Hypertext Environments With Navigable Concept Maps in Human–Computer Interaction, vol. 18, no. 4, pp. 395-428.
DOI: 10.1207/s15327051hci1804_3
14. Chen, P., Lu, Y., Zheng, V. W., Chen, X., & Yang, B. (2018). KnowEdu: A System to Construct Knowledge Graph for Education in IEEE Access, vol. 6, pp. 31553-31563.
DOI: 10.1109/ACCESS.2018.2839607

15. Tytenko, S.V. (2019). Interactive concept maps in ontology-oriented information and learning web-systems in KPI Sci. News, no. 2, pp. 24-36.
DOI: 10.20535/kpi-sn.2019.2.167515

Scientific adviser: *Tytenko Sergiy as. prof.*
ORCID: 0000-0002-7548-9053

Article sent: 19.10.2023
© Tytenko Andrii

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:51]:001.891-047.22(045)

**FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF THE FUTURE
TEACHER OF MATHEMATICS****ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ****Tiahai I.M. / Тягай І.М.***s.ped.s., as.prof. / к.пед.н., доц.*

ORCID: 0000-0002-4360-7553

Makhometa T.M. / Махомета Т.М.*s.ped.s., as.prof. / к.пед.н., доц.*

ORCID: 0000-0003-4825-4707

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,**Uman, 2 Sadova st., 20300**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**Умань, Садова, 2, 20300*

Анотація. У статті окреслено проблему формування дослідницької компетентності майбутніх учителів математики. Однією з інноваційних навчальних технологій, які сприяють покращенню якості математичної освіти є впровадження технології дослідницького навчання. У статті проаналізовано основні характеристики дослідницького навчання, описано особливості використання порталу Go-Lab і середовища Graasp. Стаття розглядає актуальні питання впровадження даного порталу в освітній процес ЗВО. У роботі теоретично обґрунтовано сутність зазначеної технології та можливості її застосування для ефективної підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності. Використання даної технології у фаховій підготовці майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін сприяє вихованню у студентів самостійності, відповідальності, ініціативності, розвитку креативності, мобільності, професійної, комунікативної цифрової та дослідницької компетентностей, а основне – підготує майбутніх учителів до професійної діяльності.

Ключові слова: дослідницьке навчання; критичне мислення, майбутні учителі математики, здобувачі освіти.

Вступ.

Згідно з вимогами Професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти» сучасний освітянин поряд із багатьма іншими професійно-комунікативними здібностями має володіти навичками безперервного професійного розвитку, що передбачає сформованість умінь «застосовувати наукові методи пізнання, спостерігати, аналізувати, формулювати гіпотези, збирати дані, проводити експерименти, аналізувати й тлумачити результати, створювати моделі та визначати їхню дієвість» (Професійний стандарт за професіями, с.14). Тобто одним із провідних у структурі підготовки майбутнього фахівця в галузі середньої освіти стає дослідний компонент, який має стати основою формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя.

У Законі «Про вищу освіту» (2014 р.) серед основних завдань закладу вищої освіти (ЗВО) визначено: провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників

освітнього процесу, підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі; забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності; створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів [2].

Концепція «Нова українська школа» (2016) передбачає формування у випускників закладів загальної середньої освіти компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві, формування вміння вчитися впродовж життя. Отже, на часі – підготовка майбутніх учителів, які можуть забезпечити дослідницьку діяльність учнів, викликати в них інтерес до досліджень і власним прикладом заохочувати до участі в науково-дослідницьких заходах. Така тенденція актуалізує модернізацію підходів до професійної підготовки майбутніх учителів, однією з цілей яких – формування їх дослідницької компетентності.

Проблема формування дослідницької компетентності багатоаспектна. Дослідницьку компетентність як ключовий компонент професійної компетентності розглядають у своїх дослідженнях А. Баранніков, В. Болотов, І. Зимня, Ю. Соляніков, О. Ушаков, А. Хуторський та ін. Учені по-різному визначають місце дослідницької компетентності у класифікаціях ключових компетентностей. Самостійна роль, поряд з навчальною, соціально-особистісною, комунікативною, особистісно-адаптивною і компетентністю в галузі організаторської діяльності та співпраці, відводиться дослідницькій компетентності у класифікації А. Бараннікова.

Основний текст.

Поняття «компетентність» є основною категорією компетентнісного підходу в навчанні, яке у Рамці кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005 р.), визначається як динамічне поєднання знань, умінь і здатностей. У затвердженій Кабінетом Міністрів України Національній рамці кваліфікацій дається визначення, відповідно до якого, компетентність – це здатність особи до виконання певного виду діяльності, що виражається через знання, розуміння, уміння, цінності інші особистісні якості. При цьому, дослідницька компетентність входить до складу ключових, тобто таких, що необхідні для виконання будь-якої професійної діяльності (В. Болотов, І. Зимня, А. Хуторський). Завдяки їй реалізується уміння критичного мислення та рефлексивного аналізу, швидке адаптування особистості у соціальному та професійному середовищах, розвиваються здатність досліджувати проблеми, висувати судження на основі виважених даних, приймати рішення на раціональних засадах.

Мета статті – висвітлення особливостей формування дослідницької компетентності майбутнього вчителя математики.

Однією з інноваційних технологій викладання є технологія дослідницького навчання. Навчання на основі дослідження, або дослідницьке навчання, прагне залучити студентів до справжнього наукового процесу відкриття. Дослідницьке навчання – освітня технологія, що використовує навчальне дослідження як головний засіб досягнення результату.

До основних характеристик, які вирізняють дослідницьке навчання відносять:

- 1) виділення в навчальному матеріалі проблем, які можуть передбачати неоднозначність у їх розв'язанні; спеціальне конструювання навчального процесу;
- 2) формування уміння висувати версії, гіпотези, обирати проблеми, формулювати їх;
- 3) розвиток уміння роботи з різними версіями на основі аналізу першоджерел – методики відбору матеріалу, порівняння та ін.;
- 4) робота з першоджерелами у розробленні версій;
- 5) удосконалення уміння аналізу відомостей, прийняття у процесі аналізу однієї з версій, висунутих раніше.

Одним із пріоритетних напрямів модернізації фахової підготовки майбутніх учителів математики у педагогічних ЗВО є поєднання традиційного навчання із упровадженням інновацій та інформаційно-комунікаційних технологій. Ефективним у процесі формування в учнів умінь і навичок дослідницької діяльності в процесі вивчення шкільного курсу математики є використання порталу Go-Lab і середовища Graasp. Так, під час виконання міжнародного грантового проєкту «Модернізація педагогічної вищої освіти з використання інноваційних інструментів викладання» (MoPED) - №586098-ERP-1-2017-1-UA-ERPKA2-SBHE-JP авторський колектив у складі доктора педагогічних наук, доцента Годованюк Т.Л., кандидата педагогічних наук, доцента Махомети Т.М., кандидата педагогічних наук, доцента Тягай І.М. розробив дослідницький навчальний простір з теми «Звичайні дроби» для учнів 5 класу [1].

Роль викладача в умовах дослідницького навчання полягає не в передаванні готових знань, умінь та навичок студентам, а в організації відповідного освітнього середовища, навчаючись у якому, студент спирається на особистий потенціал та у процесі навчальної діяльності і життєвої практики використовує знання, здобуті ним самим, а в подальшому зможе використовувати такі технології у майбутній професійній діяльності.

Працюючи в цьому освітньому просторі студенти навчаться пояснювати учням особливості порівняння звичайних дробів, як правильних, так і неправильних, мішані числа, а в експериментальній частині зможуть побачити як учні проводитимуть власне дослідження порівняння звичайних дробів та дійти висновку щодо правил їх порівняння. Розпочинається робота в даному ILS з короткої історичної довідки (а для допитливіших учнів пропонується додаткове відео), коротких навідних запитань. Перейшовши до другого етапу (Рис. 1), здобувачі освіти, аналізуючи надані теоретичні відомості, дають відповіді на запитання, формулюють гіпотезу.

На етапі «Дослідження» (Рис. 2) здобувач освіти поринає у світ експерименту, порівнює дроби, нотує свої спостереження та робить висновки.

На етапах «Висновок» та «Обговорення» автори показали як важливо навчити учасників освітнього процесу робити висновок свого дослідження, вміти обґрунтувати свої думки, здійснити самооцінку своєї роботи тощо.

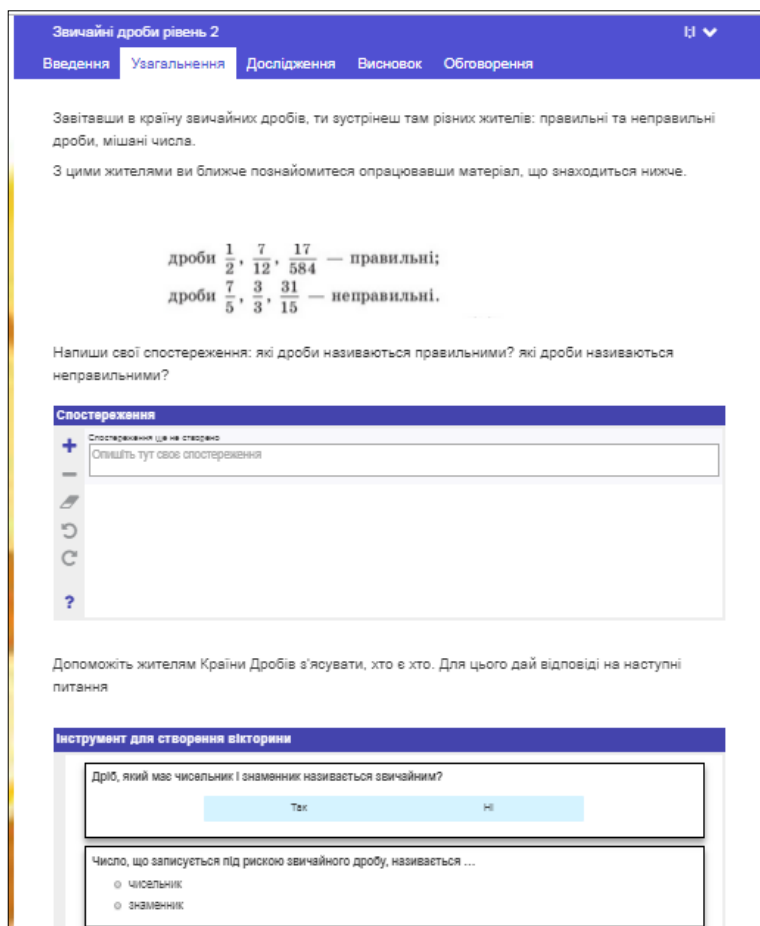

Рис. 1. Етап узагальнення в ILS «Звичайні дроби»

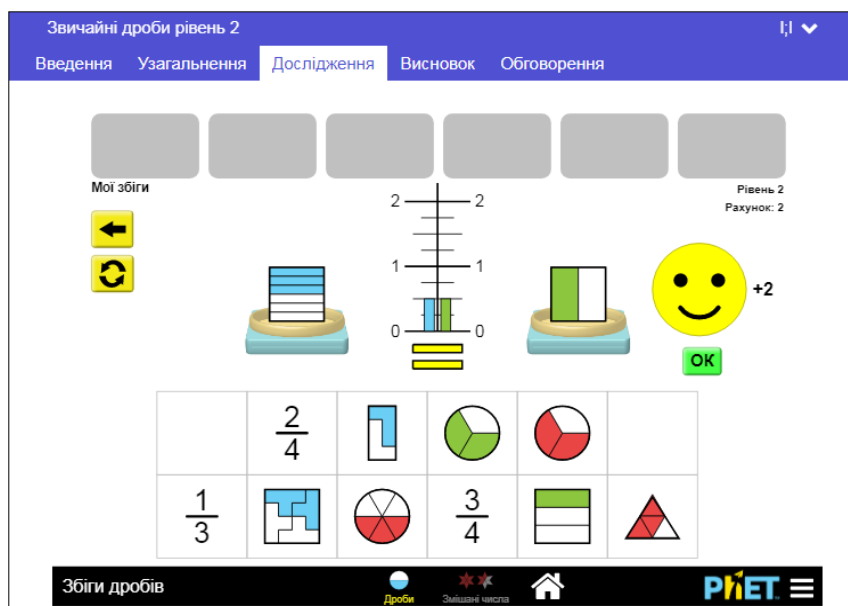

Рис. 2. Етап дослідження в ILS «Звичайні дроби»

Екосистема Go-Lab, що складається з порталу Go-Lab та середовища Graasp для створення та використання дослідницьких навчальних просторів є потужним інструментом для реалізації технології дослідницького навчання, що дозволяє організувати діяльність учнів та студентів на всіх етапах дослідницького циклу.

Висновки.

Формування дослідницької компетентності педагогів є необхідною умовою їхнього становлення у Новій українській школі, яка вивела на новий рівень актуальності значення дослідницької парадигми. Отже, формування дослідницьких умінь і навичок студентів – це неперервний процес, який важливо стимулювати на заняттях і продовжувати у позанавчальній діяльності. Сформована дослідницька компетентність майбутнього вчителя, зокрема математики, сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності, творчого мислення, дослідницьких навичок фахівця, розвиває наукову інтуїцію, творчий підхід до сприйняття знань і практичного їх застосування під час вирішення поставленої освітньої проблеми.

Подальші дослідження доцільно спрямувати у розширенні й удосконаленні завдань, форм науково-дослідної роботи студентів.

Література:

1. Годованюк Т.Л., Махомета Т.М., Тягай І.М. Інноваційні навчальні технології – основа модернізації методичної підготовки майбутнього вчителя математики. Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету : електронне наук. фахове вид. 2019. Спецвипуск «Нові педагогічні підходи в STEAM освіті». URL: http://openedu.kubg.edu.ua/journal/index.php/openedu/article/view/217#.XbSCm_VLIU.
2. Леонтович А. В. Концептуальные основания модели организации исследовательской деятельности учащихся. Школьные технологии. 2006., № 5. С. 63-71.

Abstract. The article outlines the problem of forming the research competence of future mathematics teachers. One of the innovative educational technologies that contribute to the improvement of the quality of mathematics education is the introduction of the research learning technology. The article analyzes the main characteristics of research training, describes the features of using the Go-Lab portal and the Graasp environment. The article considers the actual issues of the introduction of this portal into the educational process of higher education institutions. The work theoretically substantiates the essence of the mentioned technology and the possibilities of its application for effective preparation of students for future professional activities. The use of this technology in the professional training of future teachers of natural and mathematical disciplines contributes to the education of students' independence, responsibility, initiative, the development of creativity, mobility, professional, communicative digital and research competences, and most importantly, it prepares future teachers for professional activities.

Key words: research training; critical thinking, future teachers of mathematics, students of education.

Стаття відправлена: 20.10.2023 р.

© Тягай І.М., Махомета Т.М.

УДК 37.01/.09

DIGITAL METHODS OF ORGANIZING INDIVIDUAL WORK WITH STUDENTS DURING THE STUDY OF MATHEMATICS IN THE GRADE 7

ЦИФРОВІ ЗАСОБИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧНЯМИ ПРИ ВИВЧЕНІ МАТЕМАТИКИ В 7 КЛАСІ

Prostakova Y.S. / Простакова Ю.С.

с.р.с./к.п.н.

ORCID: 0000-0002-8955-2818

Ponomarenko V.P. / Пономаренко В.П.

student / студент

ORCID: 0009-0007-1924-8080

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,

Kharkiv, Alchevskyh Str., 29, 61002

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди,

Харків, вул. Алчевських, 29, 61002

Анотація. Обґрунтовано необхідність впровадження цифрових засобів для організації індивідуальної роботи з учням при вивченні математики в 7 класі. Розглянуто особливості та можливості цифрових продуктів та онлайн-інструментів для професійної діяльності вчителя математики. Проведено аналіз наукових здобутків вітчизняних та зарубіжних вчених, щодо педагогічної взаємодії вчителів та учнів в процесі організації дистанційного навчання математики.

Ключові слова: дистанційна освіта, цифрові засоби для освіти, математика.

Вступ.

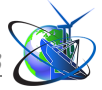
В умовах сучасних політичних викликів в Україні освітній простір став потребувати глобальних трансформаційних змін. В умовах пандемії та військового стану заклади освіти своєчасно адаптувалися до нових вимог, розробили та реалізували перелік заходів для переходу навчального процесу у дистанційний формат. На даний момент у вчителів є сформованим певний досвід організації дистанційного навчання, але з появою нових цифрових засобів - виросли й вимоги до якості дистанційної освіти. Виходячи з цього, перед закладами освіти постає гостра потреба відшукати такі інструменти для організації ефективного дистанційного навчання, які сприяли би підвищенню інтересу до навчання, донесення матеріалу в доступній формі.

Основний текст.

Детальному аналізу сучасних тенденцій розвитку дистанційної освіти присвячено праці вчених Kentnor H., Banas E. & Emory W., Harting K. & Erthal M. (Kentnor, 2015), (Banas, 1998), (Harting, 2005), М. Карпенко, В. Андрущенко, Д. Свириденко. Дослідники Брославська Г.М., Бган Т.С. підкреслюють, що освіта потребує більшої адаптації до цифрових технологій, зокрема при вивченні математики.

Але цифрові засоби організації індивідуальної роботи з учнями при вивченні математики в 7 класі не були предметом спеціальних досліджень.

Проведене нами опитування вчителів математики надало можливість стверджувати, що рівень знань учнів 7 класу під час воєнних дій в Україні значною мірою знизився через освітні втрати, які понесли українські школяри.

Навчання математики в сучасних умовах та надолуження освітніх втрат вимагає використання особливих форм, методів та засобів навчання, вдосконалення методики організації індивідуальної роботи з учнями. Саме тому актуальним і доцільним для організації роботи при вивченні математики є цифрові засоби, які б стимулювали інтерес до навчання, дозволяли забезпечити реалізацію наочності, що сприяло б зміцненню знань.

Метою статті є аналіз переваг та можливостей цифрових засобів для організації індивідуальної роботи з учнями при вивченні математики та виділення засобів, які стануть у нагоді вчителям при роботі в 7 класах.

У результаті аналізу сучасних підходів до теорії та практики дистанційного навчання школярів можна наголосити на необхідності індивідуальної роботи з учнями 7 класу при вивченні математики.

В зв'язку з цим, особливого значення набуває переорієнтація мислення вчителя на усвідомлення кардинально нових підходів до його педагогічної діяльності, готовність реалізовувати принципово нові форми і методи навчання із застосуванням математичного моделювання явищ і процесів.

Перед вчителем виникає потреба вирішення наступних питань: як ефективно організувати навчання математики, реалізованого засобами дистанційного навчання, та за якими критеріями необхідно здійснювати його добір; яку дистанційну технологію, покласти за основу дистанційного індивідуального навчання школярів; пошук ефективних методів, які відповідатимуть індивідуальним вимогам, здібностям і особливостям розвитку та ін.

Загальноосвітня мета викладання математики в закладах освіти вимагає від вчителя: передати учням певну систему математичних знань та навичок; навчити усній та письмовій математичній мові; навчити аналізувати та робити висновки; розвинути критичне мислення; допомогти учням досягти обов'язкових результатів навчання, навчити застосовувати набуті знання для розв'язання завдань повсякденного життя. Одним із напрямів досягнення цієї мети є індивідуальний підхід до кожного учня, індивідуальна робота. Як показує практика, індивідуальна робота з учнями 7 класу позитивно впливає на формування пізнавального інтересу при вивченні математики. Необхідність індивідуального підходу до стимулювання учнів при викладанні математичних дисциплін зумовлена розходженням індивідуальних якостей учнів: рівень знань, умінь та навичок; розвиток логічного мислення, креативність; пізнавальних інтересів; психоемоційний стан. Удосконалення навчального процесу в нових умовах розвитку суспільства вимагає не тільки впровадження нових інноваційних форм і методів, але і внесення змін подання навчального матеріалу, тобто підходити до вивчення математики з іншої сторони. Викладання математики пов'язано з використанням великого обсягу різноманітної інформації, що дозволяє застосувати різні форми подачі матеріалу з використанням інформаційних технологій.

Зауважимо, що процес індивідуалізації викладання математики не є окремим самостійним процесом, тобто він не передбачає відмову від колективної діяльності школярів, вони паралельно існують та органічно

взаємодіють.

Впровадження індивідуального підходу на уроках математики, як у очному так і у дистанційному форматі, передбачає надання учню можливості оволодіння знаннями у власному темпі та на різних рівнях: базовому, підвищеному та поглибленому. Школярі працюють за однією програмою, але виконують завдання різних типів складності, крім того, вчитель коригує темп навчання, він може оперативної надати відповіді на виникаючі питання.

Досліджуючи погляди науковців, стосовно впровадження індивідуального підходу на уроці математики в межах класу, можна виділити наступні методи організації процесу постанови завдань :

- базове завдання однакове для всіх учнів, але для окремих учнів - зменшення часу для роботи, за рахунок чого збільшення обсягу завдань або ускладнення;
- спільне завдання для всіх учнів, але формат суттєво різниться (текстова задача без малюнка; малюнок з додатковими позначками без тексту задачі; задача з коротким змістом; обернені задачі), а для слабких дітей - допоміжний матеріал (таблиці, алгоритм розв'язання, відео уроки з альтернативним поясненням теми);
- завдання з кількома варіантами розв'язків.

В умовах дистанційного навчання ці завдання можуть бути розв'язані за допомогою різноманітних цифрових засобів.

В Україні є велика кількість сервісів для проведення онлайн уроків, але перевагу краще надавати, тим що відповідають українській програмі, мають гриф МОН, забезпечують зворотній зв'язок і доступ учителя до результатів виконання завдань. Розглянемо деякі з них.

- *Google Meet*. Безкоштовний цифровий ресурс для організації відео зустрічей. Учасники можуть долучатися з відео, вмикати та вимикати мікрофон, робити демонстрацію екрана. Перевага платформи — захищеність, адже до зустрічі можуть долучитися лише верифіковані організатором учасники. Із недоліків можна назвати відсутність опції запису.
- *Zoom*. Застосунок для проведення відео зустрічей, який в безкоштовній версії дозволяє збирати до 100 учасників на 40 хвилин.
- *Myownconference*. Платформа для проведення зустрічей у форматі вебінарів. Із плюсів — можливість для учасників долучатися з браузера, без завантаження сторонніх додатків. У безкоштовній версії передбачено 20 учасників, блокування порушників правил, показ екрана, опитування та запис.
- *Telegram*. Є можливість додавати учнів у чати або канали, є можливість проводити групові відео дзвінки та прямі ефіри з демонстрацією екрана.
- *Moodle*. Безкоштовна, багатофункціональна відкрита система управління навчанням, яка забезпечена вбудованими засобами розробки та коригування навчального процесу, об'єднання різних навчальних матеріалів, програм.

Кожен з наведених засобів має свої переваги та особливості використання і може бути використаний для різних навчальних цілей.

При вивченні математичних дисциплін важливо акцентувати увагу на наочність (візуалізацію), реалізувати яку при дистанційному навчанні можна за допомогою віртуальних інтерактивних дошок. До таких дошок відносяться *IDroo* – інтерактивна онлайн-дошка з повним набором інструментів для введення математичних формул і малювання; *Whiteboard Fox* – проста в налаштуванні і використанні, схожа на листок із зошита з математики в клітинку, що допомагає рівно писати і малювати; онлайн –дошка *Padlet* – з допомогою цієї онлайн дошки можна розташувати текстовий, графічний та мультимедійний контент.

Kahoot! – ігрова навчальна платформа, за допомогою якої можна проводити інтерактивні заняття та перевірку знань учнів за допомогою онлайн-тестування, спрямована на покращенні результатів навчання, шляхом залученості, участі та мотивації за допомогою змагальних ігор. Під час онлайн уроку досить складно, але важливо утримувати увагу учнів при поясненні матеріалу. Тому, доцільно не просто розказувати тему та демонструвати презентацію, а підготувати тест *Kahoot!* та активізувати учнів невеличкими паузами з цікавими питаннями по темі. Наприклад: розглядаючи з учнями 7 класу тему з математики “Множення многочленів”, корисно запропонувати учням навчальну гру у вигляді змагання, де за швидкість та правильність відповідей учасники отримують бали (див. Рисунок 1). Традиційно, для кожного питання 4 варіанти відповіді, одна з яких правильна.

Рисунок 1

Такий тест найкраще використовувати для актуалізації знань на початку уроку, або для підведення підсумків в кінці уроку. Учнім буде цікавіше виконувати завдання, якщо вони одразу бачитимуть правильність своєї відповіді та власні досягнення. А вчитель отримає можливість побачити роботу всіх учнів та їх результативність.

Варто зазначити, що при створенні тесту *Kahoot!* в розділі Опис можна додати відео, яке учні обов'язково мають подивитися перед початком тестування. Така форма тестування підійде як домашнє завдання так і пояснення матеріалу при асинхронному режимі дистанційного навчання.

Оскільки саме в 7-му класі відбувається поділ математики на дисципліни алгебру та геометрію, необхідно врахувати цю особливість і запропонувати учням творчі завдання – наприклад, виконати індивідуальне завдання і створити кейси “Цікава геометрія” та “Алгебра (формули та таблиці)” за допомогою онлайн –дошки *Padlet*.

Така форма індивідуального завдання дозволяє одночасно реалізувати поглиблення знань учнів з предмету, вміння систематизувати та унаочнювати довідковий матеріал, розвивати вміння учнів працювати з сучасними комп’ютерними програмами, підвищувати рівень зацікавленості учнів до математики. Додатковою перевагою стане те, що коли учень зможе зібрати всі довідкові матеріали яких він потребує на одному цифровому ресурсі, то отримає власний зручний довідник, яким буде зручно користуватися.

Висновки.

При проведенні онлайн-уроку учителю важливо збалансовано поєднувати цифрові засоби, концентруючи увагу учнів на темі уроку і приділяти увагу кожному учневі індивідуально.

Також варто зазначити, що важливою складовою засвоєння матеріалу є системна робота на уроці, але в умовах війни не завжди учень має змогу бути на уроці, отже як вихід - надавати записи уроків, що надасть змогу переглянути і опрацювати матеріал в зручний для кожного час.

Правильно організована індивідуальна робота педагога з учнями при навчанні математики дозволить кожному учню відчувати себе впевнено, здібним та потрібним, що в свою чергу буде сприяти зростанню активності учнів у їхній навчальній діяльності. А правильно підібрані цифрові засоби для організації дистанційного навчання при вивченні математики дозволять зробити освітній процес максимально ефективним.

Література:

1. Kentnor, H. (2015). Distance Education and the Evolution of Online Learning in the United States. Curriculum and Teaching Dialogue. Volume 17, Numbers 1 & 2. 21–34.
2. Banas, E., Emory, W. (1998). History and issues of distance learning. Public administration quarterly. 22(3). 365–383.
3. Harting, K., Erthal, M. (2005). History of distance learning. Information Technology, Learning, and Performance Journal. Vol. 23, Iss. 1. 35–44.
4. Карпенко Микола Миколайович. "Розвиток дистанційного навчання як відповідь на сучасні виклики для України." Фахове видання з економічних, філософських, політичних наук та державного управління. Затверджено постановами Президії ВАК України (2014): 102.
5. Степко М., Болюбаш Я. "Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу." Документи і матеріали. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2004. 202 с
6. Дубасенюк О. "Розвиток вищої освіти: тенденції та перспективи. Людиноцентризм як основа гуманітарної політики України" освіта, політика, економіка, культура : матеріали Всеукр. конф. Київ, 2011. С. 135-142.

7. Брославська Г.М., Бган Т.С. "Використання анімованого відео під час вивчення фізико - математичних дисциплін ". Освіта в Україні в умовах воєнного стану: правління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти: збірник тез доповідей IV Міжнародної науково практичної конф. Київ, 2022. С.360

Abstract. *The article examines the importance of implementing digital tools for individual work with students studying mathematics in the 7th grade. At the moment, teachers have some experience in organizing distance learning, but with the appearance of the new digital technologies, the requirements for the quality of distance education have increased. Based on this, there is an urgent need for educational institutions to find such means of distance learning that would contribute to increasing interest in learning and convey the material in an accessible form.*

The aim of the article is to analyze the advantages and possibilities of digital tools for organizing individual work with students on math lessons and to learn tools that will be useful to teachers when working in 7th grades.

Features and possibilities of digital products and online tools for the professional activity of mathematics teachers are considered. An analysis of the pedagogical interaction between the teacher and students in the process of organizing distance learning of mathematics based on the sources of Ukrainian and foreign scientists was carried out.

The right digital tools for organizing distance learning of mathematics will make the educational process as effective as possible.

Key words: *distance education, digital tools for education, mathematics.*

Стаття отримана: 20.10.2023 р.
© Простакова Ю.С., Пономаренко В.П.

УДК 378.011.3-051:6

**IMPLEMENTATION OF THE STEM APPROACH IN THE TRAINING OF
FUTURE INFORMATICS TEACHERS****ВПРОВАДЖЕННЯ STEM-ПІДХОДУ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ІНФОРМАТИКИ****Tkachuk H.V. / Ткачук Г.В.***d.p.s., prof. / д.пед.н., проф.*

ORCID: 0000-0002-6926-1589

Stetsenko V.P. / Стеценко В.П.*s.p.s., ass. prof. / к.пед.н., доц.*

ORCID: 0000-0003-2232-2089

*Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova, 2, 20300**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,**Умань, Садова, 2, 20300*

Анотація. В роботі досліджується проблема реалізації STEM-підходу у процесі підготовки майбутніх учителів інформатики. Особливістю STEM-підходу є проведення студентами досліджень та вироблення вмінь та навичок застосування наукових дослідницьких методів у реальних проектах. У роботі виділено напрямки реалізації STEM-підходу у процесі підготовки майбутнього учителя інформатики: впровадження методу проєктів, міжпредметних зв'язків, групової роботи та здійснення практичної діяльності. Проаналізовано приклад реалізації цих напрямів під час вивчення майбутніми учителями інформатики дисципліни «Основи комп'ютерної мікроелектроніки». Виявлено, що реалізація методу проєктів мала не тільки дослідницький та творчий характер, але й міжпредметний, адже задіяні знання з фізики, математики, інформатики, української мови тощо. Групова робота сприяла формуванню гнучких навичок «soft skills», а прикладна спрямованість дала змогу розробити готовий продукт, який можна використовувати в реальних умовах людського життя.

Загалом виявлено, що впровадження STEM-підходу при вивченні інформатичних дисциплін показує позитивну динаміку формування в майбутніх спеціалістів ключових компетентностей, які передбачають пошук інформації, генерацію нових ідей та оригінальних рішень, взаємодію один з одним та роботи в групі.

Ключові слова: STEM, метод проєктів, інформатика, гнучкі навички, soft skills.

Українська освіта в умовах агресії з боку російської федерації перебуває у складному стані, коли умови здійснення освітнього процесу постійно змінюються, учасники освітнього процесу перебувають у стані тривожності, а освітні втрати стають дедалі відчутнішими. Саме зараз особлива увага повинна приділятися якості освіти як ключовій проблемі збереження, зміцнення та розвитку інтелектуального потенціалу країни.

Сьогодні одне з основних завдань сучасної освіти – формувати в студентів уміння вчитися, здатність добувати та застосовувати отримані знання, висувати гіпотези, планувати діяльність з досягнення мети, самостійно мислити, здійснювати самоаналіз та самооцінку діяльності, а також співпрацювати та взаємодіяти у групі [3, с.35]. Сучасна освіта має бути спрямована на формування основних ключових компетенцій XXI століття: критичного мислення, творчості, комунікації та взаємодії [6], [4].

Результати досліджень [2], [7-14] вказують на значний педагогічний

потенціал концепції STEM-навчання для формування ключових компетентностей здобувачів освіти. Ці ґрунтовні дослідження без сумніву є надбанням теорії та практики організації STEM-навчання, проте лише невелика частка досліджень стосується впровадження STEM-підходів у підготовці майбутніх учителів інформатики.

На актуальність проблеми дослідження також вказує ряд нормативних документів, які затверджені на рівні держави: Закон України «Про освіту» (визнано інформаційно-комунікаційну компетентність як одну з ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності); Концепція розвитку цифрових компетентностей (наголошується на відсутність концептуальних засад формування державної політики у сфері розвитку цифрових навичок та цифрових компетентностей та потребі їх розвитку); Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) до 2027 року (<https://bit.ly/2Zu5vPW>), в якій вказано, що природничо-математична освіта (STEM-освіта) повинна стати одним з пріоритетів розвитку сфери освіти, складовою частиною державної політики з підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки та розвитку людського капіталу, одним з основних факторів інноваційної діяльності у сфері освіти, що відповідає запитам економіки та потребам суспільства.

Зважаючи на вищевикладене **метою** нашого дослідження є визначення особливостей впровадження STEM-підходу у процесі підготовки майбутніх учителів інформатики у закладі вищої освіти.

Особливістю STEM-підходу є проведення студентами досліджень та вироблення вмінь та навичок застосування наукових дослідницьких методів у реальних проектах. В освіті серйозна увага приділяється підготовці майбутніх фахівців, а особливо учителів інформатики, до практичної проектної діяльності не тільки індивідуально, а й у групах, а також міжпредметною інтеграцією знань, умінь та навичок.

З позиції STEM-підходу на практиці можемо виділити напрямки підготовки майбутнього учителя інформатики як впровадження **методу проектів, міжпредметних зв'язків, групової роботи та здійснення практичної діяльності** (рис.1).

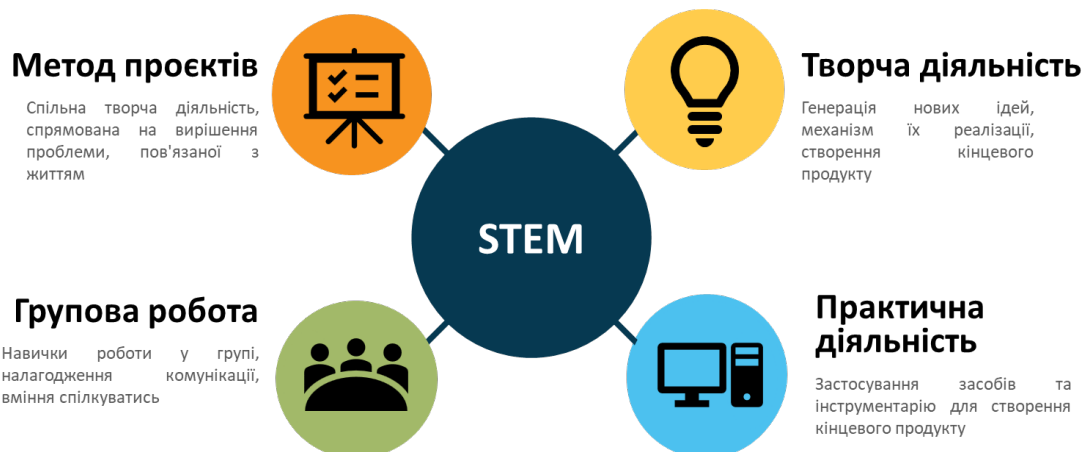

Рис.1. Напрями реалізації STEM-підходу у процесі підготовки майбутнього учителя інформатики

У сучасних умовах зростає значення використання проектної діяльності в навчанні, оскільки майбутній фахівець незалежно від сфери професійної діяльності повинен не тільки вміти генерувати хорошу ідею, а й бачити механізм її реалізації, створювати та представляти кінцевий продукт.

Проектна діяльність студентів – це спільна творча (навчально-пізнавальна або ігрова) діяльність, спрямована на створення проекту, вирішення проблеми, пов'язаної з життям та є важливою для його учасників.

Процес здійснення проектної діяльності передбачає виконання наступних етапів: підготовчий, у якому виробляється генерація ідей проекту та визначення цілей; основний, до якого входить практична реалізація проекту; підсумковий - включає публічний захист проекту і самооцінку результатів.

Розглянемо приклад реалізації проектної діяльності під час вивчення дисципліни «Основи комп'ютерної мікроелектроніки», яка викладається для студентів освітньо-професійної програми «Середня освіта (Інформатика)». Впродовж вивчення дисципліни студенти знайомляться з різними мікроелектронними пристроями, навчаються їх програмувати, створювати невеликі міні-проекти, які є імітацією різних явищ та процесів. Як підсумкову роботу, студентам пропонується розробити проект інтерактивного електронного пристрою з використанням апаратної обчислювальної платформи для аматорського конструювання Arduino.

Проект готується у реферативному вигляді, до якого додаються необхідні файли (діаграми, скріншоти, файли скетчів тощо). До змісту проекту обов'язково додаються наступні елементи: зображення принципової схеми (рис.2); скріншот схеми підключення на макетній платі (рис.3); код програми (скетчу) (рис.4).

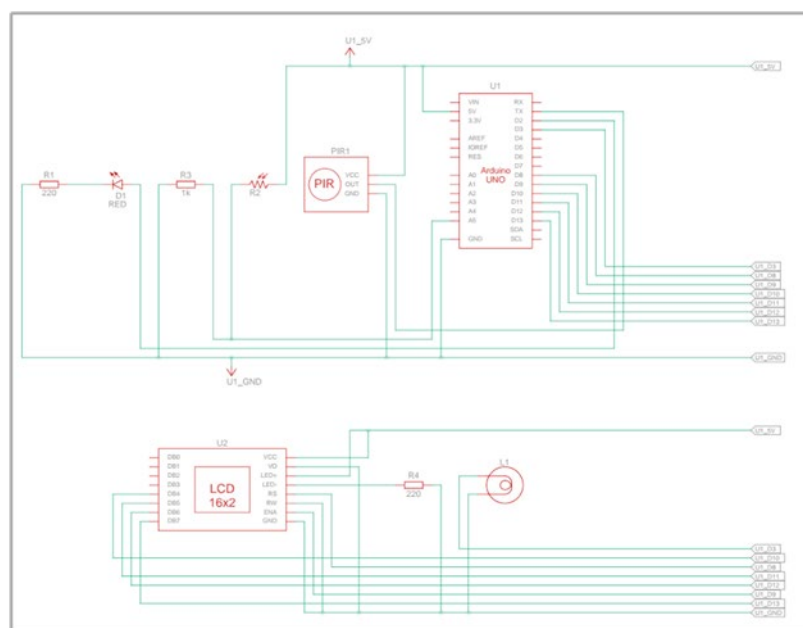

Рис.2. Приклад проекту «Вуличне освітлення» (принципова схема)

Документація з проекту передбачає його детальний опис, який повинен містити: опис ідеї проекту (для чого потрібна ця розробка, чи є подібні проекти,

як вони працюють, що нового буде у вашому проєкті); необхідні визначення і пояснення (можуть стосуватись фізичних величин, явищ, процесів, також може бути невелика історична довідка); характеристику деталей, які використовуються у проєкті (подати визначення деталі, описати принцип дії, схематично зобразити, зробити скріншот або знайти в мережі відповідні схематичні чи реальні зображення); опис особливостей підключення деталей до макетної плати (тут потрібно деталізувати алгоритм підключення, зазначити певні особливості, пояснити); опис скетчу (описати призначення кожного рядка скетчу).

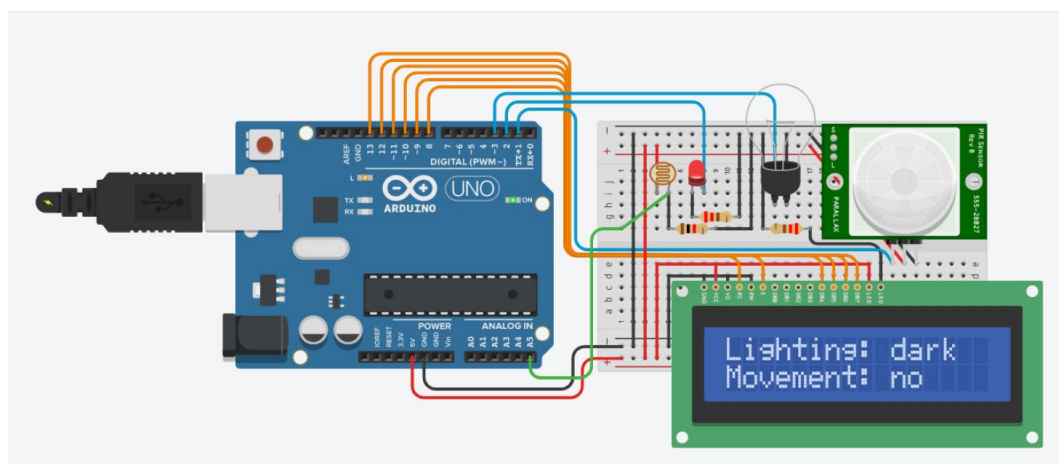

Рис.3. Приклад проєкту «Вуличне освітлення» (на макетній платі)

```
1 #include <LiquidCrystal.h>
2
3 LiquidCrystal lcd(8, 9, 10, 11, 12, 13);
4 int pir = 1;
5 int led = 2;
6 int bulb = 3;
7 int ldr_pin = A5;
8 int val;
9
10 void setup()
11 {
12   lcd.begin(16, 2);
13   pinMode(pir, INPUT);
14   pinMode(led, OUTPUT);
15   pinMode(bulb, OUTPUT);
16 }
17
18 void loop()
19 {
20   lcd.noBlink();
21   pir = digitalRead(1);
22   val = analogRead(ldr_pin);
23   if (val <= 480) {
24     digitalWrite(led, HIGH);
25     lcd.setCursor(14, 0);
26     lcd.print(" ");
27     lcd.setCursor(0, 0);
```

Рис.4. Приклад проєкту «Вуличне освітлення» (частина програмного коду)

Виконання проєкту має не тільки дослідницький та творчий характер, але й міждисциплінарний, адже задіяні знання з фізики (передбачає знання фізичних законів), математики (для розробки алгоритму програми), інформатики (використання відповідних середовищ для конструювання та програмування, навичок програмування), української мови (написання проєкту, формулювання власних ідей та суджень) тощо.

Проект виконується у груповій формі і кожен учасник має свою роль. Серед таких ролей є керівник, аналітик, дизайнер, програміст тощо. Група учасників проекту може налічувати від 3-6 осіб, але не більше, оскільки у великих групах складно забезпечити активну участь кожного члена групи. Така діяльність забезпечує формування навичок співпраці, спільного вирішення проблем, ефективного та комфортного спілкування один з одним, що загалом формує у майбутніх фахівців гнучкі навички «soft skills». Нині це є основою професійної діяльності фахівця будь-якої спеціальності чи галузі. Рівень володіння такими навичками вказує на те, наскільки добре людина може взаємодіяти з іншими, приймати рішення, вирішувати завдання, справлятися з стресовими ситуаціями та інше.

Домінуюча діяльність у проекті – практична, адже спрямована на використання результатів фундаментальних наук для вирішення проблеми, яка має практичне значення. Студенти створюють готовий продукт, який можна використовувати в реальних умовах людського життя.

Загалом впровадження STEM-підходу при вивченні інформатичних дисциплін показує позитивну динаміку формування в майбутніх спеціалістів ключових компетентностей, які передбачають пошук інформації, генерацію нових ідей та оригінальних рішень, взаємодію один з одним та роботі в групі.

Література:

1. Бондаренко Т.В. Технологія створення та розпізнавання QR-кодів як ефективний інструмент підвищення навчальних досягнень студентської молоді. Інформаційні технології в освіті. 2019. Вип. 2 (39). С.30-40.
2. Гриневич Л.М., Морзе Н.В., Вембер В.П., Бойко М.А. Роль цифрових технологій у розвитку екосистеми STEM-освіти. Інформаційні технології і засоби навчання, 2021. Том 83, №3. URL: <http://surl.li/dwshv>
3. Мартинюк М., Стеценко Н. Проблеми підготовки майбутніх учителів в умовах інформаційного суспільства. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2011. Вип. 2. С. 35-47.
4. Медведєва М.О., Жмурко О.І., Криворучко І.І., Ковтанюк М.С. Використання ігрових онлайн-сервісів у процесі вивчення мов програмування. Актуальні питання гуманітарних наук, 2021. Т. 2, № 36. С.248–255.
5. Сороко Н.В., Сороко В.М., Мукашева М., Монтеc М.А., Ткаченко В.А. Використання засобів віртуальної реальності для розвитку STEAM освіти у загальноосвітній школі. Інформаційні технології і засоби навчання, 2021. 86 (6), С.87–105. URL: <http://surl.li/dwsxn>
6. Тітова Л. Засоби освітньої гейміфікації у формуванні медіаграмотності здобувачів освіти. Modern engineering and innovative technologies. 2023. Т. 03. № 26. С. 108–115. URL: <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2023-26-03-037>.
7. Chai C.S. Teacher professional development for science, technology, engineering and mathematics (STEM) education: A Review from the perspectives of technological pedagogical content (TPACK). The Asia-Pacific Education Researcher, 2019. 28(1), 5-13. doi:10.1007/s40299-018-0400-7 URL: <https://bit.ly/3nACCdq>
8. Chiu T. K. F., Chai C. S., Williams P. J., & Lin T.-J. Teacher Professional

Development on Self-Determination Theory–Based Design Thinking in STEM Education. Journal of Educational Technology & Society. 2021. Vol. 24, Iss. 4. P.153-165. URL: <https://bit.ly/3mmgeVt>

9. ElSayary A. Using a Reflective Practice Model to Teach STEM Education in a Blended Learning Environment. EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 2021. Volume 17. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1289486.pdf>

10. Lukychova N.S., Osypova N.V. & Yuzbasheva G.S. ICT and current trends as a path to STEM education: implementation and prospects. CEUR Workshop Proceedings, 2022. Vol. 9. P.39-55. URL: <https://acnsci.org/journal/index.php/cte/article/view/100>

11. Morrison J., Frost J., Gotch C., McDuffie A. R., Austin B. & French B. Teachers' Role in Students' Learning at a Project-Based STEM High School: Implications for Teacher Education. International Journal of Science and Mathematics Education. 2021. Volume 19, 1103–1123 p. URL: <https://bit.ly/2ZCpegE>.

12. Osadchyi V. V., Valko N. V., Kushnir N. O. Design of the educational environment for STEM-oriented learning. Information Technologies and Learning Tools, 2020. 75 (1). C. 316-330. URL: <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/9479>

13. Simeon M. I., Samsudin M. A., & Yakob N. Effect of design thinking approach on students' achievement in some selected physics concepts in the context of STEM learning. International Journal of Technology and Design Education, 2020. 1-28. doi:10.1007/s10798-020-09601-1 URL: <https://bit.ly/3BIUX2x>.

14. Zhan X., Sun D., Wan Z.H., Hua Y. & Xu R. Investigating Teacher Perceptions of Integrating Engineering into Science Education in Mainland China. International Journal of Science and Mathematics Education, 2021. Vol. 19, 1397–1420. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10763-020-10117-2>.

Abstract. The paper is about the problem of implementing the STEM approach in the process of training future computer science teachers. The main feature of the STEM approach is that students conduct research and develop skills and abilities to apply scientific research methods in real projects. The work highlights the directions of implementing the STEM approach in the process of training a future informatics teacher: implementation of the project method, interdisciplinary connections, group work, and implementation of practical activities. An example of the implementation of these directions during the study of the discipline "Fundamentals of computer microelectronics" by future computer science teachers was analyzed. It was revealed that the implementation of the project method had not only a research and creative character, but also an interdisciplinary one, because the knowledge of physics, mathematics, computer science, Ukrainian language, etc. was involved. Group work contributed to the formation of flexible "soft skills", and the applied orientation made it possible to develop a ready-made product that can be used in real conditions of human life.

In general, it was found that the implementation of the STEM approach in the study of informatics disciplines shows a positive dynamic in the formation of key competencies in future specialists, which involve searching for information, generating new ideas and original solutions, interacting with each other and working in a group.

Key words: STEM, project method, informatics, flexible skills, soft skills.

УДК 7.91.8:378.015.31]:[378.018.8:7.012-051](045)

THE ROLE OF PROJECT AND EXHIBITION ACTIVITIES IN THE FORMATION OF THE CREATIVE PERSONALITY OF THE FUTURE ART TEACHER

РОЛЬ ПРОЄКТНО-ВИСТАВКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА-ХУДОЖНИКА

Музыка О.У./ Музыка О.Я.

c.p.s., associate prof. /к.пед.н., доц.

ORCID: 0000-0001-5724-2041

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Sadova, 28, 20308

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,

м.Умань, вул. Садова, 28, 20308

Анотація. У статті висвітлено проблему впливу проєктно-виставкової діяльності на формування творчої індивідуальності майбутнього педагога-художника. Розкрито ключові поняття «діяльність», «проєктно-виставкова діяльність», «творча індивідуальність», «самореалізація». Охарактеризовано основні чинники активізації творчої проєктно-виставкової діяльності майбутніх педагогів-художників, що сприяють вирішенню поставлених завдань, а саме: розкриттю їх творчої індивідуальності й індивідуального стилю, як сукупності особистісних, педагогічних і художньо-творчих здібностей.

Окреслено основні методичні засади організації освітнього процесу з вивчення фахових дисциплін, які сприяють позитивній мотивації студентів до самореалізації у творчій діяльності, пошуку нових форм самопрезентації, втілення креативних ідей і проєктів.

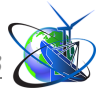
Ключові слова: проєктно-виставкова діяльність, творча індивідуальність, майбутній педагог-художник, творча самореалізація.

Вступ. Формування творчої індивідуальності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти завжди було однією із найактуальніших проблем сучасної школи. Особливо гостро це питання постає у царині мистецько-педагогічної сфери, яка потребує вчителя-новатора, вчителя-дослідника, майстра своєї справи, кваліфікованого фахівця-професіонала, готового до інноваційної діяльності, здатного до постійного творчого пошуку, саморозвитку і самовдосконалення.

Формування творчої індивідуальності майбутніх педагогів-художників у процесі навчання – це і розвиток їх як митців, і відкриття в кожному з них творчої унікальності, надання особистого імпульсу розвитку, захоплення творчим поривом мистецько-педагогічної діяльності, втілення неймовірних задумів і проєктів.

Нині, у часи страшної, жорстокої військової агресії сусідньої держави, дуже стрімко зростає соціальна роль творчої, яскравої особистості з високим рівнем духовності й загальної культури, творця нових цінностей, ідей і переконань, національної ідентичності й свободи.

Основний текст. У розвиток ідей про індивідуальність вагомий внесок здійснили видатні філософи, соціологи, педагоги, психологи минулого й сучасності. Психолого-педагогічні аспекти цього феномену розкриваються в роботах К. Абульханової-Славської, Є. Бондаревської, Н. Вишнякової, В. Кан-Калика, В. Мерліна, В. Моляко, М. Осухової, О. Пехоти, В. Сластьоніна,

І. Харламова та ін.

Поняття «творчої індивідуальності педагога» розглянуте у працях Ш. Амонашвілі, О. Заболотської, В. Загвязинського, Є. Ільїна, С. Лисенкова, Л. Мільто, О. Отич, О. Пехоти, М. Поташника, В. Сухомлинського, В. Шаталова та ін. Вплив мистецтва на розвиток особистості майбутнього педагога досліджували В. Бутенко, О. Мелік-Пашаєв, Н. Миропольська, Г. Ніколаї, О. Олексюк, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Шевнюк, Г. Шевченко, О. Щолокова та ін.

Філософи і педагоги у своїх працях індивідуальність трактують як індивідуально-утворювальну ознаку, істотну рису особистості, як щось унікальне, неповторне, що відрізняє одного індивіда від іншого. Також індивідуальність розглядається як найвищий рівень розвитку та самоактуалізації особистості. У психології індивідуальність визначається як психічний світ людини, основними сферами якого є *інтелектуальна, мотиваційна, емоційна, вольова, предметно-практична, саморегуляційна й екзистенційна*.

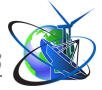
Ми цілком погоджуємося з О. Отич, яка вважає, що творча індивідуальність педагога є сутнісною характеристикою й критерієм його педагогічної майстерності: «Вона становить собою інтегративне особистісне утворення, що охоплює сукупність мотиваційних, інтелектуальних, емоційно-вольових та професійних якостей і властивостей творчої особистості педагога..., що характеризують індивідуально неповторні особливості його професійної педагогічної самосвідомості, рівень творчої педагогічної діяльності та його творчий потенціал [3, с. 61]. Вчена переконана, що творча індивідуальність педагога завжди відображає його суб'єктність, спрямованість на неперервний творчий саморозвиток, прагнення до творчого самовиявлення і самоактуалізації» [3, с. 61].

У творчій індивідуальності педагога можна виокремити дві складові — *психічну й особистісну*. Психічна сторона індивідуальності включає сім сфер людини, як уже зазначалося раніше. У педагогічній діяльності їх прояв характеризується рівнем розвитку загальних і професійних здібностей, а також професійної мотивації. Відтак, рівень розвитку індивідуальності педагога залежить від рівня розвитку здібностей, цілей, потреб.

На думку О. Пехоти, підготовка майбутнього вчителя повинна перетворюватися на педагогіку його професійного розвитку і саморозвитку [4].

Л. Мільто основним показником наявності яскраво вираженої індивідуальності вважає сформованість внутрішніх відчуттів волі, відповідальності й духовності як якостей особистості [2]. Також важливим критерієм індивідуальності є самобутність, творча свобода, здатність до ризику, нестандартний підхід до вирішення проблем, індивідуальний стиль діяльності педагога.

У своєму дослідженні дотримуємося думки психологів-гуманістів А. Маслоу і Г. Олпорта, які вважають, що першоджерелом творчості є глибинна потреба в самоактуалізації, у досягненні вершин самовдосконалення, тому

творчість має найвагоміший вплив на становлення особистості, допомагає людині якомога повніше розкрити свій потенціал, таланти, здібності.

Психолого-педагогічними дослідженнями доведено, що повноцінний розвиток особистості може відбуватися за умови, що сама особистість спрямована на розвиток. Адже творчі люди (художники, поети, музиканти та ін.) вважають творчість частиною свого життя, її сенсом, можливістю реалізації свого «Я».

На нашу думку, формування творчої індивідуальності майбутнього педагога-художника найбільш повно буде відбуватися в процесі активної навчально-пізнавальної діяльності, самостійної роботи, презентацій персональних творчих проєктів, участі в колективних виставках із викладачами тощо. Адже, на переконання вчених, будь-яка діяльність не тільки розкриває людину як особистість, але й сприяє формуванню її особистісних рис, а отже, формуванню творчої індивідуальності.

Тому підвищення художньо-творчої спрямованості професійної підготовки майбутніх педагогів-митців найбільшою мірою буде сприяти формуванню творчої індивідуальності кожного учасника освітнього процесу.

У контексті нашого дослідження важливими є якості творчої особистості, визначені К. Роджерсом:

- екзистенціальність – відкритість досвіду, тобто «відсутність ригідності» і проникливість меж понять, переконань, образів і гіпотез;
- внутрішня самооцінка особистості, коли основа оцінювання – всередині неї, у реакції власного організму і власній оцінці твору;
- інтуїція, творче бачення проблеми, «висунення безумних гіпотез», знаходження проблем у всевідомому, перетворення однієї форми в іншу [5].

Підготовка, відбір творчих робіт, організація експозиції, реклама, концепція виставки – всі ці етапи, які здобувачі проходять у дружній співпраці з викладачами, забезпечують належні умови для опанування навичками і вміннями творити прекрасне, проявляти креативність, відчувати творчу свободу. А ситуація успіху надає впевненості у своїх силах і мотивує на нові досягнення, що відкриває нові горизонти для розкриття індивідуальності.

Крім того, спільна демонстрація творчості викладачів і студентів збагачує виставки різновіковим поглядом на одну й ту ж саму проблему (тематичні виставки), відкриває можливості подальшого творчого вдосконалення молодих митців, розширює палітру виразних засобів, нових технік і матеріалів.

Висновки. Відтак, організація проєктно-виставкової діяльності є ефективним чинником формування професіоналізму, фахової компетентності здобувачів освіти художньо-педагогічного спрямування, адже вимагає високого рівня теоретичної і практичної підготовки, художньо-естетичного смаку, креативного підходу до вирішення поставлених завдань.

Участь здобувачів в організації творчих виставок, презентацій забезпечує динамічний особистісний розвиток, креативність, ерудованість, відповідальність, сприяє розвитку пізнавального інтересу, зацікавлення результатами власної творчої діяльності, дає відчуття впевненості у своїх силах, а також дозволяє розкрити їх неповторну творчу індивідуальність.

Література:

1. Заболотська О.О. Теоретико-методичні засади формування індивідуальності майбутніх учителів-словесників у професійній підготовці : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти. Одеса, 2007. 38 с.
2. Мільто Л.О. Формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя в процесі професійної педагогічної підготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти. Київ, 2001. 20 с.
3. Отич О.М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. Київ, 2009. 467 с.
4. Пехота Е.Н. Индивидуальность учителя: теория и практика : учеб. пособ. Николаев : Николаевский пед. ин-т, 1996. 144 с.
5. Роджерс К. Р. Становление личности : взгляд на психотерапию ; [пер. с англ. М. Злотник]. М. : Эксмо-Пресс, 2001. 414 с.
6. Роменець В.А. Психологія творчості : навч. посіб. 2-ге вид., допов. К. : Либідь, 2001. 288 с.

References.

1. Zabolotska O.O. Teoretiko-metodychni zasady formuvannia indyvidualnosti maibutnykh uchytelivslopevnykiv u profesiinii pidhotovtsi [Theoretical and Methodical Principles of Formation of Individuality of Future Teachers in Language Studies in Professional Training] : avtoref. dys. doktora ped. nauk, 13.00.04 Teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Odesa, 2007. 38 s.
2. Milto L.O. Formuvannia tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho vchytelia v protsesi profesiinoi pedahohichnoi pidhotovky : avtoref. dys. kand. ped. nauk. 13.00.04 «Teoriya ta metodyka profesiinoi osvity». Kyiv, 2001. 20 s.
3. Otych O.M. Mystetsztvo u systemi rozvytku tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho pedahoga profesiinohonavchannia [Art in System of Creative Personality Development of Future Teacher Training] : dys. ... d-ra. ped. nauk : 13.00.04. Institut pedahohichnoi osvity i osvity doroslykh Akademii pedahohichnyh nauk Ukrainy. Kyiv, 2009. 467 s.
4. Pekhota E.N. Individualnost uchitelia: teoria i praktika: ucheb posobie [Individuality of Teacher: theory and practice: Stud. Manual]. Nikolaev: Nikolaevskii ped. in-t., 1996. 144 s.
5. Rogers K. P. Stanovleniye lichnosti : vzglad na psihoterapiyu ; [per. s angl. M. Zlotnic]. M. : Ecsmo-Press, 2001. 414 s.
6. Romenets` V.A. Psykholohiia tvorchosti : navch. posibnyk [Psychology of Creativity: textbook]. 2-he vyd., dop. K., Lybid, 2001. 288 s.

Abstract. *The article highlights the problem of the impact of project and exhibition activities on the formation of the creative individuality of the future teacher-artist. The key concepts of «activity», «project-exhibition activity», «creative individuality», «self-realization» are revealed. The main factors of activation of creative project and exhibition activity of future teachers-artists are characterized, which contribute to solving the tasks, such as: revealing their creative individuality and individual style, as a set of personal, pedagogical and artistic-creative abilities. The main methodical principles of the organization of the educational process for the study of professional disciplines are outlined, which contribute to the positive motivation of students towards self-realization in creative activities, the search for new forms of self-presentation, and the implementation of creative ideas and projects.*

Keywords: *project and exhibition activity, creative individuality, future teacher-artist, creative self-realization.*

Стаття відправлена: 20.10.2023 р.

© Музика О.Я.

CONTENTS

Innovations in Pedagogy, Psychology and Sociology

http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-002	3
DIAGNOSING THE EDUCATION IN ADOLESCENTS OF VALUE ATTITUDE TO WORK <i>Koblyk V.O.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-004	10
CHALLENGES OF ENGLISH GRAMMAR HYBRID TEACHING IN INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION <i>Kolisnichenko A.I.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-006	16
PECULIARITIES OF UKRAINIAN YOUTH STUDYING AT POLISH UNIVERSITIES SINCE 24 FEBRUARY 2022 <i>Kapeliushna T.V.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-007	21
EXPERIENCE IN SHAPING THE VALUES OF A DEMOCRATIC SOCIETY IN THE EU COUNTRIES <i>Tkachuk M.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-011	29
FEATURES OF THE ORGANIZATION AND CONDUCT OF AN ART MASTER CLASS <i>Semenova O.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-014	35
DEVELOPING LIFE SKILLS IN PRE-SERVICE TEACHER TRAINING <i>Gembaruk A.S.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-018	40
DESIGNING A DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT FOR AN ACADEMIC SUBJECT <i>Lystopad N.L.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-019	46
DEVELOPING EFL TRAINEE TEACHERS' READINESS FOR PROVIDING SOCIAL AND EMOTIONAL SUPPORT TO SECONDARY SCHOOL LEARNERS <i>Bevz O.P.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-021	51
PSYCHOLOGY OF EXTREME SITUATIONS IN MODERN UKRAINE <i>Liubytzkyi M.O., Shutiaik I.A.</i>	

http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-028	57
LEARNING AND TEACHING ON EP «CHOREOGRAPHY» AT PAVLO TYCHYNA UMAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECT <i>Bykova O. V.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-030	65
DEVELOPMENT OF TEACHER'S PROFESSIONAL COMPETENCE IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL <i>Safronova V.S.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-031	70
ANALYSIS OF COMPETENCES OF FUTURE SPECIALISTS FROM ENTREPRENEURSHIP AND TRADE <i>Ostrovershenko A.P.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-033	82
THE ESSENCE AND STRUCTURE OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE TEACHERS FOR TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS <i>Zhupanyk O.I.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-034	88
MULTICULTURALISM IN HISTORY EDUCATIONAL PROGRAMS FOR GRADES 7-9 (1991–2001) <i>Popova K. V.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-035	98
INNOVATIVE LEARNING TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF CREATIVE PERSONALITIES <i>Savchenko N.V.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-036	106
EXPERIMENT IN THE SYSTEM OF HIGHER EDUCATION STUDENTS' SCIENTIFIC RESEARCH ACTIVITIES <i>Berbets V.V., Vasylevska T.I.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-037	112
MAIN TRENDS IN THE RESEARCH OF FEATURES EMOTIONAL MATURITY <i>Baida S.P., Dikhtiarenko S.Y.</i>	
http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-041	119
INNOVATIVE APPROACHES TO IMPLEMENTATION OF CONTENT TRAINING OF FUTURE TEACHERS OF VOCATIONAL EDUCATION <i>Dubova N.V.</i>	

- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-047> 124
GRAPH USER INTERFACES FOR ENHANCING
EXPLORATORY LEARNING: AN OVERVIEW
Tytenko A., Tytenko S.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-050> 130
FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF
THE FUTURE TEACHER OF MATHEMATICS
Tiahai I.M., Makhometa T.M.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-053> 135
DIGITAL METHODS OF ORGANIZING INDIVIDUAL
WORK WITH STUDENTS DURING THE STUDY OF
MATHEMATICS IN THE GRADE 7
Prostakova Y.S., Ponomarenko V.P.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-054> 141
IMPLEMENTATION OF THE STEM APPROACH IN THE
TRAINING OF FUTURE INFORMATICS TEACHERS
Tkachuk H.V., Stetsenko V.P.
- <http://www.moderntechno.de/index.php/meit/article/view/meit29-03-057> 147
THE ROLE OF PROJECT AND EXHIBITION ACTIVITIES IN
THE FORMATION OF THE CREATIVE PERSONALITY
OF THE FUTURE ART TEACHER
Muzyka O.Y.

International periodic scientific journal

MODERN ENGINEERING AND INNOVATIVE TECHNOLOGIES

**Heutiges Ingenieurwesen und
innovative Technologien**

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
high impact factor (ICV: 87.25)

***Issue №29
Part 3
October 2023***

Development of the original layout - Sergeieva&Co

Signed: October 30, 2023

Sergeieva&Co
Lußstr. 13
76227 Karlsruhe
e-mail: editor@modern techno.de
site: www.modern techno.de

Articles published in the author's edition

www.moderntechno.de

e-mail: editor@moderntechno.de